

Jokūbas Kregždė

Lietuvos Reformatų RAŠTIJA

JOKŪBAS KREGŽDĖ

LIETUVOS REFORMATŲ RAŠTIJA

ISTORINĖ APŽVALGA

DEVENIŲ KULTŪRINIO FONDO LEIDINYS NR. 4
CHICAGO 1978

Viršelis dailininko inž. Hermano Pavilonio

Spaudė Mykolo Morkūno spaustuvė
Chicago, 3001 W. 59th St., 60629
1978 m.

ĮVADO ŽODIS

Mūsų lietuviškoje raštijoje reformacijos įnašas į lietuvių tautos kultūros statybą arba visai nutylimas, arba tepaliečiamas su pirmųjų lietuvių kalba protestantiškų knygų pasirodymu. Tačiau ir šiuo atveju reformacijai nepriduodama didesnės reikšmės, nes, anot lituanistų, tai buvęs istorinis atsitiktinumas, kad pirmoji lietuviška knyga tapo išspausdinta Karaliaučiuje.

Žvelgiant lituanistų požiūriu, visai nesvarbu ar lietuviška raštija buvo pradėta protestantų ar katalikų, nes ji galėjusi iškilti ir senosios religijos gadynėje, kaip tai būta antikiniame pasaulyje.

Dominuojant Lietuvoje katalikybei, visą laiką sąmoningai slopinta Lietuvos reformacijos didinga praeitis, drauge nuvertinant ir reformatų įnašą kovoje už savo tautos nepriklausomybę, laisvę ir pažangą.

Nenuostabu, kad net išleistoje išeivijoje Lietuvių Enciklopedijoje, literatūrinėse apžvalgose, ypatingai istoriniuose veikaluose bei mokslo ir kultūros žurnaluose, vengiama giliau pažvelgti į reformacijos kultūrinį palikimą.

Lietuvos reformacija iš dalies paliečiama L. K. M. A. leidiniuose ir katalikiškoje spaudoje tik sąryšy su katalikų Bažnyčios pergale prieš reformaciją, kuri vaizduojama neigiamoje šviesoje.

Iki šiol lituanistai, rinkdami visą medžiagą liečiančią Lietuvos istoriją, kultūrą, lietuvių kalbą, kaupė kruvon

kiekvieną mažiausią lietuviško rašto nuotrupą, kad sudarius lietuvių tautos sąmonėjimo vaizdą. Pastaraisiais metais lituanistai, stebėdami okupuotoje Lietuvoje vykstantį rusifikacijos ir sovietizacijos procesą, pastebėjo, kad lietuviškas raštas yra panaudojamas lietuvių tautinės sąmonės ir drauge lietuvių savitos kultūros ir jos individualumui sunaikinti.

Pasirodo, kad ne kiekvieną lietuvišką knygą ar raštą, išvydusį viešumą, galima laikyti įnašu į lietuvių tautos kultūrinį lobyną. Šį reiškinį lituanistai pastebėjo tik dabartiniais laikais, bet šios mokslinės tiesos jie netaiko Lietuvos praeičiai.

Panašius reiškinius lietuvių tauta pergyveno vykstant kietoms kovoms tarp reformacijos ir kontrreformacijos stovyklų, kuomet lietuvių kalba leidžiami raštai siekė sunaikinti lietuvių tautoje jos tautinį ir valstybinį sąmoningumą, pajungiant ją lenkų imperializmui. Panašus reiškinys pasireiškė ir Mažojoje Lietuvoje, kur iškilęs vokiškas nacionalizmas pajungė protestantiškas bažnyčias savo tikslams, panaudodamas lietuvių kalbą.

Ši mokslinė tiesa pradėjusi atsiskleisti lituanistams, privers juos iš pagrindų peržiūrėti visą lietuvišką raštiją, sukaupiant visą dėmesį į skelbiamas idėjas, įtaigojimus ir autorių tendencijas pakreipti lietuvių tautos gyvenimą ta ar kita kryptimi.

Lituanistai iki šiol visą lietuvių raštiją grubiai skirstė į religinę ir pasaulietinę. Religinei raštijai nebuvo priduodama daug reikšmės, nes, pasak lituanistinių ideologų, pastaroji tarnavo žmonių sielų paruošimui pomirtiniam gyvenimui. Tik svietiškoji lietuviška raštija dėjusi pagrindus tautos kultūrai ir civilizacijai išsivystyti. Religinė raštija tik tiek užsitarnavo pagarbos ir dėmesio lietuvių tautoje, kad davė pradžią lietuviškai raštijai ir

vėliau per bažnyčias palaikė lietuviškumą. Lietuvybės išlaikymas Lietuvos istorijoje buvęs lemiamu veiksniu ir pagal šį kriterijų lituanistai svėrė kiekvienos religijos reikšmę lietuvių tautos kultūriniame gyvenime.

Žymiausi Vakarų pasaulio mąstytojai, kaip istorikai-filosofai A. J. Toynbee ar W. Durant, nustatė, kad tautos ar žmogaus dvasiniai pagrindai apsprendžia visą jų veiklą, tad visų kultūrų ir civilizacijos pagrinde buvo ir liko religija. Pagal šį samprotavimą, laimėjus Lietuvoje reformacijai, lietuvių tautos charakteris, gyvenimo būdas, visa jos kūriamoji kultūra ir civilizacija būtų nuėjusi protestantiškų tautų pavyzdžiu, pati lietuviškumo samprota būtų įgavusi skirtingą išraišką.

Šio knygos autorius, kruopščiai surinkęs Lietuvos reformatų raštijos atstovus, įjungdamas ir rašiusius nelietuvių kalba, atliko dvigubą patarnavimą: įrodė, kad reformatai sugebėjo prie sunkiausių sąlygų neišleisti plunksnos iš rankų ir skelbti lietuvių tautai naujas idėjas, kuriomis buvo tiesiamas kelias į Vakarų demokratinio pasaulio ateitį.

Šiuo savo darbu autorius prikėlė iš tylos glūdumos savo tautos švietėjus, pagerbdamas jų užpelnytą prisiminimą ir drauge sugestijuodamas mintį, —kuria kryptimi reikalinga pažvelgti į lietuvių tautos istorinį palikimą.

Viktoras Karosas

Chicago, 1977 m. birželio 24 d.

ŽINIOS APIE REFORMATŲ RAŠTIJĄ

Lietuvos reformatai turi įvairiaspalvę ir garbingą praeitį, kurią verta prisiminti ir žinoti. Reformatų įnašas į lietuvių tautos dvasinį ir kultūrinį lobyną nemenkas.

Lietuva nuo pat valstybės įsikūrimo pradžios, dėl ypatingos geopolitinės padėties, esančios kryžkelėje tarp besivaržančių rytų ir centro, šiaurės ir pietų Europos valstybių, nuolatos būdavo paverčiama įvairių karų arena. Per žiaurius karus masiniai būdavo žudomi žmonės, naikinamas turtas, miestai paverčiami pelenais, sunaikinami net ištisi Lietuvos krašto plotai. Karai, o po jų sekę badas, maras ir gaisrų nelaimės, sunaikindavo Lietuvos kultūrininkų sukurtas menines vertybes ir atskirus rašto paminklus. Lietuvos knygas daugiausia sunaikindavo karų audros, gaisrai ir laiko nelaimės, dėl to apie daugelį raštų nerandama jokių išlikusių žymių.

Didžiojoje Lietuvoje reformatų kultūrininkams buvo žymiai sunkesnės kultūrinei veiklai sąlygos ir aplinkybės. Ne vien karai ir ugnis naikino reformatų kultūrinius turtus, bet juos žlugdė ir vietinės valdžios represijos ir katalikiškoji reakcija - kontrreformacija, kurie sąmoningai griovė ir degino reformatų bažnyčias, spaustuves, terorizavo ir žudė reformatų kultūrininkus ir kunigus, naikino ir degino, neva kaip eretinius, reformatų leidinius.

Apie šį prasidėjusį reformacijos spaudos persekiojimą taip rašoma Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos VII tome: „Iškilmingas vyskupo Jurgio Radvilos ingresas į Vilniaus katedrą įvyko 1581 m. rugpiūčio 2 d.... Vos atvykęs į Vilnių jis pasirūpino, kad iš knygų sandėlio, kuris buvo prie jo paveldėtų iš tėvo namų, būtų išrinktos klaidatikių išleistos knygos. Talkininkavo brolis Mikalojus Kristupas, kuris, be kitko, už 5000 dukatų atpirko tėvo išleistos lenkiškos protestantų Biblijos likusius egzempliorius. Tos knygos viešai miesto aikštėje buvo sudegintos, kaip nuncijus rašo, „su didelėm katalikų ovacijom". Be to, rugpiūčio 12d. vyskupas išleido potvarkį, kad Vilniuje be jokio leidimo nebūtų spausdinama jokia knyga. Tas potvarkis nuncijaus rūpesčiu netrukus buvo atspausdintas ir išsiuntinėtas Lenkijos Lietuvos vyskupams". Toliau P. Jatulis nuo savęs rašo: „Mūsų dienų rašytojai, palietę vysk. Radvilos griežtą elgesį evangelikų atžvilgiu ir klaidatikių raštų deginimą, jį smerkia dėl netolerancijos. Pavyzdžiui, toks T. Nowakowski jį vadina lietuvišku inkvizitorium ir fanatiku. Išnašoje pažymėta: T. Nowakowski „Die Radziwills", Muenchenas, 1966, 82 psl. Autorius, stengdamas faktą sušvelninti, rašo: „Nemanome, kad tuomet daug" brangių veikalų" buvo sudeginta. Tuometinės klaidatikių brošiūros dažnai buvo tik šlamštai su piktais užgauliojimais ir šventų dalykų niekinimais, nerimti svarstymai. Paulius Jatulis „Kardinolo Jurgio Radvilos veikla lietuvių tarpe", LKMA VII t., 240—41—41 psl.

Prie tokių „šlamštų" autorius matomai priskiria „Brastos Bibliją" ir Kalvino, Liuterio, Melanchtono, Erazmo Roterdamiečio raštus. Išvardytų autorių veikalai popiežių bulėmis buvo pasmerkti sudeginimui. Bene pirmas toks viešas, istorijai žinomas,

jėzuitų suorganizuotas „eretikų" knygų deginimas, kuris laiks nuo laiko ir vėliau buvo kartojamas, su palaiminimu buvo įvykdytas 1581m. Didįjį Šeštadienį. Tą dieną suvežtas dviejų vežimų knygų ir rankraščių laužas buvo pakurtas Vilniuje prieš šv. Jono bažnyčią. Knygų deginimas buvo įvykdytas pagal Vilniaus vyskupo Jurgio Radvilos padarytą sprendimą apie „eretiškas" knygas. Tuo pačiu metu jėzuitų suorganizuoti fanatikai, vyskupui ir didžiojo kunigaikščio pareigūnams pritariant, apkūlė ir sužalojo keletą reformatų ir sugriovė reformatų spaustuvę, bene jau trečią po Lietuvos Brastos ir Nesvyžiaus spaustuvių atėmimo. Tas atsiliepė į pirmųjų reformatų lietuviškų knygų išleidimą.

Taip pradėta reformacinės spaudos golgota ypač sustiprėjo viešpataujant Vazų dinastijai (1587—1668 m.), prie kurios teko protestantams pergyventi žymiai siaubingesnius laikus, negu mūsų laikais pergyvena persekiojamos visos religijos okup. Lietuvoje. Reikia stebėtis, kad prie tokių sąlygų iš viso D L K galėjo pasirodyti lietuviška ir nelietuviška reformatų raštija, prieš kurią kontrreformacijos stovykla buvo nukreipusi savo svarbiausius puolimus. Reikia tolygiai stebėtis, kad mūsų tautos rašto žinovai dar drįsta mesti kaltinimus reformatams, kad jie per mažai prisidėję prie lietuviškos raštijos išvystymo.

Per antrąjį Vilniuje 1611.VII.1 reformatų bažnyčios sugriovimą, be pastatų, buvo sudegintas 1555—1611 m. Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios archyvas. Per tretįjį 1640m. reformatų bažnyčios sugriovimą buvo sunaikintas Vilniuje reformatų veiklos kultūrinis centras. 1655m. Tvano karų pasėkoje (šešis metus siautė žiauri rusų okupacija) reformatai neteko savo pastangomis įsteigtos pasku-

tinės Kėdainių spaustuvės. Nuo to laiko daugiau savo raštų Didžiojoje Lietuvoje reformatai spausdinti nebegalėjo, nes tą daryti seimo nutarimu buvo uždrausta.

XIX a. lietuviškai knygai skaudų smūgį sudavė rusų okupacija, kuri tęsėsi 120 metų. Pradžioje rusų cenzūra, o vėliau - spaudos draudimas, kuris tęsėsi nuo 1865 iki 1904 metų.

Nuo rusų okupantų viena pirmųjų mokslo institucijų nukentėjo garsioji Kėdainių reformatų gimnazija, dėl moksleivių tarpe pasireiškusios filomatų, filaretų veiklos.

Caro Aleksandro I dekretu buvo uždaryta 1824.III.1. Žlugus Kėdainių gimnazijai tuo pačiu buvo sunaikintas ir Kėdainiuose buvęs reformatų kultūrinis židinys, kuriuo Kėdainiai buvo tapę po Vilniaus kultūrinio centro sunaikinimo. Po Kėdainių reformatų kultūriniu centru turėjo tapti Biržai. Carinė Rusija, panaikinusi Biržų kunigaikštiją, Biržų miestą pavertė eiliniu valsčiaus centru. Biržai nebeturėjo nei sąlygų, nei galimybės atstoti Kėdainių.

Rusams uždraudus lietuviškas knygas spausdinti lotyniškais ar gotiškais rašmenimis (leista tik rusiškais), nuo 1865 m. sistemingai ant sienos su Rytprūsiais ir po visą Lietuvą buvo gaudomos lietuviškos knygos ne tik išspausdintos Mažojoje Lietuvoje, bet ir visos senesnės, rusų cenzūros leidimu dar prieš 1865 m. išleistos, kurios per kratas patekdavo į žandarų rankas. Beveik kasmet Kaune, buvusių Kauno gubernatoriaus rūmų kieme (Lietuvos prezidentūros) ir Vilniuje, miesto valdybos kieme, buvo kuriami laužai vien tik iš lietuviškų knygų. Rusų žandarmerijos ir policijos uolumą sugebėjo pralenkti komunistai ir vokiečiai 1941—44

m. „valydami" lietuvių knygynus ir bibliotekas nuo jiems priešingų lietuviškų ir nelietuviškų knygų.

Nepakeičiamų vertybių labai daug žuvo per abu 1918 ir 1939 metų pasaulinius karus. Per II Pasaulinį karą 1944 m. liepos mėn. numestos bombos sudegino Vilniaus ev. Reformatų Sinodo archyvą ir senų retų knygų biblioteką. Prie atskirų reformatų bažnyčių amžių bėgyje išlikę archyvų dalys, per visą Lietuvos nepriklausomybės laiką, nebuvo suklasifikuoti ir parengti naudojimui.

Lengvesnės sąlygos buvo Mažosios Lietuvos rašytojams ir jų knygai, lygiai ir Didžiojoje Lietuvoje—katalikiškai knygai, kurių iki Rusijos okupacijos niekas nenaikino, nepersekiojo ir nedegino. Visų sunkiausios sąlygos buvo reformatų raštijai, kurią lietė ne tik bendros visos Lietuvos visuomeninės nelaimės, bet ją dar sąmoningai naikino kontrreformacija. Be to, apie buvusius reformatų rašytojus ir jų raštus istorijos raidoje kuo mažiausiai buvo rašyta ir tyrinėta. Todėl apie kai kuriuos labai mažai žinome, arba nieko nežinome.

Knygų istorijos tyrinėtojai ir bibliografai dar iki šiol nėra pajėgę apie Lietuvos rašytojus ir jų raštus viską nuodugniai ir vispusiškai išaiškinti ir nušviesti. Dar iki šiol ne visi senieji spausdiniai, ypač rankraščiai, surasti, kurių vis dar, kartais pripuolamai, surandama, ypač išmėtytų užsienio valstybių bibliotekose ir archyvuose.

Šioje apžvalgoje patiekti duomenys apie reformatų rašytojus ir jų raštus, dėl aukščiau išvardytų priežasčių, negali pretenduoti į vispusišką išsamumą. Reformatų rašytojų būta daugiau, apie kuriuos, reikia viltis, plačiau prabils ateitis.

REFORMACIJOS PASIREIŠKIMAS

Didžiojoje Lietuvoje pirmiausia pradėjo plisti reformatoriaus prof. dr. Martyno Liuterio (1483—1546) mokslas. Buvęs kryžiuočių ordino paskutinis didysis magistras hercogas Albrechtas Brandenburgietis (1490—1568), Prūsijos valdovas, priėmęs Liuterio mokslą, 1521 m. sekuliarizavo kryžiuočių ordiną ir 1525 m. Prūsijoje įvedė liuteronizmą. Tapęs uoliu protestantu, visomis išgalėmis plėtė reformaciją ne tik Prūsijoje, bet ir Didžiojoje Lietuvoje. Įsakė skubiai versti į prūsų, lietuvių ir lenkų kalbas pagrindines tikybines knygas. Jo lėšomis buvo išspausdintos vienintelės senovės prūsų kalba knygos 1545 ir 1561 m. ir 1547 m. pirmoji lietuviška knyga— M. Mažvydo „Catechizmas".

Didžiosios Lietuvos tautiniu atžvilgiu mišriuose miestuose Liuterio mokslas pradėjo plisti tarp vokiečių miestelėnų, kurį skleidė iš užsienių atvykę pirkliai. Didžiojoje Lietuvoje reformaciją plėtė ir grįžę, V. Europos universitetuose mokslus ėję, šviesuoliai.

Po dviejų dešimtmečių iš Šveicarijos pradėjo plisti didžiojo Genevos reformatoriaus Jono Kalvino (1509—1564) mokslas tarp Didžiosios Lietuvos didikų ir bajorų. Kiek vėliau reformatų tarpe pasireiškė arijonizmas, kurį skleidė iš užsienio atvykę svetimtaučiai.

Didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius

Žygimantas Senasis (1467—1548), humanizmo ir renesanso nepaliestas, kaip uolus katalikybės gynėjas, reformacijos grėsmę pajutęs ir katalikų Bažnyčios hierarchijos verčiamas, išleidinėjo kartojamus ediktus ir mirties bausme grąsindamas, uždraudė Lietuvos ir Lenkijos jaunikaičiams lankyti protestantiškus V. Europos, ypač Wittenbergo ir Leipcigo, universitetus, skaityti Liuterio ir Kalvino raštus ir platinti jų mokslą. Tuo tarpu, jo ketvirtoji žmona Bona, apsigyvenusi Vilniuje, atsikvietė iš Italijos žymių humanistų, kurių dėka DLK-je suklestėjo renesansinis menas, laisvo žmogaus idealai, kas prisidėjo prie dirvos paruošimo Lietuvos Reformacijai.

Didžiojoje Lietuvoje reformacijai plėstis sąlygos pagerėjo prie humanistiškai išauklėto didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto (1520—1572), gyvenusio Vilniuje, kuris nuo 1544 m., kaip savo tėvo vietininkas, faktiškai valdė Lietuvą. Šio kunigaikščio valdymo pradžioje nebuvo daryta jokių oficialių kliūčių tikybinei propagandai. Vilniuje pradėjo reikštis daugybė religijų, atskalų, sektų. XVI a. viduryje Vilnius buvo tapęs reformacijos centru. Vilniaus miestiečiai aktyviai dalyvavo liuteronų ir reformatų sąjūdyje. Nebuvo miestiečio, kuris nebūtų domėjęsis teologijos ir filosofijos klausimais. Renesanso, humanizmo, reformacijos idėjų paveikti, jie pirko knygas, mokėsi svetimų kalbų, mėgo blykstelėti išmintimi ir prabanga.

Reformacija siekė ne vien atstatyti katalikų Bažnyčios nugyventą krikščionybę. Reformacija nebuvo vien tik religinis sąjūdis, kaip tai įprasta galvoti. Reformacija, atmesdama autokratizmą, kosmopolitizmą, kolektyvizmą, pasisakė už tautų savistovumą, už žmonijos išlaisvinimą iš politinės, ekonominės ir dvasinės vergijos.

Nors reformacija istorijoj nelaikoma revoliucija, vienok ji buvo toks dvasiniai revoliucinis sąjūdis, kuris atmetė visą Romos Katalikų Bažnyčios mokslą, pačią sistemą ir jų vietoj sukūrė laisvo žmogaus moralinius principus, paremtus Evangelijos tiesomis, kurių dėka galėjo vystytis žmogaus laisvėjimas, laisvų tautų formavimasis, vakarų demokratijos iškilimas ir naujųjų amžių užgimimas.

Prasidėjusi kova tarp reformacijos ir kontr reformacijos turėjo nuspręsti lietuvių tautos tolimesnį likimą, —ar pratęsti viduramžių sukurtą gyvenimą, ar įžengti į naujai kylančią naujųjų amžių epochą.

Žymi Lietuvos didikų ir bajorų ar šiaip šviesuomenės dalis prie reformacijos dėjosi politiniais ir kultūriniais sumetimais. Gausus Lietuvos patriotiškos šviesuomenės dėjimasis prie reformacijos buvo paskatintas gelbėti Didžiąją Lietuvos Kunigaikštiją (DLK) nuo galutino jos įjungimo į Lenkijos Karūną, siekiant separatizmo nuo Lenkijos. Miesčionys prie reformacijos dėjosi ekonominiais ir socialiniais sumetimais, o valstiečiai reformacijos sąjūdyje visai nedalyvavo.

Feodalinėje—baudžiavinėje sistemoje verginama ir engiama liaudis buvo laikoma tamsoje ir priespaudoje. Baudžiauninkai nei skaityti, nei rašyti nebuvo mokomi ir neturėjo pilietinių teisių. Bažnyčios patronas žemvaldys, samdė ir atleido kunigą. Kokio tikėjimo buvo klebonas, tokio tikėjimo, bendrai imant, turėjo būti ir visi dvarponio valstiečiai.

Pradžioje reformacijos sąjūdis nebuvo vienalytis procesas, bet susidėjęs iš įvairių krypčių, viena kitai prieštaraujančių. Reformacija vystėsi gaivališkai, be jokio plano, organizuotumo, centralizacijos. Sušauktuose sinoduose reformacijos akcijos suderinimui,

bendros programos nustatymui, dalyvaudavo visų krypčių atstovai. Evangelikų Bažnyčių gyvenime Sinodas yra vienas iš vyriausių ir svarbiausių organų besitvarkantis susiklausymu ir demokratiniais principais. Protestantams trūko drausmės ir subordinacijos, ko katalikams buvo per daug.

Laiko bėgyje susikristalizavo reformacijos trys stambiausios kryptys: liuteronizmas, kalvinizmas ir arijonizmas. Didžiojoje Lenkijoje daugiau plito Liuterio tikėjimas, o Mažojoje Lenkijoje—Kalvino mokslas ir radikalios krypties arijonizmas.

Didžiosios Lietuvos liuteronai priėmė Augsburgo konfesijos išpažinimą. Vilniuje pirmoji liuteronų bažnyčia įsteigta 1539 m. Lietuvos liuteronai su Didžiosios Lenkijos liuteronais beveik nebendradarbiavo. Glaudžius ryšius palaikė su Prūsijos liuteronų Bažnyčia.

Lietuvoje itin išsiplėtė, visa generacija vėliau prasidėjusi, helvetiškoji protestantizmo forma. Šveicarijos reformatoriaus H. Bullingerio 1566 m. paskelbtą Confessio Helvetika posterior priėmė Lietuvos ir Lenkijos reformatų Bažnyčios. Lietuvos reformatai glaudžiai bendradarbiavo su Mažosios Lenkijos reformatų Bažnyčia.

Iškilusios reformacijos visų krypčių žymiausias globėjas ir rėmėjas buvo faktiškasis DLK valdovas, kancleris ir Vilniaus vaivada, kng. Mikalojus Radvila Juodasis (1515—1565). M. Radvila Juodasis mokėsi Europos universitetuose, buvo susipažinęs su Šveicarijos reformatų U. Cvinglio (Zwingli, 1484—1531) ir J. Kalvino raštais. Iškilęs, kaip aukščiausias Didžiosios Lietuvos pareigūnas, daug kartų valstybės reikalais lankėsi užsienyje, bendravo su Čekijos husitais. Jis stengėsi reformatų tikėjimą išplėsti savo gausiuose

dvaruose. 1552—53 m. savo rezidencijos rūmuose Lukiškėse prie Vilniaus įkūrė reformatų Bažnyčią. Ten pat, apie 1557 m., pastatė atskirą reformatams bažnyčią. Kadangi Lietuvoje reformatų kunigų buvo didelis trūkumas, tai Radvila Juodasis juos kvietė iš visur. Vilniaus reformatų bendruomenėje veikė žymūs reformatoriai: Martynas Čekavičius (Czechowicz, 1532—1613), Mikalojus Vendrigovskis (Więdrychowski) ir kt.

DLK reformatų Bažnyčiai suorganizuoti Radvila Juodasis 1557 m. iš Londono iškvietė į Vilnių pragarsėjusį reformatų veikloje Joną Laskį (1499—1560). Pirmuoju Vilniaus Reformatų Bažnyčios superintendentu buvo išrinktas Simonas Zacijus (Zacyusz), kuris pas kng. M. Radvilą Juodąjį buvo atvykęs 1551 m. ir veikė Lietuvoje apie 10 metų. 1557 m. jis sušaukė Vilniuje pirmąjį reformatų sinodą—Unitas Lithuaniae.

Po kng. M. Radvilos Juodojo mirties, reformatų Bažnyčios globėju tapęs jo pusbrolis kng. Mikalojus Radvila Rudasis (1512—1584), atskyrė reformatų Bažnyčią nuo liuteronų ir arijonų ir tolimesnė šių Bažnyčių veikla jau vyko atskirai.

XVI a. antroje pusėje reformacijos sąjūdis buvo apėmęs visą DLK-tiją. Krašto valdovai rėmė Romos Katalikų Bažnyčią. Vilniaus vysk. V. Protasevičius, kovai su išsiplėtusia Lietuvoje reformacija, iškvietė jau spėjusius Europoje pragarsėti jėzuitus, kurie į Vilnių atsikraustė 1569 Liublino unijos pasirašymo metais. Jėzuitai žūtbūtinę kovą su reformacija vedė nesiskaitydami su priemonėmis. Jėzuitus rėmė ir jiems talkininkavo katalikų Bažnyčios hierarchija ir pasaulietinė krašto valdžia.

Radikalioji reformacijos kryptis—arijonizmas, Lietuvoje vadintas antitrinitarizmu, reformatų tarpe

pasireiškęs ir plitęs pietryčių DLK, veikęs rusų ir lenkų kalba, pasivadinęs Mažąja Reformuotąja Bažnyčia, nuo reformatų atsiskyrė 1565 m. 1660.VII.10 Varšuvos seimo nutarimu, arijonai buvo ištremti iš Rzeczpospolitos.

Istorijos raidoje iš evangelikų Bažnyčių labiausiai buvo persekiojami reformatai. Jie turėjo pergyventi kontrreformacijos pačius didžiausius smurtingo puolimo smūgius. Vienok iki Rzeczpospolitos žlugimo 1795 m. visų reformatų išnaikinti nepajėgė. Išlikę palikuonys yra skaudžių praeities įvykių liudytojai.

Didžiosios Lietuvos liuteronai tikybiniais raštais buvo aprūpinami daugiausia iš Prūsijos. Dėl to D. Lietuvos liuteronai savo bažnytinės raštijos nesudarė ir senajai Lietuvos literatūrai, beveik iki Lietuvos valstybės atstatymo, nieko nedavė. Iš visų reformacijos krypčių literatūros baruose plačiausiai pasireiškė reformatai.

Reformacijos metu buvo akcentuojamas tautinių kalbų vartojimas. Reformacija nutautinimo politikos nevedė. Reformacija skelbė Evangelijos tiesas žodžiu ir raštu gimtąja kalba. Siekdama išlaisvinti ir sužmoginti baudžiauninką, reformacija ėmė pagrindan ne valdančiųjų vartojamą kalbą, bet nužemintųjų. Reformacija nešė Lietuvos kraštui šviesesnę ateitį. Reformacijos idėjos išgelbėjo lietuvių tautą nuo tautinės mirties.

PIRMIEJI REFORMATŲ RAŠTAI

Nuo Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės (DLK) įsikūrimo pradžios (apie 1240 m.), lietuvių kalba valstybės reikalams nebuvo vartota. Senovės lietuviai savo rašto neturėjo. Lietuviškam raštui raidyną sudarė ir lietuvių kalba pirmąją knygą davė reformacija.

Lietuvos valstybė beveik iki pat XV a. pradžios savo vidujiniame gyvenime išsiversdavo be rašto. Valstybės vidaus reikaluose buvo tenkintasi papročių teise, paveldėta nuo amžių. Įsakymai buvo siunčiami žodžiu ar krivulėmis. Su užsieniu Lietuvos valdovai susisiekdavo svetimomis kalbomis rašytais raštais: slaviškai, vokiškai, lotyniškai, graikiškai.

Raštija Lietuvos valstybės vidaus reikalams atsirado tik prie Vytauto Didžiojo (1392—1430), kuri gausiai išsivystė XIV a. gale ir XV a. pradžioje. Viduriniais amžiais, kaip daugelyje Europos kraštų, taip ir DLK raštija pradėjo vystytis ne gimtąja lietuvių kalba. Raštijai buvo vartota senoji slavų bažnytinė kalba. Šia kalba buvo surašyti pirmieji svarbiausi Lietuvos istoriniai šaltiniai—Lietuvos Metraščiai, Lietuvos Statutai ir didžioji dalis Lietuvos Metrikos. DLK senoji slavų kalba, tapusi kanceliarine, buvo ilgai vartota, kuri laiko tekmėje buvo priartėjusi prie gudų kalbos. 1588 m. III Lietuvos Statutas slavų kalbą buvo paskelbęs oficialia DLK teismų kalba. Slavų kalba iki XVII a. pabaigos buvo DLK oficiali raštvedybos kalba.

Krikščionybės plitimas būna susietas su švietimu, mokyklų steigimu ir rašto platinimu. 1385 m. Kriavos sutartimi deklaravus DLK prijungimą prie Lenkijos, prasidėjo lietuvių tautos vertimas katalikybėn. Lietuvių tautai lenkiška katalikybė (polska wiara) buvo primesta 1387 m. Prieš katalikišką krikštą Vilniuje jau buvo nemažai krikščionių stačiatikių. Jų krikščionybė agresyviems tikslams nebuvo vartota ir ji DLK plito laisvai. Lietuvių liaudis prieš šią religiją pasipriešinimo nereiškė. Nuo pat katalikybės įvedimo pradžios buvo paneigta kitoms religijoms iki tol bujojusi DLK tolerancija (Jogailos 1387.II.22 raštas). Katalikų Bažnyčia DLK vartojo lotynų ir lenkų kalbas.

Į Lietuvą iš Lenkijos atvykę katalikų dvasininkai ir kiti bažnytiniai dignitoriai lietuvių kalbos nesimokė, mokyklų steigimu nei rašto platinimu neužsiėmė. Statomos bažnyčios, steigiami vienuolynai nebuvo švietimo židiniai, bet tik beneficijų valdymo punktai, Lenkijos interesų gynėjai, jos įtakos skleidėjai ir lenkinimo postai. Lenkų įtakai ir lenkėjimui pasidavė Lietuvos diduomenė ir bajorija. Konservatyviška lietuvių liaudis buvo atspari nutautėjimui. Oficialus Didžiosios Lietuvos krikštas turėjo politinę, socialinę reikšmę, o ne kultūrinę. Lietuvių tautą nuo sulenkinimo išgelbėjo prasidėjusi Reformacija.

Didžiojoje Lietuvoje katalikų tikėjimas iki XVI a. antrojo ketvirčio, ligi reformacijos pasireiškimo, savo šaknų į plačias tautos mases dar nebuvo įleidęs. Didžioji Lietuva buvo krikščioniška tik iš paviršiaus, o liaudis iš tikrųjų dar ilgokai laikėsi savo humaniškos senosios religijos ir slaptai atlikinėjo įvairias tikybines apeigas net iki XVI a. galo. Prie to prisidėjo ir kunigų mokančių lietuvių kalbą nebuvimas ir mažas parapijų skaičius tokiam tankiai gyvenamam krašte. Tik

vėliau, dėka reformacijos poveikio, lietuvių liaudis tapo vispusiškai sukrikščioninta.

Iki J. Gutenbergo (apie 1400—1468) knygų spausdinimo išradimo buvo naudotasi rankraštinėmis knygomis, kurios buvo labai brangios ir kurias gamindavo vienuolynai ar prie bažnyčių buvę įvairūs aukštesni ar žemesni pareigūnai. Spausdintos knygos rankraštines išstūmė tik XVI a. antroje pusėje.

Dėl mokyklų nebuvimo, nuo XV a. pradžios, DLK nemažai kilmingojo luomo sūnų vykdavo studijuoti į V. Europos universitetus, kuriuose be išimties mokslas buvo dėstomas lotynų kalba. Renesanso ir humanizmo idėjų įtakoje XV—XVI a. lotynų kalba buvo pasidariusi tarptautine V. Europos šviesuolių kalba, leidusi artėti ir susiprasti įvairių kraštų žmonėms. Lotynų kalba tais laikais atidarydavo duris į visus V. Europos universitetus ir į didikų rūmus.

Anų laikų DLK didikai ir bajorai, būdami lenkinimo įtakoje, lietuvių kalbą laikė barbariška, vulgaria. Lietuvių kalba oficialia valstybine kalba tapo tik 1918 m., atstačius Lietuvos nepriklausomybę. Tuolaikinė DLK susidėjo iš daugelio tautų ir religinių bendruomenių. Dėl to meto politinių aplinkybių Lietuva buvo tapusi daugiataute valstybe. Didžiosios Lietuvos diduomenė, bajorija, vartodama svetimas slavų, lotynų ir ypač lenkų kalbas, vienok save laikė DLK patriotais. Tai buvo ne tautinis, o valstybinis patriotizmas. Tais laikais tautybės supratimo, koks yra šiandien, iš viso nebuvo. Dabartinį valstybės ir valstybingumo supratimą atnešė Renesansas. Pradedant XVI a., Lietuvoje pradėjo rastis raštų lenkų ir lotynų kalbomis. Lenkų kalba raštų ėmė rodytis tolydžio stiprėjant DLK unijiniams ryšiams su Lenkija. Lenkų įtakos plitimui atsverti, XVI a. žymieji

Didžiosios Lietuvos rašytojai pradėjo laikyti lietuvių kalbą apgadinta lotynų kalba ir, smerkdami bajorus už vartojimą lenkų kalbos, siūlė vartoti lotynų kalbą oficialia DLK raštų kalba. Lotynų kalba, susirašinėjant Lietuvos valdovams su V. Europos kraštais, naudota jau XIII a. Vienok Lietuvos patriotų pastangos nedavė vaisių. Dėl buvusių tų laikų sąlygų ir pirmieji reformatų raštai buvo parašyti lotynų ir lenkų kalbomis.

RAŠTIJA LOTYNŲ KALBA

DLK prasidėjusi reformacija iššaukė staigų kultūros pakilimą, pirmųjų relginių raštų atsiradimą. Renesanso ir humanizmo įtakoje V. Europoje jau buvo plačiai pasireiškusi pasaulietinė, o reformacijos iškilimo metu ir religinė literatūra lotynų kalba. Tad ir Didžiojoje Lietuvoje buvo pradėta kurti literatūra lotynų kalba. Plačiausiai lotynų kalba vartota XVI—XVII a. Pasaulietinė literatūra lotynų kalba buvo, kaip kitų tautų, taip ir lietuvių, raštijos pradininkas. Iš reformatų, rašiusių lotyniškai, žymaus garso buvo įgiję žemiau išvardyti rašytojai.

ANDRIUS VOLANAS

Andrius Volanas, gimęs 1530 ar 1531 m. Neustadt prie Pirm, Poznanėje, miręs 1610 m. Bijotiškiuose prie Vilniaus, buvo žymus reformatų rašytojas, publicistas. Šeima, iš kurios jis buvo kilęs, buvo „Čekų brolių" reformacijos įtakoje.

A. Volanas 1544—46 m. mokėsi Frankfurto prie Oderio universitete, kur taip pat vyravo reformacinės pažiūros. Į Lietuvą atvyko su savo giminaičiu Hieronimu Quilecki. 1550—53 m. dar studijavo Karaliaučiaus u-te.

Ilgus metus buvo kng. Mikalojaus Radvilos Rudojo sekretorius. Po Radvilos Rudojo mirties, buvo karaliaus Stepono Batoro sekretoriumi. XVI a. antroje pusėje, bendradarbiaudamas su G. Weygeliu ir vysk. Pacu, kovojo su besiplečiančiu Lietuvoje

arijonų sąjūdžiu (F. Socinu). 1569 m. Liublino seime rėmė Lietuvos valstybingumą. Buvo Lietuvos vyriausiojo tribunolo deputatas. Su diplomatinėmis misijomis lankėsi Rygoje (1589 m.), Maskvoje (1595 m.).

Susivienijimo tikslu dalyvavo kng. Kristupo Radvilos Perkūno 1585 m. Vilniuje suruoštame Lietuvos reformatų ir liuteronų pasikalbėjime (Colloquium), kur gynė Kalvino mokslą. Gyvendamas Vilniuje bendradarbiavo ir su Augustinu Rotundu, karaliaus Žygimanto Augusto sekretoriumi, Vilniaus vaitu, dideliu jėzuitų rėmėju, kurio namuose dažnai vykdavo disputai tarp reformacijos šalininkų ir jos priešininkų.

Istorikas, publicistas, teisininkas A. Rotundas (apie 1520—1582), nors ir buvo reformacijos priešininkas, tačiau būdamas mokytas ir humanistas, su jėzuitais nesusidėjo. Jis padėjo paruošti lenkišką brošiūrą „Rozmova Polaka z Litwinem" („Pasikalbėjimas lenko su lietuviu"), išsp. 1564 m., kurioje tilpo A. Volano inicialu (spėjama) pasirašytas eilėraštis „Į lenkus ir lietuvius", kuriame pašaipiai atkertama lenkų publicistui Stanislaw Orzechowskiui (1513—1566), kuris savo veikale „Quincunx" („Piramidė") niekino Lietuvos valstybę ir jos bajoriją.

Pagal S. Orzechowski, keturkampė piramidė geriausiai simbolizuoja Lenkijos valstybinę santvarką. Jos kampus sudaro: tikėjimas, kunigas, altorius ir karalius, o viršuje yra Bažnyčia su savo primu— Gnezno arkivyskupu.

Volano eilėraštyje raginami bajorai, lietuviai ir lenkai, neniekinti vieni kitų, nesipykti, gyventi taikiai ir laikyti save lygiais. Brošiūros „Pasikalbėjimas lenko su lietuviu" iniciatoriumi galėjo būti kng. M. Radvila Juodasis.

Volanui daugiausia teko polemizuoti su Petru Skarga-Pavenskiu, Vilniaus jėzuitų akademijos rektoriumi. Volano publicistika žymia dalimi buvo skirta teologinei polemikai. Bene stambiausias Volano poleminis veikalas buvo „Loiolitarum Vilnensium appugnatio" (Vilniaus lojolininkų puolimas), nukreiptas prieš jėzuitus, vadintus tuomet lojolininkais, nuo ordino įsteigėjo Ignaco Loyolos vardo, išspausdintas spaustuvininko Jono Karcano Vilniuje (L. E. šio veikalo nemini).

Volano stambiausias pasaulietinio turinio traktatas yra apie politines ir civilines laisves: „De libertate politica sive civili" 1572 m., dedikuotas kancleriui Mikalojui Radvilai Rudajam. A. Rotunda traktatą, kaip mokslo ir publicistikos kūrinį, įvertino gerai, bet autoriaus pažiūrą apie katalikų Bažnyčios dvasininkus, kaip nenaudingus žmones, palaikė religine netolerancija. Traktate peikiamas bajorų savavaliavimas ir moralinis palaidumas, reikalaujama didesnių teisių valstiečiams, miestiečiams ir smerkiamos visuomenėje įsigalėjusios ydos.

A. Volanas neigiamai žiūrėjo į pasogos ir kraičio vaikymąsi pašiepdamas, jog visoje Rzeczpospolitoje pinigai saugomi jaunamartėms. Įsigalėjus tokiam pinigų godumui, bajorų merginos, gerai išauklėtos, bet ne iš pakankamai turtingų namų, negali ištekėti. Volanas propagavo įstatymų saugojimą, nepažeidžiant laisvių garantijos. Jo reformacinio turinio kelioliką raštų buvo išleista Vilniuje lotynų kalba, mažiau—lenkų kalba. Parašė apie 30 veikalų. Reiškė pažangias pažiūras į visuomenę, skelbė visuomenės sutarties teorijos pradus, aiškino, kad nekrikščioniška versti valstiečius vergais, pririšant juos prie žemės ir baudžiant už pasišalinimą, laikomą pabėgimu.

MYKOLAS LIETUVIS

Spėjama, jog Mykolas Lietuvis (Michalo Lituanus) buvęs bajoras Mykolas Tiškevičius, mokytas humanistas, žymus ano meto asmuo, valstybės veikėjas, diplomatas, autorius žymiausio tuo metu lotynų kalba parašyto publicistinio veikalo: „De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum" („Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius"). M. Tiškevičius 1537—39 m. buvo DLK pasiuntiniu totorių valdomame Kryme.

Apie Mykolo Lietuvio gyvenimą ir asmenį labai mažai žinoma. Apie jį biografinių žinių beveik nėra išlikusių. Buvo Lietuvos samdomosios kariuomenės vadas—rotmistras. Už nuopelnus Lietuvos didysis kunigaikštis jam buvo padovanojęs dvarą netoli Eišiškių. Jis buvo gerai išsilavinęs, mokėjo keletą kalbų, nuodugniai pažino savo laiko ir antikinę literatūrą, gerai nusimanė politikos reikaluose. Jo parašytas visas veikalas nėra išlikęs. Šio veikalo 1 ir 9 skyrius ištisai, o kitų 8 skyrių santrauką išspausdino J. J. Glasseris Bazelyje 1615 m. M. Lietuvio veikalą 1854 m. naujai perspausdino prof. S. D. Šeštakovas. Jis savo veikale kritikavo Lietuvos valstybėje pasireiškusias socialines, politines ir teisines negeroves, bajorijos papročius, girtavimą, mokesčių sistemą, smerkė katalikų dvasininkų žemą moralę ir gobšumą. Samprotavo lietuvių tautos ir kalbos klausimais, siūlydamas lotynų kalbą priimti valstybine Lietuvos kalba. Maskva esanti didžiausias Lietuvos priešas.

Mykolo Lietuvio veikalas palietė visas visuomeninio gyvenimo sritis. Veikalas parašytas realistiškai ir pasaulietiniai humanistine valstybinio patriotizmo dvasia. Dvasininkija anot Mykolo Lietuvio: „. . . savo ištvirkusiu gyvenimu greičiau rūstina Dievą, negu

MICHALONIS LITVANI
DE MORIBVS
TARTARORVM,
LITVANORVM ET MO-
SCHORVM, FRAGMINA X.
multiplici Historia
referta.

ET,

IOHAN. LASICII POLONI
DE DIIS SAMAGITARVM,
CÆTERORVMQ. SARMATARVM,
ET FALSORVM CHRISTIANORVM,
Item
DE RELIGIONE ARMENIORVM.
Et de initio Regiminis Stephani
Batorij.

Nunc primum per
I. IAC. GRASSERVM, C. P.
ex Manuscripto Authentico edita.

BASILEÆ,
Apud CONRADVM WALDKIRCHIVM.
M DC. XV.

MYKOLO LIETUVIO 1615 m. veikalo „De moribus — — —" titulinis lapas

išmeldžia Jo malonę . . . patys, dykinėdami ir smaguriaudami, gaišina žmonių darbą . . ." Rekomendavo reformuoti Bažnyčią.

Savo veikalo ištraukas Mykolas Lietuvis, kaip tam tikrą memorialą, 1550 m. įteikė Žygimantui Augustui, siūlydamas didžiajam Lietuvos kunigaikščiui daryti reformas.

M. Lietuvio veikalą tyrinėjo istorikai M. Liubavskis ir I. Jonynas. Jų tyrinėjimai su I. Jonyno atliktu veikalo vertimu išleisti 1966 m. Pateikiama M. Lietuvio dešimto fragmento ištrauka, kurią jis buvo įteikęs Žygimantui Augustui:

„. . . Mūsų kunigus smerkia ne tik pagonys, bet ir mūsų kaimynai rusai, kad jie geria vyną, kuris yra smaguriavimo dalykas, valgo mėsą ir neveda žmonų, turėdami noro sukurti panašių į save, nes niekas negali susilaikyti, jeigu kam to Dievas nedavė. Graikų vienuoliai gyvena nevedę. Bet kad senovėje kunigai vesdavo žmonas, tai aišku iš daugelio šventojo rašto vietų: Levit. 21,3; Ezdr. 9; Dan. 14; Ez. 44; Bar. 6; Luk. 1,10,18; Tit. 1.

Jeigu mūsų kunigai tai darytų, susilaikydami tris dienas, prieš imdami į rankas sakramentus, jie gyventų švenčiau, negu dabar dirbtiniame celibate kad gyvena, kaip išlepę puotautojai, kurie visuomet dega aistra arba suguloves laikos, tai yra, kaip sako Sofonijus, suteršia šventenybes. O mes šiems samdiniams pavedame Dievo garbinimo pareigą, mums, žinoma, svarbią, nors jie savo blogais papročiais daugiau rūstina Dievą, negu permaldauja. Mūsų pavestas pareigas, nesirūpindami jomis, jie užkrauna vikarams, tuo tarpu

patys dykinėja ir smaguriauja. Kaip tranai bičių medų, taip jie liaudies triūsą ėda, puotauja, puošniai rėdosi. Dar nesulaukę pilnų metų ir nepažinę savo prigimties, jie lengvabūdiškai stengiasi gauti bažnytines pareigas, iš karto daugelį, o paskui pasineria pasaulietiškuose ir nešvariuose reikaluose.

Ir nors seniau kunigams buvo draudžiama turėti žemės nuosavybę drauge su Dievo tauta, išskyrus dešimtinę, bet mūsiškiai, nesitenkindami dešimtine, aukomis už nuodėmes, pirmaisiais vaisiais, įvairiausiomis pajamomis, —kurias jie gauna iš turtuolių, skurdžių, gimstančių, susituokiančių, sergančių, mirštančių, numirusių, —ir, be to, derlingiausia žeme, stengiasi dar, darydami visuomenei žalą, gauti sau iš karto daugelį bažnyčių, nusikalsdami tuo teisei ir sveikam protui, nes jie gyvena daugiau kitur, negu šiose bažnyčiose, į kurias įėjo, kaip sako Viešpats, ne pro duris, bet lyg vagys ir plėšikai, ir jas išnuomoja ir parduoda pasauliečiams, pirkliams, sąvadautojams. Daug yra tokių bažnyčių, kurios niekada nematė savo ganytojų arba klebonų . . ." („Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija", Vilnius 1957, psl. 30).

JONAS RADVANAS LIETUVIS

Jonas Radvanas Lietuvis, Lietuvos didikų poetas-humanistas, gimė Vilniuje XVI a. pirmojoje pusėje. Mokslus išėjo, greičiausia, poeto Petro Roizijaus juridinėje mokykloje, Vilniuje. Buvo neturtingas,

nebajoras, dvaro poetas. Daugel metų tarnavo pas didįjį Lietuvos etmoną Grigą Chodkevičių, auklėdamas jo du sūnus. G. Chodkevičiaus vaikus lydėjo į užsienį ir turėjo nemažai laiko susipažinti su V. Europa. Vėliau jis buvo G. Chodkevičiaus sekretorius. Po etmono mirties Radvaną globojo valstybės veikėjas Jonas Abramavičius.

J. Radvanas savo poemą „Radviliadą" (1588), išspausdintą Vilniuje, paskyrė kng. Mikalojui Radvilai Rudajam, žymiam karvedžiui ir reformatų globėjui. „Radviliada", keturių giesmių poema, sukurta hegzametru, turi apie 3302 eilučių. Poemoje pavaizduotas visas Radvilos gyvenimas, baigiant karo žygiais. Greta Radvilų apdainuojama ir kitų feodalinės Lietuvos valdovų ir karvedžių žygiai. Žavimasi Lietuvos istorija ir gamta. Pasakojama Gedimino sapno legenda, gėrimasi Nemuno, Neries, Šventosios ir kitų Lietuvos upių krantais. Plačiai apdainuojama tėvynės meilė, didžiuojamasi garbinga praeitimi ir nerimaujama dėl DLK smukimo. Reiškiamos Lietuvos savistovumo aspiracijos. „Radviliada" yra vienas svarbesnių to laikotarpio grožinių kūrinių.

Radvano poema laikoma lietuvių tautos kronika. Radvanas dar parašė vestuvinę dainą „Epithalamium", išspausdinta Vilniuje 1590 m. ir satyrinę poemą „Theses theologicae" (1591).

Literatūra: V. Abramavičius „XVI amžiaus Vilniaus poetai"—„Literatūros ir meno metraštis", Vilnius 1959. B. Kazlauskas „Jono Radvano poema Radviliada"—Literatūra", t. 8, Vilnius 1965 m.

DOROHOSTAISKIAI

Ašmenėlės miestelyje esančiame Ašmenos upės krante, 13 km nuo Ašmenos miesto, XVI—XVII a.

DOROHOSTAISKIO „Hippica" titulinis lapas

veikė reformatų bažnyčia. Reformatas Mikalojus Manvydas Dorohostaiskis čia buvo įkūręs spaustuvę 1577 m.

M. M. Dorohostaiskis (m. 1597) nuo 1566 m. buvo Lietuvos stalininkas, nuo 1569 m. dalyvavo komisijoje Lietuvos Statutui peržiūrėti. Vėliau— Polocko vaivada. 1577 m. sumušė totorius ties Dorohostajumi, dalyvavo 1579 m. kare su rusais, paimdamas Nevelį.

Jo sūnus Manvydas Kristupas Dorohostaiskis (1562.III.2—1615.VIII.3 Vroclavas) mokėsi Strasburge, Freiburge, Italijoje. Nuo 1588 m. buvo Lietuvos stalininkas, 1592 m. pataurininkis, 1596 m. rūmų maršalas, 1598 m. Lietuvos didysis maršalas. Dalyvavo Batoro karuose prieš Maskvą. 1601 m. kare su švedais Chodkevičiaus vadovybėje pasižymėjo kautynėse ties Kuoknese. 1611 m. kare su Maskva, įsiveržęs pirmas su savo būriu į Smolenską, buvo sunkiai sužeistas. Gydėsi užsienyje ir ten mirė. Palaikė tėvo įkurtą spaustuvę.

Buvo žymus arklininkystės dalykų žinovas, išėjęs hipikos mokslus Neapolyje, Italijoje. 1603 m. tėvo spaustuvėje išspausdino lotyniškai parašytą veikalą ,,Hippica" su Tomo Makovskio iliustracijomis. Šis veikalas išgarsino jo vardą Europoje. Pakartotini leidiniai išleisti 1620, 1647, 1700 ir 1730 m.

Ašmenėlės spaustuvėje buvo išspausdintas vietos reformatų kunigo Vaitiekaus Salinarijaus parašytas veikalas. Ši spaustuvė greičiausia susilikvidavo po Manvydo Kristupo Dorohostaiskio mirties, nes vėlesnių jos spausdinių nežinoma. Šios spaustuvės leidiniai yra didžiausia retenybė.

RAŠTIJA LENKŲ KALBA

Lietuvos lenkinimas ir lenkėjimas prasidėjo 1386 m., nuo Jogailos vedybų su Lenkijos karaliene Jadvyga. Nuo to laiko lenkai dėjo visas pastangas nenutrūkstamais ryšiais pririšti Lietuvą prie Lenkijos ir ją užvaldyti. 1387.II. Lietuvai primetus lenkų katalikybę, jos skelbėjais buvo: vyskupai, klebonai, įvairių ordinų vienuoliai, kurie didžiumoje buvo lenkai. Lenkų kalba, greta lotynų, vartota Bažnyčios sferose. Vėliau lenkų kalba užvaldė Lietuvos Katalikų Bažnyčią. Iš Lenkijos atvykstančioji katalikų dvasininkija lietuvių kalba nesidomėjo ir jos nesimokė. Jie bičiuliaudamiesi su Didžiosios Lietuvos didikais ir bajorais juos lenkino. Bažnytiniai vyskupų teismai visą laiką vartojo tik lenkų kalbą. Lietuvos kilmingajam luomui pereiti nuo slavų (gudų) kalbos prie lenkų nebuvo sunku, nes tos kalbos tuo laiku dar buvo gana artimos. Vilniaus vyskupas Jonas iš Lietuvos kunigaikščių, nevedybinis karaliaus Žygimanto Senojo sūnus, ypač rūpinosi lenkų kalbos plitimu Lietuvoje.

Didžiosios Lietuvos bajorijos tarpe, įsigalėjus lenkų kalbai, jau nuo XVI a. vidurio valstybinio pobūdžio aktams buvo vartojama lenkų kalba. Nuo 1543 m. seimų nutarimai (konstitucijos) buvo skelbiami lenkiškai.

1547 m. Žygimanto Augusto nuostatai pilių ir dvarų laikytojams buvo surašyti lotynų rašmenimis lenkų kalba. Nuo 1584 m. lenkiškai sakomos seimuose kalbos ir surašomi seimų darbų aprašymai.

DLK kilmingojo luomo pradėtas nuo XV a. pradžios lenkėjimas, baigėsi XVI a. pradžioje. 1697 m., seimo nutarimu, lenkų kalba buvo paskelbta DLK-tijos kalba ir įvesta teismuose bei valstybinio pobūdžio aktuose. Tais pačiais metais buvo panaikinta iki tol vartota senovės bažnytinė slaviškoji kanceliarinė kalba. Visose mokyklose, net pradinėse, lenkų kalba, kaip dėstomoji, buvo įvesta 1816 m.

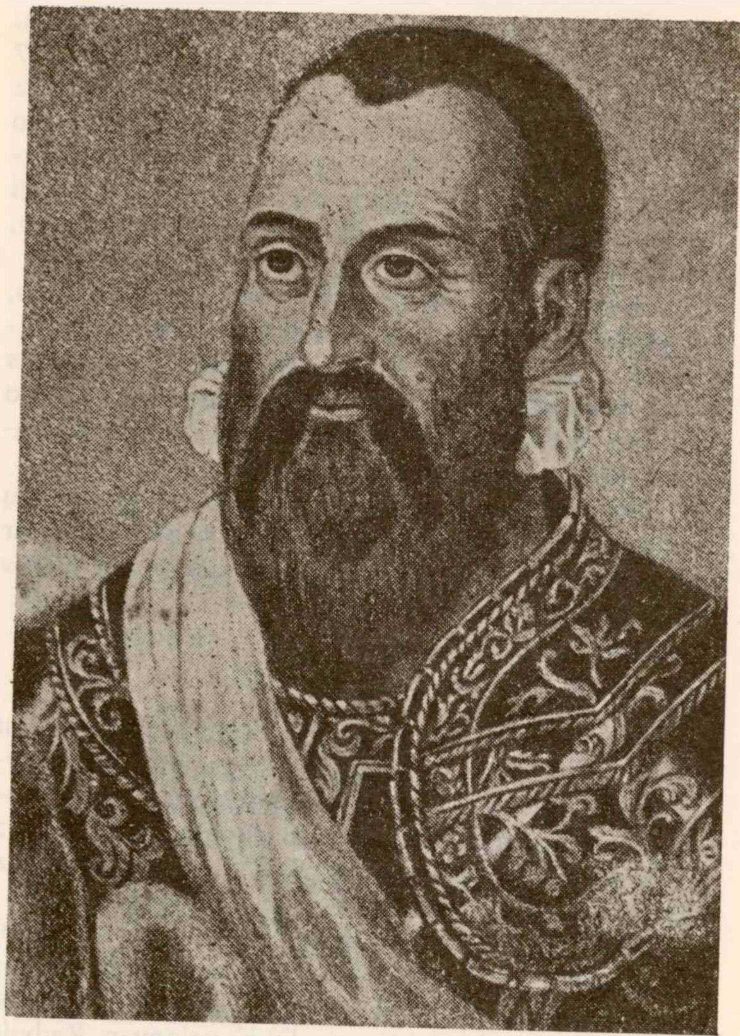
Lietuvoje prasidėjusi reformacija rado didikus, dvasiškius ir bajorus, daugumoj ir miesčionis, kalbančius lenkiškai, o lietuviškai—valstiečius baudžiauninkus—beraščius, skaitymo ir rašymo meno nežinančius, paskendusius senuose papročiuose bei prietaruose.

Mokytų vyrų, kurie būtų vartoję raštui lietuvių kalbą, prieš reformacijos iškilimą nebuvo. Tas ir iššaukė reformacijos pradžioje lenkiškos literatūros DLK atsiradimą.

BRASTOS BIBLIJA

Iškilusi Vakarų Europoje Reformacija aiškiai pasisakė už tautų suverenumą, už savistovią respublikinę valstybės formą, už individualumą ir nevaržomą žmogaus asmens laisvę su pilna atsakomybe už savo mintis ir veiksmus tik prieš Dievą, išpažindama žmogaus minties ir sąžinės laisvės principus.

XVI a. pirmoje pusėje didžiausiu kovotoju už DLK savarankumą ir integralumą buvo kng. Mikalojus Radvila Juodasis (1515—1565), Lietuvos kancleris, Vilniaus vaivada, faktinasis DLK valdovas. Radvila reformacijoj įžvelgė didžiausią galimybę politiniam Lietuvos savistovumui išlaikyti ir apsaugoti ją nuo katalikiškos Lenkijos agresijos. M. Radvila Juodasis nuo 1553 m., nutraukęs ryšius su Romos Katalikų

MIKALOJUS RADVILA JUODASIS
1515 — 1565

Bažnyčia ir priėmęs Genevos reformatoriaus Jono Kalvino mokslą, tapo žymiausiu ir galingiausiu Lietuvos reformacijos vadu ir visų disidentų globėju. Stengėsi reformaciją išplatinti ne tik DLK-joje, bet ir Lenkijoje. 1555 m. įsteigė Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčią vardu Unitas Lithuaniae. Rūpinosi naujojo mokslo skleidimu, rašto platinimu ir reformų pravedimu.

Radvilai, be abejo, buvo žinoma, kad dr. Martynas Liuteris, didysis reformatorius, išvertęs Šv. Raštą į plačioms masėms suprantamą kalbą, laimėjo ištisas žmonių mases. Supratęs poleminių raštų, atsišaukimų ir teologinių veikalų svarbą, 1558 m. Lietuvos Brastoje savo lėšomis įsteigė pirmąją DLK-joje spaustuvę protestantų raštams spausdinti. Radvila J. kalbos reikalų nesiejo su valstybės interesais. Norėdamas patraukti prie reformacijos tiek Lietuvos, tiek ir Lenkijos diduomenę, sumanė išleisti Bibliją lenkų kalba.

Biblija—Šventasis Raštas, susidedąs iš Senojo ir Naujojo Testamentų, yra evangelikų tikėjimo pagrindas. Testamentas laikomas įstatymu. Biblijos vertimo į lenkų kalbą klausimas pirmiausia buvo iškeltas Prūsijoje. Vyr. redaktoriumi buvo numatytas Karaliaučiaus universiteto profesorius, teologijos daktaras Stanislovas Rapolionis (a. 1485—1545), lietuvių rašytinės literatūros pradininkas, buvęs pranciškonų vienuolis. Jam staigiai mirus, Biblijos vertimas buvo sutrukdytas, apie ką mini ir hercogas Albrechtas savo 1545.V.17 laiške.

Radvila jau 1560 m. pradėjo rūpintis Šv. Rašto vertimu. Tų metų gegužės 8 d. Pinčovo sinode, Mažojoje Lenkijoje, artimas Radvilos bendradarbis Andrius Trzysieckis M. Radvilos Juodojo vardu patiekė Biblijos vertimo projektą. Sinodas sutiko

JONAS LASKI
1499 — 1560

parūpinti šiam reikalui žinovus, o kng. Radvila padengti visas išlaidas. Biblijos vertimui buvo sutelktas stipriausių jėgų didelis būrys. Šv. Rašto vertimo komisiją sudarė: Jokūbas Lubelczyk, Grigalius Schoman, Andrius Trzysieckis, Simonas Zacijus (Žak Szymon), pirmasis Unitas Lithuaniae superintendentas ir du prancūzai, J. Kalvino mokiniai, J. Thenaud ir Petrus Statorius (m. 1591). Prancūzai labai daug padėjo vertėjams suprasti hebrajų (Senasis Testamentas) ir graikų (Naujasis Testamentas) kalbų originalo dvasią. Brastos Biblijos komisijai talkininkavo Jonas Laski (1499—1560), Franciskus Stancarus (1501—1574), Francesco Lismanini (1504?—1566) rašydami komentarus ir kt.

Biblija versta iš originalo naudojantis jau esančiais vertimais į kitas Europos kalbas. Didelę įtaką turėjo prancūzų vertimai, interpretuojant sunkesnius skyrius ir sąvokas. Kalvino mokslas ir jo metodas aiškinant Šv. Raštą suteikė Brastos Biblijai savotišką išraišką, nes paskiras Biblijos vietas vertėjai interpretavo Genevos reformacijos dvasioje.

Vertėjai įveikė visus anais laikais dar neišdirbtos lenkų kalbos sunkumus. Vertimas buvo aiškus, vaizdus, žodžių lobynas didelis, sakiniai trumpi ir lengvai skaitomi. Rankraštis spaudai buvo paruoštas 1562 metų pabaigoje ir atvežtas į Lietuvos Brastą. Biblijos spausdinimas baigtas 1563 m. rugsėjo mėn.

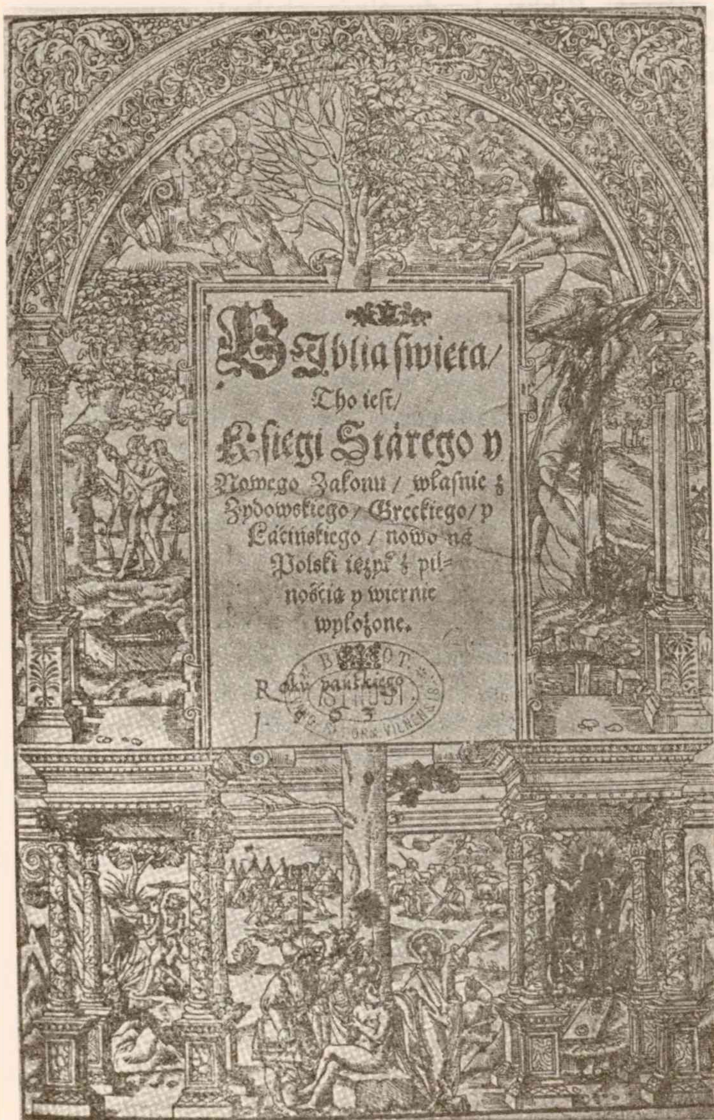
Šioje vietoje tenka padaryti visai priešingą lietuvių istorikų ir lituanistų teigimui išvadą, kad ne lenkai savo jėgomis išvertė Bibliją, bet reformacijos atstovai paruošė lenkams Šv. Rašto vertimą, kuris padėjo pagrindus lenkų literatūrinei kalbai. Tą patį reiškinį matome Lietuvoje ir bendrai visoje Vak. Europoje, kur Reformacijos įtakos poveikyje ėmė busti tautinė kultūra ir drauge augti tautinė raštija.

Leidėjas kng. M. Radvila Juodasis, dėl savo iniciatyvos ir dėl visų spausdinimo išlaidų padengimo, Brastos Bibliją laikė beveik savo kūriniu. Jis Bibliją papuošė prabangiais viršeliais. Įžangos žodyje paskyrė Bibliją karaliui Žygimantui Augustui. Jis įžangoje taip pat nušvietė religinius impulsus, kuriais vadovavosi skatindamas vertimą atlikti. Vertėjai nuo savęs pridėjo trumpą įžangos žodį apie Biblijos svarbą ir reikšmę.

Radvilos puošnioji Brastos Biblija yra amžinas, monumentalus XVI a. evangelikų kultūros paminklas Lietuvoje. Garsiąja Brastos Biblija, kuri kng. M. Radvilai Juodajam kainavo apie 10,000 lenkiškų auksinų, lenkų kultūrai buvo pastatytas paminklas, kuri savo dailia kalba buvo pavyzdžiu ir katalikiškiems lenkų Šv. Rašto vertimams.

M. Radvila J. savo puikųjį leidinį plačiai paskleidė po Lietuvą ir Lenkiją, o taip pat ir užsienyje. Jau 1564 m. sausio mėn. jis pasiuntė Biblijos egzempliorių kng. Kristupui Wittenbergiečiui, už mėnesio—Prūsijos hercogui Albrechtui į Karaliaučių, vėliau imperatoriui Maksimilijonui, Prancūzijos karaliui ir visiems vokiečių kunigaikščiams.

Kalvinizmui skleisti tarp stačiatikių kng. Radvila J. įsteigė antrąją spaustuvę savo gimtiniame mieste Nesvyžiuje, kur protestantiškus raštus spausdino kirilinėmis raidėmis. Žymus mokslininkas Simonas Budnis (1530—1593), iš pradžių buvęs Radvilos Juodojo padėjėjas reformacijos idėjoms skleisti, vėliau tapęs arijonu, išvertė Liuterio katekizmą į gudų kalbą ir išspausdino Nesvyžiaus spaustuvėje 1562 m. S. Budnis buvo pradėjęs spausdinti savo išverstą į lenkų kalbą Bibliją. Radvilos įsteigtose spaustuvėse išspausdinti raštai labai paskatino Lietuvos ir Lenkijos reformaciją.

BIblia swięta/
Tho iest/
Księgi Stárego y
Nowego Zakonu/ własnie z
Zydowskiego/ Greckiego/ y
Łácinskiego/ nowo ná
Polski ięzyk z pil-
nośćią y wiernie
wyłożone.

Roku pańskiego

Brastos Biblijos titulinis lapas

Versti Bibliją ir duoti ją skaityti paprastiems žmonėms, reiškė kelti maištą prieš katalikų Bažnyčios nustatytą tvarką. Aukštieji katalikų Bažnyčios atstovai teigė, kad Biblija savo turiniu negali būti betarpiškai prieinama paprastiems žmonėms. Tai būtų lygu šventenybės išniekinimui. Tik kunigams aiškinant pasauliečiai gali būti supažindinti su Biblijos turiniu.

Garsiojo kng. Mikalojaus Radvilos Juodojo sūnūs paniekino savo tėvo atminimą. Vyriausias sūnus Mikalojus Kristupas Radvila-Našlaitėlis, po tėvo mirties, jėzuito Petro Skargos-Pavenskio 1567 m. buvo atverstas katalikybėn, kuris patraukė katalikybėn ir savo mažamečius tris brolius, iš kurių tarpo Jurgis buvo tapęs kardinolu. Radvila Našlaitėlis pasidarė uoliu kataliku. 1567 m. jis uždarė Lietuvos Brastoje tėvo įkurtą spaustuvę. Vėliau spaustuvę perkėlė į Vilnių ir atidavė vysk. Protasevičiaus atkviestiems jėzuitams, o taip pat ir turtingą kng. M. Radvilos J. biblioteką. Lukiškiuose prie Vilniaus veikusią reformatų bažnyčią uždarė ir ją nugriovė. Brastos spaustuvės išleistus leidinius, ypač brangią Bibliją, Vilniaus vyskupui Jurgiui Radvilai, Mikalojaus Juodojo sūnui, įsakius, supirkinėjo ir degino. Istorija mini, kad Radvila Našlaitėlis išleido daugiau pinigų Brastos Biblijai supirkinėti ir naikinti, negu jo tėvas jai išversti ir išspausdinti. Jėzuitų vadovaujama tamsioji katalikų reakcija visai išnaikino Brastos Bibliją Lietuvoje ir Lenkijoje. Šios Biblijos keliolika egzempliorių buvo išsaugota tik tuo būdu, kad savininkai išplėšdavo knygos antraštinius lapus.

Lietuvos nepriklausomybės metu Brastos Biblija puošė Vilniaus, Biržų, N. Radviliškio bažnyčių Dievo stalus. 1944 m. liepos mėn. sudegė visi saugoti Radvilos Biblijos egzemplioriai Lietuvos Ev. Refor-

matų Bažnyčios Sinodo bibliotekoje Vilniuje. Sovietų Rusijai okupavus Lietuvą, Brastos Biblijos iš bažnyčių dingo.

Brastos Biblija—bibliografinis unikumas. Estreicher savo ,,Bibliografijoje" nurodo vos kelias bibliotekas, kuriose XX a. pradžioje dar jos buvo.

KATEKIZMAI, POSTILĖ

Katekizmas—krikščioniškojo mokslo pagrindinių tikėjimo tiesų santrauka. Postilė—sekmadieniais ir šventėse skaitomų Šv. Rašto, ypač evangelijų aiškinimų rinkinys, —pamokslų knyga.

STANISLOVAS SUDROWSKI

Stanislovas Sudrowski (a. 1550—1600), lenkų reformatų teologas, kng. M. Radvilos Juodojo laikais persikėlęs iš Lenkijos į DLK-tiją, kunigavo Vilniuje, kur buvo ordinuotas Vilniaus distrikto superintendentu, o 1592 m. perkeltas į Biržus. 1580 m. išspausdino lenkų kalba ,,Nauka i utwierdzienie", 1594 m. ,,Katechizm" ir eilę kitų poleminių raštų.

KRISTUPAS KRAINSKIS

Kristupas Krainskis (1556—1618), reformatų veikėjas, 1602 m. išleido lenkų kalba katekizmą ir 1611 m. postilę. K. Krainskis polemizavo su jėzuitu P. Skarga-Pavenskiu.

SALIAMONAS RYSINSKI

Saliamonas Rysinski (m. 1625.XI.8 Liubčėje) buvo kng. Kristupo II Radvilos (1585—1640) mokytojas,

nuo 1614 m. ligi mirties jo dvariškis-archyvaras, raštininkas. 1624 m. išleido lenkų kalba katekizmą, 1618 m. Liubčėje „Przypowiesci polskie", 1614 m. „Niektore Psalmy Dowidove", 1625 m. „Monumenta diversis personis posita".

JONAS KAZOKEVIČIUS LIETUVIS

Jonas Kazokevičius·Lietuvis (Jan Kozak Litvin)— XVI a. literatas, rašęs lotynų ir lenkų kalbomis panegirikas, nekrologus, epigramas. Vilniuje spausdintais darbais žinomas 1588—1603 m. Morkūno „Postilės lietuviškos" (1600 m.) eiliuotos prakalbos autorius.

Atskiromis knygomis išleido:

Juozapo istoriją (Historya Jozefa) 1595 m.;
Danieliaus atminimą (Manes Danieliani) 1603 m.;
Itališkąjį riešutą (orzech wtoski) 1603 m.

Išspausdino epigramų Radvilų garbei prie J. Radvano poemos „Radvilias" 1588 m. Parašė kelias įžangas reformatų knygoms. Pasirašinėjo kriptomu J. K. L.

BENJAMIN BUDNY

Benjamin (Bieniasz) Budny (m. po 1624 m.) reformatų poetas, gimė ir gyveno Lietuvoje. 1588 m. įsimatrikuliavo Karaliaučiaus un-te kaip Beniaminus Budneus, nobilis lithuanus. 1594 m. pradėjo tarnauti pas kng. Kristupą II Radvilą. 1621 m. Lorichius išleido Budnio ir kitų laidotuvių giesmes, skirtas J. Radvilai. Išspausdino „Historyja Krotofilna o Kupcu" 1583 m., „Apophtegmata" 1599 m., Ksiągioprzyjazni" 1603 m.

BALTAZAR LABĘCKI

Kun. Baltazar Labęcki (m. 1645 m. Prūsuose) Vilniaus distrikto superintendentu buvo 1636—40 m. Jo laikais Vilniuje jėzuitų akademijos moksleiviai įvykdė tretįjį reformatų bažnyčios sugriovimą. B. Labęcki nukentėjo ir turėjo sprukti į Prūsiją. Išspausdino savo pamokslus „Anatomia conscienciae" 1638 m.

DANIEL NABOROWSKI

Daniel Naborowski (a. 1575 Lietuvoje—1650) Biržų-Dubingių kng. Radvilų rūmų dvariškis, gydytojas, poetas. Su kng. Kristupo II Radvilos sūnumi baigė mediciną Genuvoje. Jo eilėraščių yra išspausdinta įvairiuose rinkiniuose ir 1831 m. Noworocznik litewski. Lotyniškai—Naenia a diversis scriptae in exequias H. Pr. Janussii Radzwilli 1621 m.

UPYTĖS ČIČINSKAI

Jonas Čičinskas (Sicinskis), Upytės pavieto bajoras, XVI a. gale per kelias vedybas buvo įsigijęs daug dvarų. J. Čičinskas nuo pat jaunystės buvo karštas reformatas ir Biržų-Dubingių Radvilų pasekėjas. Kurį metą buvo Biržų kunigaikštystės administratorius. 1599—1600 m. dalyvavo Kristupo I Radvilos Perkūno kariuomenėje. Kovoje su švedais Livonijoje pasižymėjo ties Kuoknese. Už tai jam iš Lietuvos iždo buvo paskirta piniginė premija. 1611 m. buvo Upytės pavieto mokesčių rinkėjas ir maršalka. Mirė XVII a. pirmame ketvirtyje. Pagal padavimą neva buvęs perkūno nutrenktas Vilniuje.

Pasirašydamas Biržų vietininku 1590 m. savo lėšomis išleido knygą: S. Tarnowski „Zwierciadlo

nabożenstwa chrescijanskiego W. Polszcze". 1594 m. perspausdinus antrą kartą Vilniuje, knyga buvo paskirta kng. Jonušui Radvilai (1579—1621) ir pasirašyta Jan Sicinskiz Biržanskiego dworu. Kai į tą knygą katalikai paskelbė savo atsakymą, tai 1604 m. buvo išspausdintas trečias, kiek naujai papildytas, to veikalo leidimas.

Jo vienas sūnus Dovydas 1618—20 m. studijavo Heidelbergo universitete teologiją. Antras sūnus Vladislovas Viktorinas Čičinskas nuo 1649 m. buvo Upytės pavieto mokesčių rinkėjas. 1652.I.26 Varšuvos seime, būdamas Upytės atstovu, iš jo pasišalindamas, nutraukęs šio seimo darbą. XVIII a. žlungant Rzeczpospolitai Lenkijos bajorai, ieškodami žlugimo kaltininkų, sukūrė apie Upytės dvaro savininką Vladislovą Čičinską mitą, suversdami visą kaltę jam, kad jis pirmas pavartojęs liberum veto ir labai sunkiu valstybės laiku nutraukęs seimą. Nors tai buvo ne pirmas seimo išardymas ir Čičinskas buvo tik didikų įrankis. Tai buvo Lietuvos patriotų pasipriešinimas prieš lenkų primetamą Liublino uniją, vienok prakeikimas krito ant seniai jau mirusio Čičinsko galvos. Lenkijos bajorai jį apkaltino iš lenkiško patriotizmo, o katalikų kunigai—Bažnyčios išniekinimu, nes Čičinskas buvęs „eretikas". Jėzuitai šį pretekstą panaudojo kovoje prieš reformaciją. Buvo sukurta visokiausių nešvankių padavimų. XIX a. pirmoje pusėje Upytės apylinkėje visiems buvo rodomas ir po kaimus, kaip žmonėms gąsdinti baidyklė, buvo tąsomas tariamas jo lavonas—mumija. Šioji nežinomo žmogaus mumija, generalgubernatoriui Muravjovui įsakius, 1865 m. buvo slaptai užkasta žemėje.

Agenda—bažnytinės santvarkos ir pamaldų tvarkos bendrieji nuostatai dėl vienodumo ir vienodos tvarkos, kaip tarp paskirų Bažnyčios narių, taip ir tarp atskirų bažnyčių.

Nuo Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios įsteigimo pradžios reformatai vartojo atskirą bažnytinę apeigų, krikšto ir komunijos formą, kuri buvo išspausdinta 1598 m. Vilniuje M. Petkevičiaus katekizme.

DLK ir Lenkijos reformatų 1633—34 m. bendri sinodai nutarė išleisti Didžiąją Agendą. Pagal daugelį jau veikusių atskirų Agendų Lietuvos reformatų veikėjas kun. Jonas Kristupas Krainskis (m. 1685.V.13 Vengrave) paruošė ir 1637 m. Dancige, A. Huinefeldo spaustuvėje, išspausdino lenkų kalba Didžiosios Agendos antrąją laidą, kuri buvo skirta DLK ir Lenkijos ev. reformatų Bažnyčioms.

Didžioji Agenda sudaryta iš 3-jų dalių: I-ji dalis—įžanga ir kalendorius; II-ji dalis apima bažnytinių patarnavimų nuostatus; III-je dalyje telpa nuostatai, liečią veiksmus, kuriuos atlieka superintendentai, kunigai ir kiti Bažnyčios pareigūnai. Knyga turi 468 puslapius, o storos odos viršeliai yra gausiai paauksuoti.

1598 m. M. Petkevičiaus katekizmo lietuvių kalba agenda, pataisyta ir išplėsta, buvo 1656 m. pradėta spausdinti Kėdainių spaustuvėje, bet liko neužbaigta, spaustuvei nežinia dėl kurių priežasčių išnykus. Nežinoma, kas buvo parengęs agendą spaudai. Agendos rankraštis greičiausiai bus dingęs laike 1655 m. karo.

Vienas iš kunigų, Ceraskių šeimos ainių, 1764 m. ėmėsi iniciatyvos išversti agendą iš lenkų į lietuvių kalbą. Kas tuo reikalu buvo padaryta, —nežinoma.

Lietuvos nepriklausomybės metu buvo užsimota Didžiąją Agendą išversti į lietuvių kalbą, bet rusiškoji—Sovietų Sąjungos okupacija gerus planus sugriovė.

JONAS KRISTUPAS KRAINSKIS

Jonas Kristupas Krainskis (m. 1685.V.13 Vengrave) 1654 m. buvo Zabludavo aliumnato mokytojas. Vėliau, iki 1663 m., Boguslovo Radvilos rūmų Karaliaučiuje kunigas. 1663 m. Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios Sinodo buvo pasiųstas Anglijon organizuoti rinkliavą, laike 1655 m. karo su rusais ir švedais sugriautoms reformatų bažnyčioms atstatyti. Tuo pačiu laiku Krainskis rūpinosi ir Chilinskio, išverstos į lietuvių kalbą, Biblijos spausdinimo reikalu. 1665 m. tais pačiais reikalais buvo antrą kartą siųstas į Angliją. 1667—84 m. buvo išrinktas Pagirio distrikto superintendentu.

XVI AMŽIAUS LIETUVIŠKA RAŠTIJA

LIETUVIŠKOS RAŠTIJOS PIRMTAKAI

Reformacija pasireiškė kaip sąžinės, minties laisvių nešėja, apšvietos, mokslo skleidėja, mokyklų steigėja. Reformacija, prabildama į įvairias tautas ta kalba, kuria liaudis šnekėjo, žadino jų tautinę sąmonę.

Kad liaudis imtų knygą į rankas, pirma reikėjo išmokyti ją skaityti. Iki reformacijos iškilimo, tuolaikinėje Didžiojoje Lietuvoje mokyklų beveik nebuvo. Per 200 metų nuo krikščionybės įvedimo katalikų Bažnyčia, kuriai švietimas ir mokyklų steigimas priklausė, liaudies švietimu nesirūpino ir tuo reikalu nieko nedarė. Liaudis buvo laikoma tamsumoje. Dėl mokyklų stokos, kilmingojo luomo jaunimas mokslo pasisemti turėdavo vykti į užsienius. Smulkioji bajorija, dėl mokyklų nebuvimo, taipgi buvo neraštinga.

Reformacijai iškilus, prie kiekvienos reformatų įsteigtos bažnyčios, buvo kuriamos pradžios mokyklos. Joms vadovauti buvo reikalingi katechetai, bakalaurai, kurių labai stokota. Reformatams steigti aukštesniąsias mokyklas katalikiškoji hierarchija, kuriai ta teisė priklausė, leidimo neduodavo. Tada, aukštų mokslo kvalifikacijų reformatorius, Abraomas Kulvietis Vilniuje 1539 m. įsteigė aukštesniąją mokyklą-kolegiją be vyskupo leidimo. Šios kolegijos dėstytojais, be teisių daktaro kunigo Abraomo

Kulviečio, buvo dar šie žymūs reformatoriai: Stanislovas Rapolionis, Jurgis Zablockis ir Martynas Mažvydas. Ši reformacinių pažiūrų humanistinė kolegija susilaukė griežto Vilniaus vyskupo Povilo Alšėniškio pasipriešinimo. Karalius Žygimantas Senasis 1542.V.9 dekretu ją uždarė, o šios kolegijos dėstytojai—Kulvietis, Rapolionis ir Zablockis nuo gręsiančio vyskupo teismo, žiaurios ir klastingos karalienės Bonos Sforzos kanceliarijos vedėjo kanauninko Valerijono Protasevičiaus-Šuškovskio slaptai įspėti, pasitraukė į Prūsiją, kur tapo Karaliaučiaus universiteto steigėjais ir profesoriais.

Uždarytą Kulviečio klasikinę kolegiją vėliau atgaivino kng. M. Radvila Juodasis. Reformatai nuo minties ir pastangų įsteigti Vilniuje universitetą nebuvo atsisakę. 1568 m. Gardino seime reformatų didikai dėjo pastangas išgauti iš Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Žygimanto Augusto privilegiją aukštosios mokyklos steigimui. Vienok Žygimantas Augustas aukštosioms mokykloms steigti privilegiją atidavė Vilniaus vysk. Valerijonui Protasevičiui ir jo kovai prieš reformaciją 1569 m. atkviestiems į Vilnių jėzuitams. Karalius Steponas Batoras 1577.IV.27 privilegija suteikė išimtiną teisę steigti ir išlaikyti mokyklas tik Vilniaus vyskupui.

Jėzuitų kolegijos 1570 m. Vilniuje įsteigimą, kuri karaliaus Stepono Batoro 1579 m. buvo pakelta į akademiją, iššaukė reformatų pastangos įsteigti Vilniuje aukštąją mokyklą, imant pavyzdžiu gerai pradėjusį veikti Karaliaučiaus universitetą. Jėzuitų kolegijos steigėjais buvo ne Lietuvos mokslininkai, bet iš Europos atsikraustę svetimtaučiai jėzuitai.

Jėzuitų akademijoje mokslas buvo dėstomas lotynų, o kai kurie dalykai ir lenkų kalba. Jėzuitai šios mokyklos net per du šimtus metų (1570—1773)

pakelti iki universiteto lygio neįstengė. Nebuvo joje net lietuvių kalbos seminaro, kokie buvo įsteigti prie Karaliaučiaus ir Halles universitetų. Halles u-te lietuvių kalbos seminaras buvo įsteigtas 1723 m. ir lietuvių kalba mokoma iki 1765 m. Jėzuitų akademija buvo ne lietuviška, bet prolenkiška indoktrinacinė institucija, tarnaujanti paruošimui kadrų kovai prie Reformaciją.

Pirmaisiais lietuviškos raštijos kūrėjais, pradininkais buvo iš Didžiosios Lietuvos kilę, katalikiškos reakcijos į Prūsiją ištremtieji, lietuviai mokslininkai: A. Kulvietis, St. Rapolionis, J. Zablockis, M. Mažvydas ir A. Jomantas. Šie penki lietuviškos raštijos pradininkai buvo susibūrę prie Mažosios Lietuvos tautinės raštijos ir kultūros židinio—Karaliaučiaus universiteto, kur kūrybai buvo palankios sąlygos ir kur dalis jų literatūrinių darbų buvo išspausdinta. Pirmieji lietuviški literatūros darbai buvo lietuviškos bažnytinės giesmės, daugiausia verstos iš lotyniškų ar lenkiškų katalikų giesmių, pritaikant jas reformatorių skelbiamam mokslui, o kartais ir originaliai sukurtos. Giesmės sudaro integralinę, neatskiriamą evangeliškų pamaldų dalį. Reformatoriai pirmieji sudarė lietuvių kalbai rašybą ir jų raštai buvo pirmieji grožinės literatūros kūriniai Lietuvoje.

STANISLOVAS RAPOLIONIS

Stanislovas Rapolionis (apie 1485—1545.V.13), kilęs nuo Eišiškių iš smulkių bajorų, lotyniškai pasirašinėjo Stanislaus Rapagelanus, buvęs pranciškonų vienuolis, buvo žymus reformacijos pradininkas ir liuteronų teologas. Studijavo Krokuvos akademijoje, Wittenbergo universitete, kur įsigijo teologijos daktaro laipsnį. 1544 m. įsteigtame Karaliaučiaus

universitete buvo pirmuoju teologijos katedros vedėju ir profesorium. Jo paskaitos turėjo nepaprastą pasisekimą. Tik vienerius metus teprofesoriavęs, mirė staiga nuo apopleksijos. Buvo įžymus šviesuolis, garsus profesorius, visų gerbiamas ir visi jo gailėjosi. Karaliaučiaus katedroje jo lotyniškoje antkapio epitafijoje įrašyta: ,,Čia guli didis vyras, lietuvių tautos garbė". Dalis jo verstų ir savarankiškai sukurtų giesmių buvo išspausdinta Mažvydo katekizme—,,Kristau, diena esi ir šviesybė", ,,Bernelis gimė mums" ir giesmyne—,,Dievo tėvo išmintis". Buvo pradėjęs versti į lietuvių kalbą Bibliją. Karaliaučiuje 1545 m. išspausdino ,,Disputą apie bažnyčią" (,,Disputatio de ecclesia"), kur smarkiai puolami katalikų dvasininkai.

JURGIS ZABLOCKIS

Jurgis Zablockis (a. 1510—1563), artimas A. Kulviečio draugas, taip pat bajoras, buvo vienas iš judriausių reformacijos skleidėjų. Lankė Krokuvos akademiją, Wittenbergo ir Tuebingeno universitetus ir buvo įsigijęs laisvųjų menų magistro laipsnį. 1563 m. buvo aplankęs J. Kalviną Šveicarijoj. Jo versta viena giesmė ,,Litania nauieiy suguldita" buvo išspausdinta Mažvydo 1547 m. katekizme, kita—Mažvydo 1570 m. giesmyne. Buvo namų mokytojas. Mirė Tuebingene.

AUGUSTINAS JOMANTAS

Augustinas Jomantas (a. 1525—1576), kilimo žemaitis, baigęs Karaliaučiaus u-tą, buvo Kraupiškio ir Ragainės liuteronų parapijų klebonu. Jo verstos į lietuvių kalbą psalmės buvo išspausdintos Mažvydo

1570 m. „Psalmai ant Wakara" ir L. Sengstako 1612 m. giesmynuose. Buvo pradėjęs versti Naująjį Testamentą.

ABRAOMAS KULVIETIS

Abraomas Kulvietis, lot. Abraham Culvensis, (a. 1510—1545.VI.6) Lietuvos bajoras, žymus humanistas, mokslininkas, aktyvus reformacijos idėjų skelbėjas Lietuvoje. Privačiai pramokęs Vidukléje, toliau studijavo Krokuvos akademijoje, Liuveno, Leipcigo, Wittenbergo ir Sienos universitetuose ir buvo įsigijęs dviejų teisių—kanoniškos ir civilinės—mokslo daktaro laipsnį. Buvo įšventintas į katalikų kunigus.

A. Kulvietis,dėl viešai skelbtų DLK dvaro vokiečių šv. Onos bažnyčioje Vilniuje anglo reformatoriaus J. Wicliffo (a. 1320—1384) idėjų ir dėl savo 1539 m. įsteigtos be kapitulos leidimo reformacinių pažiūrų kolegijos, pirmos aukštesnės mokyklos Lietuvoje, buvo pašauktas stoti į konsistorijos teismą. 1542 m. pasitraukė į Prūsiją.

A. Kulvietis buvo kilęs iš Kulvos dvaro, Kauno pavieto. Didžiausiu jo globėju ir rėmėju buvo didikas Jonas Bilevičius, Viduklės dvaro savininkas, Žemaitijos seniūnas.

A. Kulvietis, išmokslintas filologas, graikų, lotynų ir hebrajų kalbų mokovas. Nuo 1542.VI.24 buvo herzogo Albrechto patarėjas, nuo 1542.XII.11 Karaliaučiaus partikuliaro rektorius, o nuo 1544 m. Karaliaučiaus universiteto graikų, hebrajų kalbų profesorius ir Dovydo psalmių komentatorius.

J. Zablockio prikalbintas, 1545 m. pradžioje grįžo į Vilnių ir, globojamas kng. M. Radvilos Juodojo, porą mėnesių dalyvavo vykstančioje religinėje kovoje. 1545 m. balandžio mėn. susirgęs, nuvyko pas motiną

į Kulvą ir ten po pusantro mėnesio staigiai mirė. Anksti, nė keturiasdešimt metų neišgyvenusį, prof. dr. A. Kulvietį jo bičiuliai, giedodami jo išverstas į lietuvių kalbą giesmes, palaidojo kalnelyje prie namų. Jo atminimui Karaliaučiaus rūmų koplyčioje buvo įmūryta lenta su Kulviečio epitafija.

Kulviečio motina Elzbieta rašytame laiške hercogui Albrechtui pabrėžė, kad jos sūnus mirė ne naturalia mirtimi, bet· buvęs jo priešų katalikų papirkto gydytojo nunuodytas. Anais laikais toks būdas atsikratyti negeistinų asmenų buvo plačiai vartotas. Prof. Vaclovas Biržiška, švelnindamas įvykį, spėlioja, kad jis miręs ne nuo nuodų, bet nuo greitosios džiovos.

A. Kulvietis 1543 m. Karaliaučiuje išspausdino lotynų kalba 6 puslapių viešą laišką, skirtą kng. Žygimanto Senojo žmonai Lenkijos karalienei Bonai: „Confessio fidei Abrahami Culvensis, scripta ad serenissimam reginam Poloniae" („Abraomo Kulviečio tikėjimo išpažinimas šviesiausiajai Lenkijos karalienei"), į kurį atsakymo nebuvo sulaukta. Kulviečio versta viena Liuterio giesmė „Malonus dėkavojimas", buvo išspausdinta Mažvydo 1570 m. giesmyne. Spėjama, kad Kulvietis buvo daugiau giesmių parašęs. Kulvietis buvo išvertęs iš Biblijos daugiau negu 20 Dovydo psalmių, kurių dvi yra tilpusios Mažvydo 1547 m. katekizme, o kita dalis— Mažvydo 1570 m. giesmyne—„Psalmės ant ryto meto".

Pradinėje Lietuvos reformacijos stadijoje evangelikų denominacijų skirtumai nebuvo išryškėję. Savaimingos kalviniškos formos reformacijos išaugimas Lietuvoje prasidėjo apie 1542 m. Charakteringa, kad A. Kulviečio paliktoje 80 bibliotekos knygų sąraše, be aštuonių Melanchtono parašytų knygų, nerasta nė

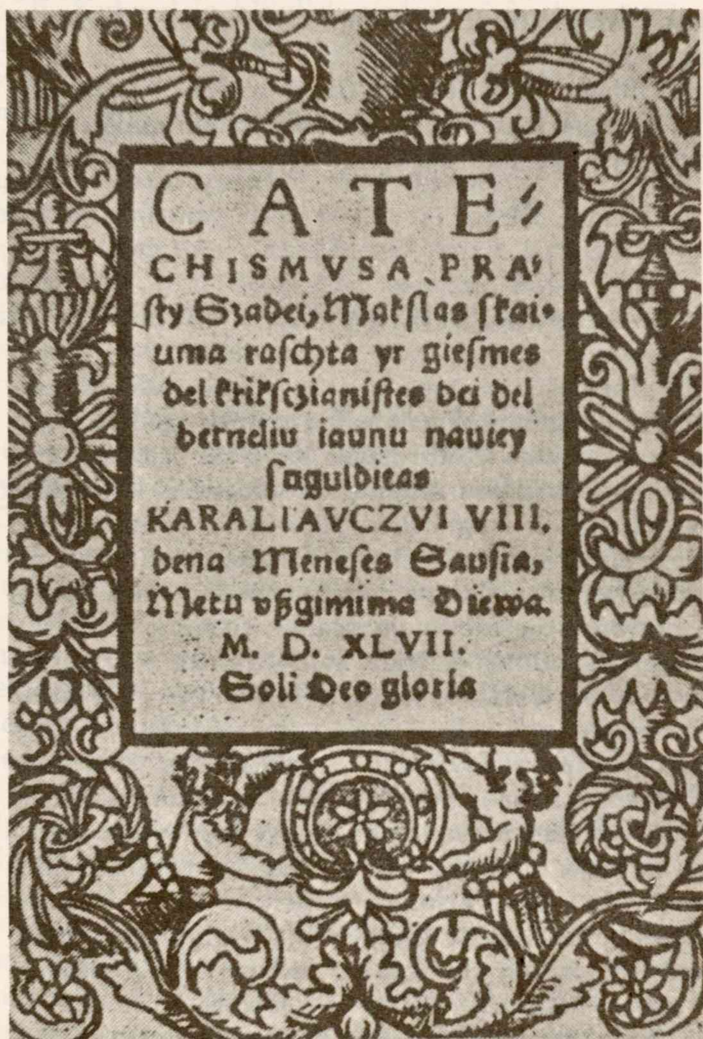
vienos Liuterio parašytos. Konkrečiai teigti, kad tas ar kitas brendęs liuteroniškoje aplinkoje iš tikrųjų būtų buvęs tikru liuteronu—negalima. Todėl ir teigimas, kad A. Kulvietis ar J. Zablockis yra buvę liuteronais, išeinant vien tik iš tokios prielaidos—prieštarauja faktams. A. Kulvietis buvo gilus reformatorius, paliestas kalvinistinės dvasios.

PIRMOJI LIETUVIŠKA KNYGA

Reformacija visuose kraštuose, kuriuose pasireiškė, iššaukė gimtąja tautų kalba raštijos pasirodymą ir jos suklestėjimą. Reformacija buvo tas sąjūdis, kuris išjudino ir katalikų religinę visuomenę iš kultūrinio inertiškumo ir stagnacijos. Kiekvienos tautos istorijoje spaudos gimtąja kalba pradžia, ypač jos kultūriniame gyvenime, laikoma nepaprastos reikšmės įvykiu.

Reformacija Lietuvoje iššaukė pirmųjų lietuviškų knygų atsiradimą. Raštijos lietuvių kalba atsiradimas buvo didelis Lietuvos kultūros šuolis. Lietuvių tautai pirmąją lietuvių kalba knygą padovanojo iš DLK kilęs uolus liuteronų kunigas archidiakonas Martynas Mažvydas, katekizmo ir giesmių liaudžiai ruošėjas.

Pirmoji lietuviška knyga yra M. Mažvydo padarytas mažojo Liuterio katekizmo iš vokiečių kalbos vertimas: „Catechismvsa Prasty Szadei, Makslas skaitima raschta yr giesmes . . .", parašyta gotišku raidynu, pritaikytu lietuvių kalbai. Ji buvo išleista Prūsijos hercogo Albrechto lėšomis Karaliaučiuje 1547 m., išspausdinta H. Weinreicho spaustuvėje. Vėliau pasirodė M. Mažvydo parengti pirmieji lietuvių kalba giesmynai.

CATE=
CHISMVSA PRA-
ſty Szadei, Makſlas ſkai-
uma raſchta yr gieſmes
del krikſczianiſtes bei del
berneliu iaunu nauiey
ſuguldieas
KARALIAVCZVI VIII.
dena Meneſes Sauſia,
Metu vſzgimima Diewa.
M. D. XLVII.
Soli Deo gloria

MARTYNO MAŽVYDO 1547 m. katekizmo titulinis lapas

Pirmosios lietuviškos knygos išvydo šviesą ne Didžiojoje, bet Mažojoje Lietuvoje, kur lietuviškam kultūriniam darbui buvo palankios sąlygos. Gotiško raidyno buvo laikytasi visuose protestantų ir katalikų pirmuosiuose lietuviškuose spausdiniuose ligi XVIII a. pusės. Kratymasis „katalikiškos" ir neliaudiškos lotynų kalbos buvo tais laikais būdingas protestantizmui.

Pirmoji lietuviška knyga yra ypač svarbus reiškinys lietuvių kultūros istorijoje. Ji davė pradžią raštijai ir spaudai lietuvių kalba. Jos puslapiuose pirmą kartą spausdintu žodžiu prabilta į engiamą Lietuvos liaudį gimtąja kalba, pripažinta lietuvių kalbai rašomosios kalbos teisės. Joje randame pirmosios lietuvių eilėdaros, poetikos, vertimo meno, literatūrinės kalbos ir aplamai literatūrinės išraiškos priemonių užuomazgas. Pirmoji lietuviška knyga padarė pradžią įvairių literatūrinių žanrų raštams lietuvių kalba. Tai buvo epochinės reikšmės įvykis, padėjęs pagrindą lietuvių raštijai ir įvedęs lietuvių kalbą į viešąjį kultūrinį gyvenimą. Mažvydas, stambiausias XVI a. vidurio lietuvių rašytojas, visiems laikams įrašė savąjį vardą į lietuvių kultūros istoriją ir tvirtai atsistojo mūsų tautai nusipelniusių žmonių gretose.

MARTYNAS MAŽVYDAS

Martynas Mažvydas (a. 1520—1563.V.21 Ragainė), pirmosios lietuviškos knygos parengėjas, kartu su Kulviečiu, Rapolioniu ir Zablockiu po A. Kulviečio kolegijos uždarymo, kurioje jis dėstė, iš Didžiosios Lietuvos į Prūsiją nepasitraukė. Likęs Lietuvoje buvo suimtas ir kalintas, nes save vadino „pirmuoju kankiniu" (protomartyr). Paleistas ar bausmę atlikęs,

kurį laiką gyveno pas A. Kulviečio motiną Žemaitijoje. Hercogo Albrechto iškviestas, 1546 m. įstojo į Karaliaučiaus universitetą ir jį 1548.IV.5 baigė filosofijos bakalauro laipsniu. Prieš stodamas į universitetą Mažvydas jau buvo Krokuvoje ar kitur kur rimtai pasiruošęs. Mažvydas buvo pirmasis lietuvis baigęs Karaliaučiaus u-tą. 1549 m. kovo mėn. buvo paskirtas Ragainės lietuvių liuteronų parapijos klebonu, kur kunigavo 14 metų iki mirties. Šalia kunigo pareigų buvo ir vietos amtmano vertėju.

Mažvydo 1547 m. katekizmas buvo skirtas Didžiajai ir Mažajai Lietuvai su prasmingu motto: „Broliai, seserys, imkit mane ir skaitykit". Šioje knygoje randasi pasaulietinio turinio eiliuota lotyniška dedikacija, prakalba lotynų kalba, parašyta Karaliaučiaus un-to rektoriaus F. Stafilo, eiliuota prakalba lietuvių kalba—pirmasis lietuviškas eilėraštis. Šiame eilėraštyje 3—19 eilučių pirmosiomis raidėmis M. Mažvydas akrostichu būdu įrašė savo pavardę. Po šių prakalbų įdėtas: „Pygus ir trumpas makslas skaititi yr raschity", —abėcėlė, raidžių suskirstymas ir skiemeniavimo pratimas (4 psl). Po to seka pats katekizmas (23 psl.) ir knygos gale 11 giesmių giesmynėlis su gaidomis (39 psl.), iš kurių viena versta J. Zablockio ir po viena ar dvi A. Kulviečio, S. Rapolionio, A. Jomanto. Šis katekizmas buvo vienintelis ir pirmasis lietuviškas elementorius—pradžiamokslis mokykloms ligi pat XVIII a. Tik žymiai vėliau elementorius atsiskyrė nuo katekizmo. Mažvydo katekizmas, kaip mokslo vadovėlis, ilgą laiką buvo vartojamas mokyklose. Katekizmas buvo vidutinio formato ir turėjo 79 puslapius. Spėjama, kad katekizmo buvo išspausdinta 200—300 egzempliorių. Vienas išlikęs egzempliorius buvo surastas Karaliaučiaus universiteto bibliotekoje, o antras—Odesos M. Gorkio mokslinėje

Geſmes Chrik-
ſczoniſkas gedomas Baß-
niczoſu per Aduenta ir Ka-
ledas ik Grain-
niczu.

Iſch ſpauſtas Karalau-
czui nůg Jona Daubmana
Metu Diewa/

M.D.LXVI.

M. MAŽVYDO 1566 m. giesmyno pirmosios dalies titulinis lapas

bibliotekoje, kuris buvo perduotas saugoti Vilniaus universiteto bibliotekai.

Mažvydas plačiai pasireiškė pradinėje lietuvių raštijoje. Liaudžiai labiausiai suprantamos ir prieinamos buvo lietuviškos religinės giesmės. Tačiau jų buvo didelis trūkumas, kad jų užtektų kiekvienam sekmadieniui ir šventadieniui. Mažvydas, tą reikalą supratęs ir dvasinės vyresnybės ir kitų kunigų raginamas, per visus savo paskutiniuosius gyvenimo metus pats kūrė giesmes, vertė ir jas rinko iš kitų asmenų, ragindamas juos rašyti.

Karaliaučiuje buvo išspausdinti visi kiti, žemiau išvardyti, Mažvydo raštai:

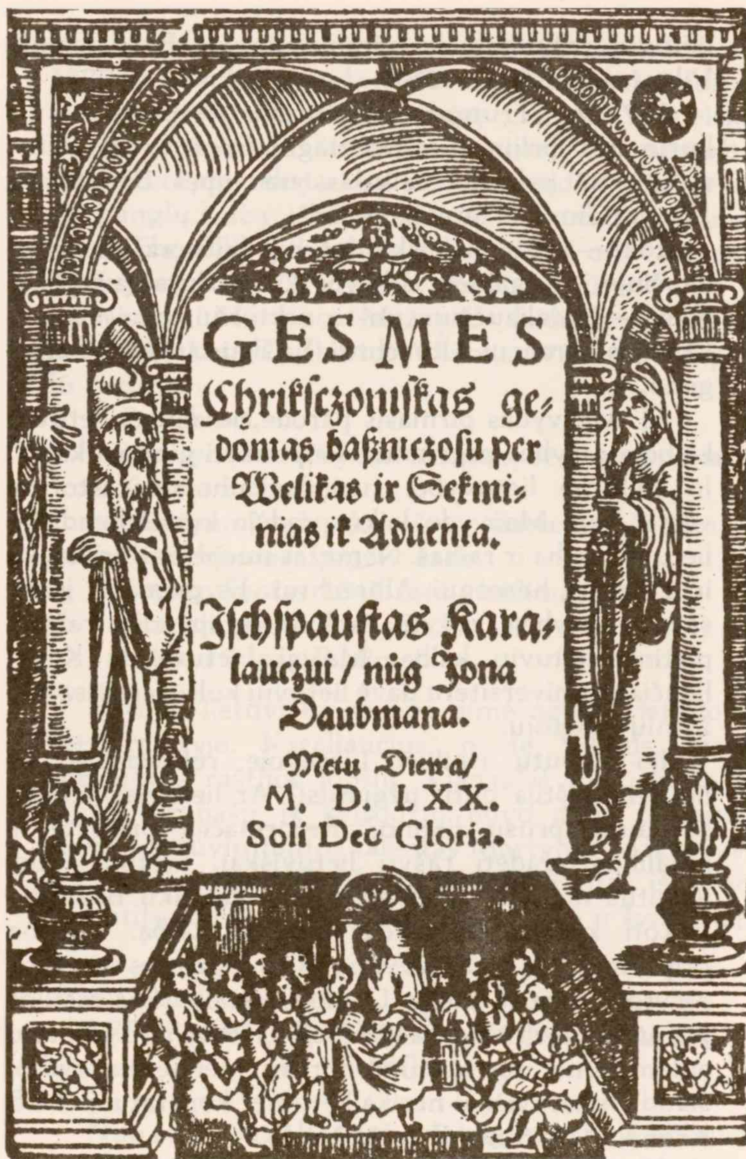
1549 m. „Giesme Szw. Ambraszeijaus, bei Szw. Augustina, kure wadin: Te Deum Laudamus", 12 psl., dedikuota Ragainės apskr. viršininkui S. Perbantui;

Tarp 1558 ir 1562 m. „Paraphrasis, permanitina poteraus malda", 14 psl. Šis rašinys buvo išspausdintas įžymaus lietuvių rašytojo, Biblijos vertėjo, liuteronų kunigo Jono Bretkūno (1532—1602) giesmyne);

1559 m. „Forma Chrikstima", 42 psl.;

1566 m. „Gesmes Chriksczoniszkas, gedomas baszniczosu per Adventa ir Kalėdas ikGramniczu", 94 psl. Šis giesmynas turėjo 31 giesmę, o iš jų kai kurios giesmės ir gaidas. Daugumą giesmių buvo parašęs pats Mažvydas. Be giesmių dar buvo patalpintos 6 maldos;

1570 m. „Gesmes Chriksczoniskas gedomas baszniczosu per Welikas ir Sekminias ik Adventa". Šis giesmynas turėjo 104 giesmes su kai kurių giesmių gaidomis, įvairių bendradarbių parašytas ir kelias maldas, 349 psl. Šiuos spaudai paruoštus abu giesmynus po Mažvydo mirties išleido jo pusbrolis,

GESMES
Chrikſczoniſkas ge-
domas baſzniczoſu per
Welikas ir Sekmi-
nias ik Aduenta.

Iſchſpauſtas Kara-
lauczui / nůg Iona
Daubmana.

Metu Diewa/
M. D. LXX.
Soli Deo Gloria.

M. MAŽVYDO 1570 m. giesmyno antrosios dalies titulinis lapas

lietuvių rašytojas, liuteronų kunigas Baltramiejus Vilentas (a. 1525—1587);

1579 m. „Trumpas klausimas ir prieprowimas tu kurie nor prijimti schwentaghi Sacramenta Altoriaus", 72 psl. Šis veikalas yra tilpęs B. Vilento „Enchiridione" (katekizme);

1548—1561 m. laiškai lotynų kalba rašyti Karaliaučiuje ir Ragainėje iš kurių iki šiol surasta trylika: vienas—Karaliaučiaus un-to rektoriui, o visi kiti— Prūsijos hercogui Albrechtui. Laiškai saugomi Getingene.

M. Mažvydas pirmasis parodė,tiesdamas lietuvių kalboje rašybos pagrindus, kaip rašyti gimtąja kalba. Jo reikšmė lietuvybei turi neįkainojamą istorinę vertę. Nuo Mažvydo laikų pradėjo kurtis bendrinė lietuvių kalba ir raštas. Nemažas nuopelnas priklauso ir Prūsijos hercogui Albrechtui. Jis pirmasis įsakė savo valstybėje rašyti, mokyti ir spaudos raštais platinti lietuvių kalbą. Mažoji Lietuva su Karaliaučiaus universitetu davė lietuvių kultūrai ištisą eilę žymių rašytojų.

Jei nebūtų iškilusi Lietuvoje reformacija, ar lietuvių raštija būtų užgimusi? Ar lietuviai nebūtų susilaukę prūsų likimo? Reformacija privertė ir katalikus pradėti rašyti lietuviškai, svetimtaučius jėzuitus mokytis lietuvių kalbos, katalikų Bažnyčią ieškoti kunigų mokančių lietuvių kalbą. Turime pripažinti, kad be Mažvydo ir kitų Mažosios Lietuvos rašytojų nebūtų atėjęs Daukša, katalikiškos raštijos pirmūnas. Reformacija išgelbėjo Lietuvą nuo galutino sulenkėjimo, nuo tautinės mirties. „Jei ne Mažvydas, šiandien lietuviškai nesikalbėtume" konstatuoja LKB Kronika (1975 m., II t., 127 psl.).

Visas Mažvydo knygas fotografiniu būdu lietuviška laida perspausdino prof. Jurgis Gerulis 1922 m.—

„Mažvydas, seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 m." (vokiška laida 1923 m.). Kalbininkas Jonas Kruopas 1947 m. išleido knygą „Pirmoji lietuviška knyga". Mažvydo katekizmo moksliškai paruoštą transliteruotą tekstą lotyniškomis raidėmis ir išverstą į anglų kalbą išleido prof. G. B. Fordas pavadinimu: „The Old Lithuanian Catechisme of Martynas Mažvydas (1547)", 104 psl., Assen, 1971.

Naujas Martyno Mažvydo leidinys „Pirmoji lietuviška knyga" išleistas Vilniuje 1974 m., 348 psl. Jo turinys:

Pratarmė.

Martynas Mažvydas (Asmenybė ir gyvenimas), Kostas Korsakas.

Martyno Mažvydo raštai, Marcelinas Ročka.

Katechismusa prasty žadei.

Fotografuotas 1547 metų leidimas.

Transliteruotas tekstas.

Laiškai ir paaiškinimai.

Pirmoji lietuviška spauda gimė ne D. Lietuvoje, bet tremtyje. Karaliaučius, o ne Vilnius, buvo lietuviškos raštijos lopšiu. Vienas iš tokių lietuvių tautos pranašų ir kelrodžių buvo didis žemaitis, didysis lietuvių tautos talentas Martynas Mažvydas, kuriam liaudies kalba buvo lietuvių tautos išlikimo garantija, kelias į Dievą, amžinybę, tiesą ir šviesumą.

REFORMATŲ RAŠTIJOS LIETUVIŲ KALBA PIRMŪNAI

Nuo reformatų Bažnyčios įsteigimo pradžios buvo susirūpinta reikiamos tikybinės literatūros rengimu. Jau 1557.XII.14 Didžiosios Lietuvos reformatų

sinode, vykusiame kng. Mikalojaus Radvilos Juodojo rūmuose, Vilniaus priemiestyje Lukiškėse, buvo tariamasi, kad valstiečių sielos nekentėtų bado, kad jų vaikai ir šeimyniškiai turėtų kur mokytis teisingo mokslo.

Mažvydo 1570 m. giesmyno bendradarbių tarpe jau randame pasireiškusius Didžiosios Lietuvos reformatus, iš kurių iki šiol tėra išaiškinti tik du—St. Marcianas ir J. Šeduikionis.

STANISLOVAS MARCIANAS-MUSA
(a. 1520—a. 1584)

Apie XVI a. lietuvių rašytoją St. Marcianą žinių randama labai mažai. Težinoma, kad jis 1547.IX.9 buvo įsimatrikuliavęs Karaliaučiaus u-te Stanislovo Musos vardu, dar tebestudentaujant M. Mažvydui. Kurį laiką buvo Deltuvos reformatų bažnyčios kunigu. Deltuvos bažnyčios statytojo Andriaus Višniovieckio 1510.IV.9—15 buvo pasiųstas į generalinį reformatų sinodą Sandomire, Lenkijoje. 1578.VI.25 dalyvavo Vilniaus liuteronų sušauktame sinode ir ten pasirašė vadinamąją Concordia Vilnensis. 1579 m. kunigavo Lazdynuose,Pilkalnio apsk., M. Lietuvoje, kur ir mirė.

St. Marciano išversta iš vokiečių kalbos giesmė: „Duchawna Giesme ape Schlowe Diewa Szodza", susidedanti iš 18 posmų, kiekvienas iš 8 eilučių, viena ilgiausiųjų giesmių su gaida, buvo išspausdinta Mažvydo giesmyno antroje dalyje 1570 m.

JONAS ŠEDUIKIONIS-ŠADUIKIS
(a. 1528—a. 1598)

Didžiosios Lietuvos XVI a. reformatų rašytojas, M. Mažvydo bendradarbis. Apie jo gyvenimą dar

mažiau surasta duomenų. Spėjama, kad jis bus kilęs iš rytų Lietuvos. 1547 m. Karaliaučiaus u-te įsimatrikuliavo kaip „pauper" (neturtingas) kartu su Trakų kašteliono Jeronimo Chodkevičiaus sūnumi Jonu, kurio buvęs palydovu. Juos globojo J. Chodkevičius, kuris nuo 1553 m. buvo tapęs reformatu. Šeduikionis 1549—59 m. buvo J. Chodkevičiaus palydovu Leipcigo ir Wittenbergo u-tuose, o 1596 m. Jurgio ir Jono Radvilų palydovu Bazelio universitete. Spėjama, kad J. Šeduikionis buvęs Jono Chodkevičiaus, Livonijos administratoriaus, dvariškiu iki jo mirties 1579 m.

Iš jo raštų yra išlikęs vienos giesmės iš lenkų kalbos vertimas: „Gesme nobazna ape Muka Pana Jesaus ir ape jos nauda". Ši 17 ketureilių posmų giemsė su gaida buvo išspausdinta 1570 m. Mažvydo giesmyne. Kiek perdirbta ir dviem posmais sutrumpinta buvo išspausdinta Merkelio Petkevičiaus lietuviškai lenkiškame 1598 m. katekizme. Vėliau ši giesmė buvo pakartota 1653 m. „Knygoje nobažnystės" ir kartota visuose vėlesniuose giesmynuose iki 1907 m.

Iš to laiko katalikiškų lietuviškų giesmių visai nežinoma. XVII a. gale ir XVIII a. pradžioje kai kurias Mažvydo bendradarbių išverstas į lietuvių kalbą giesmes kai kurie jėzuitai—lietuvių rašytojai, nusavino lietuviams katalikams. Dalis lietuvių protestantų rašytojų išverstų kalėdinių giesmių yra patekę į Didžiosios Lietuvos katalikų maldaknyges bei į katalikų bažnyčias.

PIRMOJI KATALIKŲ LIETUVIŠKA KNYGA

XIV a. pabaigoje primetus DLK-tijai katalikų tikėjimą (polska wiara), katalikiškoji visuomenė,

išskyrus Jogailos išverstus į lietuvių kalbą poterius, buvo palikta be jokių lietuviškų bažnytinių tekstų. Katalikų bažnyčiose žymiausioji pamaldų dalis buvo atliekama lotynų kalba, papildomos pamaldų dalys— lenkų kalba, —bet ne lietuviškai. Iki XVI a. antrosios pusės didesnioji Lietuvos kunigų dalis buvo atėjūnai iš Lenkijos, nes pačioje Lietuvoje iki jėzuitų atvykimo nebuvo nė vienos dvasinės seminarijos. Lietuvos jaunimas teologinių studijų važiuodavo į Krokuvos akademiją. Jų skaičius buvo nežymus. Nemaža jų dalis, studijas baigę, nebegrįždavo į Lietuvą, arba pasirinkdavo kitą profesiją. Mokytų vyrų mokančių lietuvių kalbą, kurie galėtų būti kunigais, tais laikais beveik nebuvo. Lenkai sistemingai varė akciją už Lietuvos kultūrinę ir politinę asimiliaciją.

XVI a. beveik visa Lietuvos diduomenė ir žymi dalis eilinių bajorų buvo priėmę reformaciją. Pav. Ukmergėje apie 1563 m. nebuvo likę nė vieno bajoro kataliko. Lietuvoje reformacijai plisti nemažai padėjo nuo 1547 m. Prūsijoje leidžiamos lietuvių kalba evangelikų knygos, kurios paplisdavo ir Didžiojoje Lietuvoje. Tik įsisiūbavus reformacijai ir apėmus visą Didžiąją Lietuvą, katalikų dvasininkija susirūpino lietuvių kalba ir ta kalba kreiptis į lietuvišką liaudį ne tik knygomis, bet ir gyvu žodžiu. Katalikai, norėdami patraukti į savo pusę platesnius žmonių sluoksnius, buvo priversti religinę propagandą vesti gimtąja kalba ir leisti lietuviškus raštus. Jėzuitai, nepajėgdami kovoje su reformacija išsiversti be lietuvių kalbos, turėjo su ja skaitytis ir jos pramokti.

Didžiojoje Lietuvoje katalikų lietuviškų religinių knygų atsiradimą iššaukė reformacija. Vienas pirmųjų katalikų lietuviškos raštijos organizatorių ir skatintojų buvo konvertitas, katalikybės Žemaitijoje atgaivintojas, Medininkų vyskupas kng. Merkelis

Giedraitis (a. 1536—1609), kuris studijų metais buvo palinkęs į protestantizmą. M. Giedraitis, buvęs kng. M. Radvilos Juodojo patikėtiniu užsienyje ir jo globotas, keletą metų studijavo Europos protestantų Karaliaučiaus, Wittenbergo, Tuebingeno universitetuose. Studijų metu gerai susipažino su Mažvydo spausdinamomis knygomis. Giedraitis buvo artimuose santykiuose su reformatoriumi Jurgiu Zablockiu, kuris Giedraitį auklėjo, globojo ir mokino Tuebingeno un-te. Grįžęs Lietuvon pasidarė karštu kataliku ir nuo 1576.I.26 buvo paskirtas Žemaitijos vyskupu.

Vysk. M. Giedraitis išdirbo strategiją ir sudarė planus, kaip atgaivinti nugyventą Lietuvoje katalikybę ir kaip vesti kovą su paplitusia reformacija. Jis inspiravo kovai su reformacija ir lietuviškų katalikų knygų leidimą.

Spėjama, kad Didžiojoje Lietuvoje pirmoji katalikiška knyga lietuvių kalba, susijusi su kontrreformacija, buvo išleista apie 1585 m. Tai jėzuito Petro Canisiaus (1521—1597) katekizmo vertimas, kurio nė vieno egzemplioriaus neišlikę. Nežinomas vertėjas ir leidėjas. Kontrreformacijos tikslais buvo platinamas Prūsijoje. 1585 m. Vilniuje to paties autoriaus katekizmas buvo išleistas latvių (pirmoji latviška knyga, surasta 1911 m.) ir baltarusių kalbomis.

Pirmuoju išlikusios lietuviškos katalikų knygos autoriumi laikomas žemaičių kanauninkas kunigas Mikalojus Daukša (a. 1527—1613), kurį imtis plunksnos paragino vysk. M. Giedraitis. Daukša buvo švietėjas, pažangių humanistinių idėjų reiškėjas ir dėl gimtosios kalbos teisių kovotojas. Jo raštai atsirado kovojant su reformacija Lietuvoje. Jo pirmasis darbas, tai ispanų jėzuito Jokūbo Ledesmos iš lenkų kalbos išverstas „Kathechismas", išspausdintas gotiškomis

raidėmis jėzuitų spaustuvėje Vilniuje 1595 m., po 50 metų nuo Mažvydo katekizmo pasirodymo. Šis katekizmas buvo skirtas ne liaudžiai, bet tik kunigams naudotis.

Daukšą išgarsino antrasis darbas—„Postilla Catholicka", 646 psl., išspausdintas 1599 m. ten pat, kur ir katekizmas, gotiškomis raidėmis, verstas iš lenkų kalbos J. Wujeko postilės. Iki Daukšos postilės katalikai jokių evangelijų lietuvių kalba neturėjo. Daukša, versdamas evangelijų ištraukas, naudojosi protestanto B. Vilento 1579 m. „Evangelijų" vertimu. M. Daukšos vertimai pasižymi lietuvių kalbos grynumu ir vaizdžia literatūrine išraiška. Postilėje buvo įdėta paties Daukšos parašyta lenkų kalba plati prakalba, skirta kunigams, kurioje emociniu stiliumi pasisakyta, kad norįs duoti pradžią ir paraginimą mylėti tėvų kalbą, jos laikytis ir ją platinti, pažymėdamas, kad kilmingųjų tarpe maža tokių, kurie nemokėtų lenkiškai, tuom tarpu lietuvių kalba beveik pamiršta. Anuo metu katalikų dvasininkai sparčiai varė lenkinimą lietuvių liaudies masėse. Postilės prakalba yra tarsi himnas gimtajai kalbai: „Ne žemės derlingumu, ne drabužių įvairumu, ne šalies gražumu, ne miestų ir pilių tvirtumu gyvuoja tautos, bet daugiausia išlaikydamos ir vartodamos savąją kalbą, kuri didina ir išlaiko bendrumą, santaiką ir brolišką meilę" . . . „Bet tai sakau ne tam, idant norėčiau peikti kitų kalbų mokėjimą, kuris visada ir visiems buvo ir tebėra naudingas ir garbingas dalykas, ypač mokėjimas lenkų kalbos, kuri, mūsų Didžiajai Kunigaikštystei mielai susijungus su garsiąja Lenkijos valstybe, virto beveik gimtąja kalba."

Protestantai savo naujų laidų kartojamas knygas kalbos požiūriu sistematingai tobulino ir gerino, o katalikai iš pradžių davę literatūrinėmis-stilistinėmis

ypatybėmis rūpestingai paruoštas knygas, ilgainiui, po reformacijos sužlugdymo, kalbos tobulumas jų knygose vis menkėjo. XVIII a. buvo išleidžiama vertimų ir originalių knygų parašytų tokia darkyta kalba, kad jas jau nebegalima buvo laikyti lietuviškomis, o labiau lenkiškomis. Charakteringa ir tai, kad XVIII a. katalikų dvasinės vyriausybės lietuvių kalba raštų daugiau nebepasirodė.

Bažnytinis žargonas įsigalėjo maždaug nuo XVII a. antrosios pusės. Būdingiausias lenkiškai lietuviško žargono pavyzdys yra kunigo Mykolo Olševskio (Alšauskio) (a. 1712—a. 1779) religinių skaitymų knyga „Broma atwerta ing Wiecznastį", kurios XVIII a. buvo išleisti 6 leidimai, o XIX a. dar 7 leidimai.

PIRMOJI REFORMATŲ LIETUVIŠKA KNYGA

Tuolaikinėje DLK-tijoje tarp vyriausybės ir liaudies stovėjo gausingas bajorų luomas, kuris pats, be vyriausybės, tvarkė liaudies gyvenimą. Vyriausybė vykdė bendrą politinį, finansinį ir karinį krašto valdymą. Vyriausybė kreipdamasi į kraštą, kreipėsi tik į vienus bajorus, duodama parėdymus gudų, lotynų ir lenkų kalbomis. Per tai vyriausybės raštų lietuvių kalba ligi XVIII a. pabaigos nebuvo. Tik 1794 m. sukilimui prasidėjus ir Rzeczpospolitai visiškai žlu'ngant, laikinoji sukilėlių vyriausybė pradėjo skelbti liaudžiai įvairius atsišaukimus parašytus lietuviškai.

Reformacijos pasireiškimo metu Didžiosios Lietuvos didikai, stambioji bajorija, išskyrus smulkiąją, kalbėjo gudiškai, lotyniškai ir visų daugiausia lenkiškai ir tomis kalbomis rašė raštus. Neteisingai prof.

Vaclovas Biržiška rašo teigdamas, kad: „Reformacija, . . . ilgą laiką savo idėjas skleidė Lietuvoje tik lenkų, vokiečių, o kartais gudų kalba ir iš pradžių net stiprino lenkų kalbos įsigalėjimą Lietuvoje, nes reformacijos šalininkai inteligentai lietuviai, kaip matėme, pasitraukdavo į Mažąją Lietuvą, kur jiems buvo sudaromos daug geresnės materialinės darbo sąlygos" („Senųjų lietuviškų knygų istorija", II d., Chicago 1957, psl. 9).

Reformacija sąmoningai, kaip tą darė Lietuvoje katalikų dvasininkija, lenkų kalbos bei lenkiškos įtakos stiprinimu neužsiėmė. Ji stengėsi savo idėjas skleisti ta kalba, kuria tautos kalbėjo. Sulenkintos visuomenės lenkinti nebereikėjo, o neraštinga liaudis iš viso dar tada skaityti nemokėjo. Profesoriui turėjo būti žinoma, kad pirmieji lietuviai mokslininkai reformatoriai—Kulvietis, Rapolionis, Zablockis ir kt., ne dėl geresnių materialinių darbo sąlygų pasitraukė į Mažąją Lietuvą, bet katalikiškos reakcijos buvo ištremti.

Reformacijos epochos metu V. Europoje vyravo pažiūra, kad liaudžiai skiriamos knygos ir skaitymai turi būti vien religinio turinio. Tad, kaip V. Europoje, taip ir Lietuvoje, —išskyrus valstybinius tekstus ir kalbotyros darbus, visa senoji lietuvių literatūra buvo gaminama tikybinė. Tais laikais, leidžiant asketines knygas, tenkintasi daugiausia tik atitinkamų lenkų, vokiečių knygų vertimu į lietuvių kalbą, atliekamų žmonių menkai mokėjusių lietuviškai.

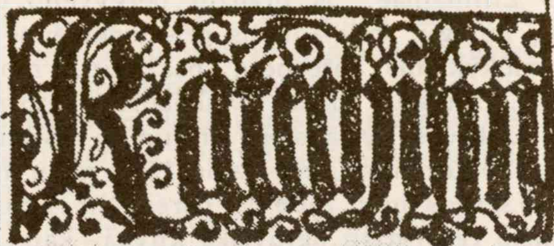
Bažnytiniam darbui buvo reikalingi katekizmai, giesmynai, maldaknygės, Biblijos, agendos. Įsisteigus 1555 m. Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčiai, tuojau buvo susirūpinta atitinkamos reformatų literatūros ruošimu. Iš reformatų pirmąją lietuvišką knygą—katekizmą paruošė Merkelis Petkevičius.

Įsteigta Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčia, vardu „Unitas Lithuaniae", iš pradžių pergyveno didelį trūkumą kunigų, steigiamoms prie kiekvienos bažnyčios mokykloms katechetų, bakalaurų, mokslui vadovėlių, knygų. Vienas veikliausių reformatų veikėjų, Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo raštininkas Merkelis Petkevičius (gimęs apie 1550 m. ir miręs tribunolo sesijos metu 1608 m.) parengė ir išspausdino pirmąją reformatų lietuvišką knygą—katekizmą 1598 m. Petkevičiaus katekizmas laikomas vertingu XVI a. lietuvių kalbos paminklu, nušviečiantis daugelį liet. kalbos istorijos, dialektologijos, gramatikos, sintaksės ir kt. dalykus.

Merkelis Petkevičius buvo kilęs iš etnografinės Lietuvos pasiturinčių bajorų tarpo. Tėvams anksti mirus, dar nepilnametį Merkelį globojo dėdė taurininkas Matas Petkevičius, Raseinių ir Skirsnemunės vietininkas. Pas jį Merkelis turėjo geresnes sąlygas mokytis. M. Petkevičius 1580 m. buvo jau mokesčių rinkėjas, dar prieš 1586 m. Raseinių laikytojas, 1581—1608 m. Vilniaus žemės teismo raštininkas, o drauge ėjo ir Vyr. Tribunolo sekretoriaus pareigas. Augino tris sūnus: Samuelį, Vaitiekų ir Juozapą, kurie studijavo Karaliaučiaus u-te, o Samuelis 1602 m. papildomai studijavo Leipzigo u-te.

M. Petkevičius savo lėšomis pastatė reformatų bažńyčią Glinciškėse (dvaras), Paberžės vls., Vilniaus apsk. 1591 m. Vilniuje buvo sudeginta reformatų bažnyčia ir sugriauta spaustuvė ir reformatai nebeturėjo kur knygų spausdinti. M. Petkevičius 1598 m. įkūrė Vilniuje spaustuvę specialiai reformatų knygoms spausdinti. Šioje spaustuvėje Petkevičius savo lėšomis išspausdino dvi knygas: lotynišką Grigo iš

Polski z Litewskim

Albo

Krotkie w ie-
dno miejsce zebránie/ wiá-
ry y powinnośći Krześćiáń-
skiey/ z pásterstwem Zborowym / y domo-
wym / z Modlitwámi/ Psalmámi/ y Piosn-
kámi/ ná cżeść á chwałę Pánu Bogu/
á Zborowi iego ku zbudowániu/
teraz nowo z pilnośćią
wydány.

Nakłádem Jego Mośći Páná
Malcherá Pietkiewicżá / Pisárzá
ziemskiego Wileńskiego.

W Wilnie/ Drukował Stá-
nisław Mierzeyski/ Roku 1598.

MERKELIO PETKEVIČIAUS 1598 m. katekizmo titulinis lapas

Žarnovco „Clypeus" ir lietuviška-lenkišką katekizmą. Tais pačiais 1598 m. spaustuvę pardavė broliams Sultzeriams.

Petkevičiaus 1598 m. katekizmas— seniausioji lietuvių reformatų tikybos knyga, buvo versta iš lenkų kalbos ir susidėjo iš 252 psl. Ši knyga turėjo lenkišką antgalvį: „Polski z Litewskim Katechism" ir papildomai lietuvišką įrašą: „Katechizmas tai esti surakinimas wieros Krikszioniszkos del mokima bernelių". Šalia lietuviškojo vertimo kiekvieno puslapio kairės skiltyje pagrečiui buvo išspausdintas ir lenkiškas originalinis tekstas dešinėje puslapio skiltyje. Lenkiškai rašytoje prakalboje pabrėžė, kad: „Daugelyje Lietuvos vietų . . . bažnyčių globėjai, negaudami kunigų lietuvių, laiko lenkus, kurie, kad ir norėtų mokyti lietuviškai, bet kalbos nemokėdami sunkiai tai atlieka". Katekizmą leidžiąs „suprasdamas tą reikalingumą ir tą priežastį . . ." Prakalboje pasisako, kad iš kelių asmenų gavęs kiek lietuviškai išverstų giesmių, bet ir pats, kiek mokėdamas, iš lenkų į lietuvių kalbą išvertęs nemažą katekizmo dalį. Ten vaikams buvo sueiliuota:

Mokykla, senieji sakė,
Ketvirta dalis bažnyčios.
Tad vaikai tur eit į mokyklą
Ir gražiai jie turi elgtis:
Dievui viešpačiui tarnauti,
Savo kraštui būt naudingi,
Daug tėvams daryt džiaugsmo,
Savo mokytojus gerbti.

Vienas iš Petkevičiaus bendradarbių bus buvęs jau anksčiau paminėtas Jonas Šeduikionis, kurio giesmė „Tewa amszina iszmintis" įdėta katekizme su mažais

pakeitimais jau buvo išspausdinta 1570 m. Mažvydo giesmyne. Keturios, truputį pakeistos, giesmės paimtos iš 1547 m. Mažvydo katekizmo ir viena giesmė iš 1549 m. Mažvydo „Giesmes Szw. Ambraszeijaus". Bendradarbiais dar galėjo būti A. Striška, o gal ir St. Marcianas. Petkevičiaus katekizmo psalmės yra savarankus vertimas, neblogesnis už Mažvydo giesmyno psalmių vertimus.

Petkevičiaus katekizmas buvo ne vien tik katekizmas, bet ir giesmynas su maldomis, o iš dalies ir agenda. Viena knyga norėta užkišti beveik visas tikybinės literatūros spragas. Reformatų Bažnyčios pirmieji kunigai buvo tie patys buvę katalikų dvasininkai priėmę Kalvino mokslą ir kilę iš sulenkėjusių tarpo, ar atvykėliai iš Lenkijos ar kitų kraštų, nemokėję lietuvių kalbos. Dėl to ir pirmasis katekizmas buvo išleistas dviem lygiagrečiais tekstais— lietuvišku ir lenkišku, kad lietuviškai nemokantieji kunigai išmokstų lietuvių kalbą ir kad galėtų, lygindami abudu tekstus, orientuotis, ką žmonėms dėsto. Pirmieji katekizmai buvo skirti ne liaudžiai, bet kunigams, nes liaudis dar nebuvo išmokyta skaityti ir raštą suprasti, ko buvo siekiama per gausiai steigiamas reformatų mokyklas. Katekizmas buvo išdėstytas klausimais ir atsakymais ir buvo vartojamas reformatų mokyklose, kaip pradinis mokymo vadovėlis-elementorius.

Petkevičiaus knyga be katekizmo dar turėjo 48 giesmes, 40 Dovydo psalmių, lenkišką alfabetinę giesmių lentelę, pamokymus apie krikštą ir Šv. Vakarienę. Petkevičiaus katekizmas laikomas pirmuoju reformatų giesmynų-pirmtaku, nes šiame katekizme tilpusios giesmės vėliau sudarė reformatų savistovių giesmynų pradžią.

Petkevičiaus katekizmo tėra išlikęs tik vienas egzempliorius, saugomas Gdansko miesto bibliotekoje. J. Balčikonis parūpino jo fotokopinį leidimą, kurį išleido Švietimo Ministerija Kaune 1939 m., su J. Balčikonio pratarme ir K. Jablonskio pateiktomis žiniomis apie Petkevičiaus gyvenimą ir veiklą. E. Frenkelis parašė studiją apie Petkevičiaus katekizmo kalbą, išleistą Gedingene 1947 m.

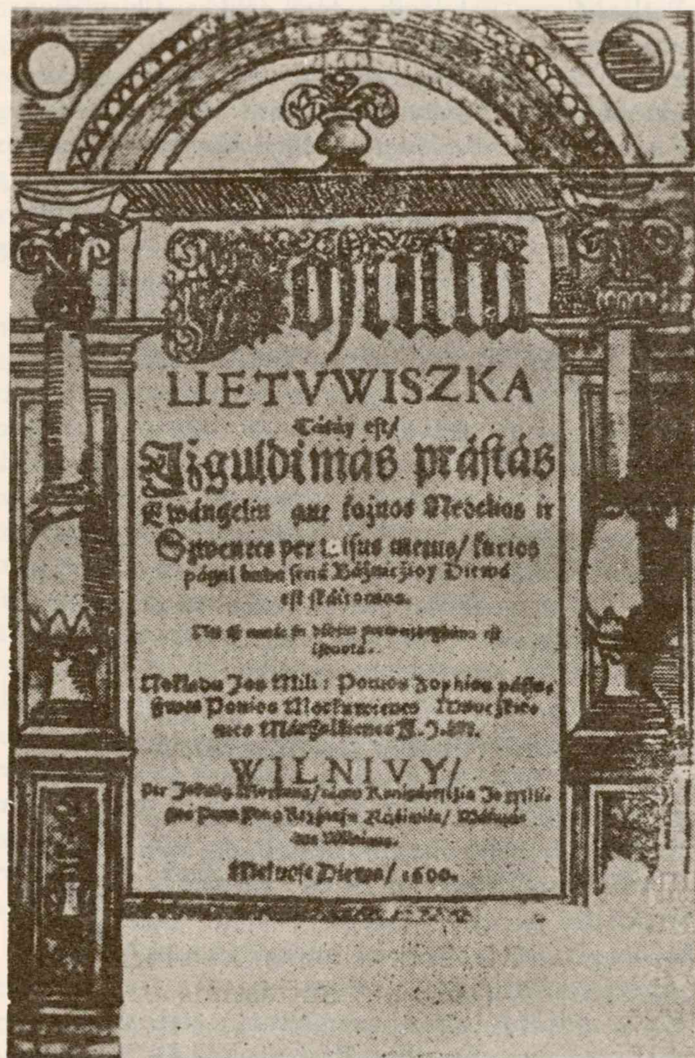
J. Kruopas išspausdino studijas: „M. Petkevičiaus raštų leksika", Vilnius 1952 m. ir „Dėl M. Petkevičiaus Katekizmo (1598 m.) tarmės", —„LTSRMA darbai", 1957, A2.

MORKŪNO POSTILĖ

Spaustuvininkas Jokūbas Morkūnas (a. 1550—a. 1611) nuo 1592 ligi 1607 m. buvo savo spaustuvės, įsteigtos Vilniuje, valdytojas ir kartu vertėsi knygų įrišimu ir jų prekyba. Jis žinomas kaip pirmasis Vilniaus knygrišys. Save laikė Vilniaus vaivados kng. Kristupo I Radvilos Perkūno tarnu.

1583.X.23 J. Morkūnas kartu su Jonu Albertu Bilevičium įsimatrikuliavo Karaliaučiaus u-te. Prileidžiama, kad Morkūnas Karaliaučiuje turėjo progos pramokti spausdinimo meno. Vėliau buvęs mokytoju dvaruose. Morkūnas savo spaustuvėje spausdino ne tik svetimųjų, bet ir savo parašytas knygas. 1597.XII.18 jis buvo įteikęs teismui skundą, kad Vilniaus jėzuitų akademijos mokinys Jonas Nekrašas kėsinęsis jį nužudyti.

1600 m. J. Morkūnas savo spaustuvėje išspausdino lietuvišką postilę: „Postilla Lietuwiszka Tatay est Iszguldimas Prastas Ewangeliu ant koznos Nedelios ir Szwentes per wisus metus" . . ., 778 psl. Postilės buvo toks pat formatas, kaip ir Daukšos postilės, ir

LIETVWISZKA
Tátáy est/
Jzguldimas prástas
Ewángeliu ant kożnos Nedelios ir
Szwentes per wisus metus/ kurios
pagal buda senos Bażnyczios Diewo
est skaitomas.
WILNIVY/
Metuosé Diewo/ 1600.

JOKŪBO MORKŪNO 1600 m. postilės titulinis lapas

pavartota ta pati vinjetė. Knygos pradžioje įdėtos specialiai šiam leidiniui lenkų kalba parašytos Jono Kazokevičiaus Lietuvio (Jan Kozak Litvin) eilės— dedikacija S. Vnučkienei, du lotyniški teksteliai, lietuviška prakalba skaitytojui, pati postilė, o gale knygos įdėtos lenkiškos eilės, pasirašytos kriptonimu J. B. Šių eilių autorius nežinomas.

Postilė buvo versta iš tautinės lenkų literatūros kūrėjo, reformacijos šalininko, žymaus rašytojo humanisto Mikalojaus Rejaus lenkų kalba parašyto pamokslų rinkinio „Postylla" penktojo leidimo, išleisto Vilniuje 1594 m. Visą postilę ar bent jos žymiausią dalį išvertė pats Morkūnas. Jo bendradarbiu buvo Vidžių katechetas Albertas Striška.

Postilė buvo išleista mecenatės Sofijos Morkūnienės-Vnučkienės, Pašušvio dvaro savininkės, lėšomis. J. Morkūnui postilę paruošti bei išleisti bus padėjęs ir reformatų veikėjas Lietuvoje Jonas Albertas Bilevičius, Alberto Vaitiekaus sūnus ir Jono Bilevičiaus, Žemaitijos seniūno, mirusio 1544 m., vaikaitis, buvęs Šeduvos seniūnu.

Morkūno postilės buvo išspausdinta nemažas egzempliorių skaičius ir vėliau pakartotinų leidimų nebūta. Postilė buvo vartota bažnyčiose. Lietuvos nepriklausomybės metu dar galima buvo Morkūno postilių rasti reformatų ūkininkų tarpe. Jų išorinis panašumas į Daukšos postilę, matyt, galėjo šias knygas apsaugoti nuo per daug uolių katalikų dvasininkų akių.

ALBERTAS STRIŠKA

Apie Albertą Strišką težinoma, kad jis buvo XVI a. antrosios pusės Vidžių (D. Lietuvoje) reformatų Bažnyčios katechetas. Jis stambaus DLK didiko

reformato Stanislovo Naruševičiaus apie 1577 m. buvo pasiųstas į Labguvą (M. Lietuvoje) pas Joną Bretkūną (1536—1602) patikrinti, ar jo atliekamas Biblijos vertimas į lietuvių kalbą bus tinkamas ir reformatams. Striška Biblijos vertimo rankraštį aprobavo ir kurį laiką talkino Bretkūnui ir ten kurį laiką buvo mokytoju. Nors iš Bretkūno išverstas Biblijos rankraštis buvo valdžios nupirktas, vienok Biblija nebuvo išspausdinta.

Prileidžiama, kad A. Striška talkininkavo, kaip M. Petkevičiaus 1598 m. katekizmui, taip ir J. Morkūno 1600 m. postilei išleisti.

AR REFORMATAI ILGAI LIETUVIŠKAI NERAŠĖ?

Lietuvių Enciklopedijos straipsniai apie Bažnyčias, o ypač apie nekatalikų, moksliniu objektyvumu, istorine tiesa nepasižymi. Pranciškonas, teologijos daktaras, kun. Viktoras Gidžiūnas savo apybraižoje „Katalikų Bažnyčia Lietuvoje" meta reformatams tokį kaltinimą: „Kalvinai iš viso ilgai nerašė lietuviškai, kai tuo tarpu M. Lietuvos liuteronai išleido daug liet. religinių knygų" (L. E. Lietuva XV t., 137 psl.). Lietuvių Enciklopedija,vengdama vadinti reformatus tikruoju vardu, pravardžiuoja juos ne tik „kalvinais", bet ir kitokiais epitetais, kaip tai: kitatikiais, eretikais, klaidatikiais, kreivatikiais, atskalūnais, naujatikiais, kuriais išmarginti beveik visi Lietuvių Enciklopedijos tomai.

Reformatoriaus vardą priėmė tik vienintelė liuteronų Bažnyčia. Liuterio mokslo pasekėjus vadiname ne „liuteriais", bet liuteronais. Tad reformatoriaus Kalvino mokslo pasekėjus turėtume vadinti ne „kalvinais", o kalvinistais. Reformatų Bažnyčia

priėmė ne visoj pilnumoj Kalvino, bet Šveicarijos Reformacijos mokslą. Po Trisdešimties metų (1618—48) karo Šveicarijos Reformacijos įsitikinimų pasekėjai save vadino reformatais. Todėl ir Lietuvos reformatai, priėmę Šveicarijos Reformacijos mokslą, save vadina ne „kalvinais" ar „kalvinistais", o tik reformatais.

Didžiojoje Lietuvoje pradinis reformacijos sąjūdis visoms denominacijoms buvo bendras. Anksčiausiai pradėjo plisti Liuterio idėjos, vėliau Kalvino ir arijonų. Ryškesnis pasiskirstymas į denominacijas prasidėjo tik po poros gentkarčių nuo reformacijos iškilimo. Reformatų Bažnyčiai atskirumą, savistovumą suteikė po kng. Mikalojaus Radvilos Juodojo mirties 1565 m. kng. Mikalojus Radvila Rudasis. Lenkijoje arijonai nuo reformatų atskilo 1562 m. Pinczowo sinode.

Didžiosios Lietuvos liuteronai ir reformatai naudojo M. Lietuvoje išleistus lietuviškus raštus. Mažojoje Lietuvoje liuteronų Bažnyčia buvo įsteigta 1525 m. Pirmoji lietuviška knyga—Mažvydo katekizmas pasirodė po 22 metų (1547 m.). Mažvydo 1570 m. giesmyno bendradarbių tarpe randame du Didžiosios Lietuvos reformatus, —Joną Šeduikionį ir Stanislovą Marcianą—praėjus tik 5 metams nuo savistoviai pradėjusios veikti reformatų Bažnyčios. D. Lietuvoje pirmoji katalikų lietuviška knyga—Daukšos katekizmas buvo išleistas 1595 m., o Petkevičiaus reformatų katekizmas 1598 m. Daukšos postilė 1599 m., o Morkūno postilė 1600 m. Petkevičiaus katekizmas nuo savistoviai pradėjusios veikti reformatų Bažnyčios, nuo 1565 m., pasirodė po 33 metų.

Reikia žinoti, kad po Lietuvos Brastos spaustuvės netekimo, reformatų įkurta Vilniuje spaustuvė buvo

sugriauta jėzuitų sukurstytų fanatikų 1581 m., per viešąjį knygų deginimą. Sekantį kartą reformatų spaustuvė, kartu su pastatais ir mokykla, buvo sunaikinta per pirmąjį 1591 m. reformatų Bažnyčios Vilniuje sugriovimą. Tais laikais, neturint savo spaustuvės, neįmanoma buvo knygos išleisti. Spaustuvių sugriovimas uždelsė pirmosios reformatų lietuviškos knygos išleidimą. Nepagrįstas kaltinimas, kad „kalvinai iš viso ilgai nerašė" dvelkia išlikusiais kontrreformacijos priekaištais, nuo kurių dvasios dar ir šiandien nemaža rašytojų dalis nėra laisva.

Lietuvių Enciklopedija, iškeldama vien tik jėzuitų nuopelnus, o nutylėdama jų pragaištinguosius darbus, kurie nuvedė DLK į pražūtį, iškreipia buvusios Lietuvos istorinę tikrovę. Ar būtų katalikų lietuviška raštija atsiradusi, jei nebūtų Lietuvoje pasireiškusi Reformacija?!

Kitą kaltinimą, prasilenkiantį su istorine tiesa, patiekia prof. Vaclovas Biržiška: „Tas dvi knygas (Petkevičiaus katekizmą ir Morkūno postilę, J. Kr.) išleidę, reformatai, matyti, tarė, jog jų visai turi užtekti liaudžiai, ir daugiau kaip penkiasdešimt metų nieko neveikė" („Senųjų lietuviškų knygų istorija", II d., Chicago 1957, psl. 16). Vykstant žiauriai, jėzuitų inspiruojamai, kontrreformacijai, reformatai nebeturėjo jokios galimybės bei palankesnių sąlygų reikštis literatūriniuose baruose. Antrą kartą Vilniuje reformatų kultūrinis židinys buvo sugriautas 1611 m. Per tretįjį 1640 m. Vilniuje reformatų Bažnyčios sugriovimą, reformatai buvo išvyti iš miesto ribų ir buvęs Vilniuje reformatų kultūrinis centras galutinai sužlugdytas. Žiauri kontrreformacija reiškėsi ne tik Vilniuje, bet ji buvo vykdoma ir visoje Rzeczpospolitoje. Gaunasi išvada, kad profesoriui Vc. Biržiškai kontrreformacija buvo nežinoma.

XVII AMŽIAUS RAŠTIJA

KĖDAINIŲ SPAUSTUVĖS LEIDINIAI

Kėdainių valdovas kng. Kristupas II Radvila (1585—1640), Lietuvos didysis etmonas, Vilniaus vaivada, žymus reformatų globėjas ir rėmėjas, 1625 m. įsteigė Kėdainiuose 4 klasių mokyklą ir aprūpino ją turtinga biblioteka, bendrabučiu. 1649 m. kng. Jonušas Radvila (1612—1655), Lietuvos didysis etmonas, Vilniaus vaivada, disidentų vadas ir globėjas, mokyklą reorganizavo į gimnaziją. Po reformatų kultūrinio centro 1640 m. Vilniuje sugriovimo, Kėdainiuose buvo suburti išsilavinę žmonės ir sudaryta bazė spaudos darbui. Kėdainiai pasidarė, antruoju po Vilniaus, reformatų kultūros centru. Kėdainiuose buvo pastatytos dvi reformatų bažnyčios, gimnazijai rūmai ir atkelta iš Vilniaus biblioteka.

1650 m. Kėdainiuose buvo įsteigta popieriaus dirbtuvė, kuri gamino geros kokybės popierių, paženklintu filigraminiu užrašu „Civitas Caiodunensis". Kng. Jonušas Radvila, specialiai lietuvių reformatų knygoms spausdinti, ypač lietuviškos Biblijos vertimui, 1651 m. atkvietė iš Dancigo patyrusį spaustuvininką Joachimą Jurgį Rhetą, kuris į Kėdainius atvyko su visa savo manta ir spaustuvės įrengimu. Gavęs iš kng. Jonušo Radvilos materialinę paramą, per porą metų prie Kėdainių gimnazijos įrengė poligrafijos įmonę. Spaustuvė buvo grynai lietuviška. Visi šios spaustuvės išleisti leidiniai buvo lietuviški, išskyrus vieną nereikšmingą lenkišką spausdinį.

KNIGA

Nobaźniſtes Krik-
ścioniſzkos/

Ant gárbes
Diewuy TRAYCEY Szwentoy
Wienatijam:

Ant wartoimá
Báźniciomś dides Kunigiſtes
Lietuwos iśduotá.

KIEDAYNISE,
DRVKAWOIA, IOCHIMAS IVRGIS
RHETAS, Metu Pona, 1653.

„Knygos Nobažnystės — — —" 1653 m. titulinis lapas

Spaustuvininkas Rhetas 1653 m. išspausdino keturias knygas:

S. J. Telegos „Kniga Nobaznistes Krikscioniszkos Ant garbos Diewuy Traycey Szwentoy Wienatijam. Ant wartoima Bazniscioms dides Kunigistes Lietuwos iszduota". Rengiant šią knygą jau 1650 m. iš Kėdainių ir Naujamiesčio važiavo į Biržus pas S. Minvydą „lietuviškų giesmių ir maldų" tekstų suderinti;

S. Minvydo ir J. Božimovskio vyresniojo parengtas dvi knygas: „Maldos Krikscioniszkos Wisokiam meatuy ir reykalams bendriems prigulincios" ir „Summa Aba Trumpas Iszguldimas Ewangeliu Szwentu Per Wisus meatus dienomis Nedelos Baznicose Krikscioniszkose skaytomu". Šis leidinys buvo paruoštas vietoje 1600 m. Morkūno postilės, pasirinkus trumpesnę lenkišką Jurgio Žarnowco postilę.

Šios visos trys knygos, turinčios atskirus titulinius puslapius, buvo įrištos į vieną ir bendrame antraštiniame viršelyje buvo išspausdintas pavadinimas: „Kniga Nobaznistes Krikscioniszkos". Ši trijų dalių knyga turėjo: 160 giesmių ir 99 eiliuotas psalmes, —viso 272 psl., 64 maldas—76 psl., summa—288 psl. ir kitus tikėjimo pamokymus, —iš viso 672 puslapius teksto. „Knyga nobažnystės krikščioniškos" pilnumoj tėra išlikusi tik Švedijoje, Uppsalos universiteto bibliotekoje. Knygos apipavidalinimas buvo gražus, spaudos kokybė gera. Knygų tekstas išspausdintas dailiu gotiško tipo švabacho šriftu. Skyrių pavadinimuose ir tituliniuose lapuose buvo pavartotos lotyniškos didžiosios raidės.

Ketvirtoji knyga išleista atskirai, taip pat buvo S. Minvydo ir J. Božimovskio vyr. parengta: „Katechiz-

mas Aba Trumpas Pamokslas Wieros Krikscioniszkos del Waykialu mažu".

Šias visas keturias knygas linkstama laikyti kaip ir antruoju Petkevičiaus katekizmo leidiniu, nes visos jos dalys tik išplėtė atitinkamas 1598 m. katekizmo dalis, tik daug platesnės apimties, daugelyje vietų paliekant tą patį tekstą, tik be lenkiškojo teksto. 1653 m. „Knyga Nobažnystės Krikščioniškos" laikoma antrąja reformatų giesmyno laida.

Ypač reikšmingas yra šios knygos giesmynas, kurio giesmių didžiąją dalį į lietuvių kalbą sklandžiai ir vaizdingai išvertė Steponas Jaugelis Telega. „Knyga nobažnystės" buvo reikšmingas indėlis į to meto lietuvių religinio turinio raštiją.

1653 m. buvo išleista dar ir viena lenkų kalba 16 puslapių brošiūra. Tai kng. Jonušo Radvilos privilegija Kėdainių miestui: „Punkta Miastu Kiejdanskiemu . . .", parengta S. Minvydo su J. Božimovskiu vyr. Be to, Rheto spaustuvė greičiausia spausdino ir vadovėlius reformatų gimnazijai. 1656 m. ši spaustuvė spausdino dar ir reformatų agendą, paskutiniąją Petkevičiaus katekizmo dalį. Tačiau agenda nebuvo išleista. Dėl kontrreformacijos puolimo 1656 m. spaustuvė nustojo veikusi. Tai atsitiko dėl 1655 m. karo ir dėl tų pačių metų gale staigiai mirusio kng. Jonušo Radvilos (1655.XII.31).

Kėdainių lietuviška spaustuvė buvo paskutinė reformatų spaustuvė. Kontrreformacijai aršiai siaučiant, reformatai įsteigti kitos spaustuvės nebeturėjo jokios galimybės.

Po 1655 m. karo, kilus badui ir marui, ištuštėjo daugybė reformatų dvarų ir kaimų. Po šio tvaninio karo reformatų Bažnyčia atsidūrė apverktinoje būklėje. Per visą šimtmetį vyko išlikusių reformacijos židinių naikinimas. Iš buvusių 200 reformatų baž-

nyčių apie 1696 m. bebuvo išlikusios tik 45. Po šio karo Lietuvos-Lenkijos karalius Jonas Kazimieras Vaza (1609—72) uždraudė Rzeczpospolitoje spausdinti evangelikų raštus ir reformatai Didžiojoje Lietuvoje daugiau savo knygų spausdinti nebegalėjo.

SAMUELIS TAMOŠAUSKAS

Samuelis Tamošauskas (a. 1605—1650.VIII. Kėdainiuose), baigęs Biržų kunigaikštijos gimnaziją ir gavęs reformatų sinodo stipendiją, teologijos mokslus studijavo užsienyje ir 1630 m. Paryžiuje buvo ordinuotas kunigu. Nuo 1631 m. sinodo buvo paskirtas Kėdainių reformatų parapijos kunigu, kur du kartus savaitėje sakė lietuviškus pamokslus ir kartu aptarnavo Mantvydavo reformatų p-ją. 1630 m. ir 1635 m. dalyvavo Vilniaus reformatų sinoduose, vad. „Unitas Lithuaniae". Nuo 1631 iki 1650 m. dalyvavo visuose Kėdainių reformatų sinoduose ir dažniausiai pirmininkaudavo jų posėdžiams.

1637 m. sinodo kun. S. Tamošauskas buvo išrinktas Užnerio distrikto generaliniu superintendentu, o 1644 m.—Žemaitijos superintendentu. 1644.VIII.24 dalyvavo Arlios generalinėje konvokacijoje. 1640 m. pasakė kng. Kristupo II Radvilos, Lietuvos didžiojo etmono ir Vilniaus vaivados, laidojimo pamokslą, kuris buvo lenkų kalba išspausdintas 1641 m.

S. Tamošauskas Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios gyvenime buvo žymus ir įtakingas asmuo. Jam mirus, jo pagerbimui, laidojimo dieną 1650.VIII.31 Kėdainiuose buvo sušaukta nepaprasta sinodo sesija.

Tamošauskas rūpinosi žmonių švietimu ir tikybinių raštų ruošimu. Jis, kaip geras lietuvių kalbos mokovas, greičiausia ir buvo sudaręs planą išplėsti

1598 m. Petkevičiaus katekizmą, kurio viena išplėsta ir pataisyta „Kniga Nobaznistes Krikscioniszkos" dalis buvo po jo mirties išspausdinta Kėdainiuose. Prileidžiama, kad jis paruošė šiam leidiniui žymią dalį giesmių ir kitos medžiagos, kurią leidėjai paskelbė savo vardu, prieš ką protestavo kng. Jonušas Radvila.

Tamošauskas išspausdino lenkų kalba du pamokslus: „Pamiątka żywota i smierci IMCP. Halszki Reksciowej za Żądaniem I. M. P. Aleksandra i Mikolaja Reksciow braci . . .", Vievyje 1632 m.; „Kazanie nad Cialem Jego Xiążecej Msci Pana P. Krzysztofa Radziwilla . . .", Liubčėje 1641 m.

STEPONAS JAUGELIS TELEGA

Steponas Jaugelis Telega (a. 1600 Kėdainiuose—a. 1667) sūnus Baltraus Jaugelio, kuris buvo pramintas Telega. Steponas Jaugelis, Karaliaučiaus universiteto auklėtinis, literatas, vertėjas buvo turtingas Kėdainių miestelėnas, vertėsi stambia prekyba, eksportu į Karaliaučių ir žymus reformatų veikėjas. Valdė ūkį Babėnuose prie Kėdainių ir 1631—66 m. buvo vienas iš dviejų Kėdainių miesto burmistru. 1628—42 m. Kėdainių reformatų sinodo iždininkas, 1640—61 m. nuolatinis sinodo senjoras pasaulietis iš miestiečių. Jaugelis Telega—pirmasis miestiečių luomo atstovas lietuvių raštijoje, buvo vienas gabiausių XVII a. lietuvių eiliuotojų ir išsiskyrė iš kitų didesne poetine nuovoka, literatūrine kultūra.

„Knigos Nobaznistes Krikscioniszkos" prakalboje S. Jaugelis Telega pasivadino šios knygos autoriumi. Knygoje yra jo inicialais pasirašyta kng. Jonušui Radvilai skirta 20 eilučių pasaulietinio turinio dedikacija: „Ant herba Kunigayksčia jo Milistos". Dedikacija parašyta iškilmingu odės stiliumi, silabine eilėdara,

trylikaskiemenėmis eilutėmis ir yra vienas pirmųjų lietuviškų šio žanro kūrinių. Tačiau 1653 m. Vilniaus sinodas jį vadina tik psalmių ir himnų vertėju. Didysis Lietuvos etmonas kng. Jonušas Radvila 1653.III.18 laiške, rašytam savo įgaliotiniui, pasipiktino, kam knygoje vienas tik Telega pasivadinęs autorium. Telega, ištaisydamas M. Petkevičiaus katekizmo giesmes bei psalmes, pridėjo kiek naujų vertimų ir kelias parašė pats. Jo vertimai išsiskiria aukšta poetine kultūra, turtingu žodynu. Daugumą giesmių vertų iš lenkų poetų (M. Rejaus, J. Kochanovskio ir kt.). Vertimuose nemaža pasaulietinės tematikos bei motyvų ir poetiškų vaizdų, pav.: „Giesmė apie pavietrį galingą", „Dvasios dangujos Šventamui". Originalioje giesmėje „apie pavietrį galingą" duotas platus maro vaizdas, apsakomas jo siautėjimas, aprašomas jo sukeltos nelaimės, parodomas išlikusiųjų džiaugsmas. Daleidžiama, kad redakcinį darbą atlikęs Samuelis Tamošauskas, kuris šios knygos pasirodymo metu jau buvo miręs.

„Knygų Nobažnystės" buvo išspausdinta 500 egzempliorių, kurių vienas šimtas buvo paskirtas Vilniaus superintendentui, 150 egz. Užnerio superintendentui, o vienas šimtas pasiliko atsargoje Kėdainiuose. Dėl šio paskutiniojo šimto knygų porą metų ėjo ginčas tarp Telegos, kuris jas pasiėmė, ir Kėdainių sinodo. Susitaikyta 1655.V.4, sinodui prieš tai pagrasinus Telegai bažnytinėmis bausmėmis.

Ištraukų iš „Knygos Nobažnystės" lietuvių literatūroje davė:

J. Gerulis „Senieji lietuvių skaitymai", I t. 1927 m., 244—54 psl.;

Mykolas Biržiška „Rinktiniai mūsų senovės raštai", 1927 m. 186—95 ir 208 psl.;

Ant Herba Kunigankścia jo Miliſtos.

TAwi ißkieſta=ſparni / o Eriali iuodas /
Tris ßirdij triubas turis / gárſi ßlowe duodas.
Jánußie Radiwilay / Kunigaykßti / Pone /
Waywáda Wilniaus / dides Lietuwos Het=
mone.
Tau likta ziuret ſaulen áßtráy / ir pázinti
Diewa duotá / ir draſey tieſa ißpázinti.
Ta juog mili / o tieſos ano neatſtoi /
Tárnus jo kayp priguli mielay ßienawoi:
Tawo ßlowes Báznicioy wiſſad pabaznibe /
Tawo ßlowes apgintoy Tewißkiey ſtipribe.
Tu nes po ſpárnays ſawo / Diewo zodziuy wieta
Duodi: todel pagirtás eſſi ánt to świetá.
Báznicíay / jos reykmeaney eſſi Giárádeju /
O Tewißkies nuſpauſtos / ſtipru Apgineju:
Tau tádá Kunigaykßti / duodás tos Knigiales /
Pſalmay / Ewánjelios / Máldos / ir Gieſmeales.
Prijmk práßom ta Kniga / nuo muſu meaylingay
Klauſik zodzia / melſk Diewa / giedok nuoßir-
dingay.
Lobauk / páſeank / o ilgay giwenk / ne regiedams
Pikta / toſkoia Diewá / ir Zmoniu ßlowedams.

S. I. T.

ANT HERBO KUNIGAIKŠČIO JO MYLISTOS[1]

Tavi[2], iškėstasparni, o ereli juodas,
Tris širdy triūbas turįs[3], garsi šlovė duodas[4], —

Jonuše Radivilai, kunigaikšti, pone,
Vaivada Vilniaus, didės[5] Lietuvos etmone!

Tau likta[6] žiūrėt saulėn aštriai ir pažinti
Dievą duota, ir drąsiai tiesą išpažinti, —

Tą[7] jog myli, o tiesos ano[8] neatstoji,
Tarnus jo[9], kaip priguli, mielai šėnavoji[10].

Tavo šlovės bažnyčioj visad pabažnybė[11],
Tavo šlovės apgintoj tėviškėj stiprybė,

Tu nes po sparnais savo dievo žodžiui vietą
Duodi, — todėl pagirtas esi ant to svieto.

Bažnyčiai, jos reikmenei[12] esi geradėju,
O tėviškės nuspaustos[13] stipriu apgynėju.

Tau tada, kunigaikšti, duodas[14] tos knygelės, —
Psalmai, evangelijos, maldos ir giesmelės.

Priimk, prašom, tą knygą nuo mūsų meilingai,
Klausyk žodžio, melsk dievą, giedok
[nuoširdingai!
Lobauk[15], pasenk, o ilgai gyvenk, neregėdams
Pikta, loskoje[16] dievo ir žmonių šlovėdams[17].

S. J. T.

Kniga Nobažnyſtes Krikščioniškos:.. Kiedaynise, 1653, 1—2 nenumer. psl.

---

[1] „Knygos nobažnystės krikščioniškos" dedikacija Jonušui Radvilai, parašyta Stepono Jaugelio-Telegos, Kėdainių burmistro. [2] tau. [3] Radvilų herbas — juodas erelis išskėstais sparnais, ant krūtinės trys medžiotojų ragai. [4] duodasi — duodama. [5] didžios; kai kas spėja, kad čia galėtų būti *didis* (=didysis)... *etmone,* bet kadangi J. Radvila tada buvo Lietuvos kariuomenės lauko etmonas, o didžiuoju etmonu buvo paskirtas tik 1654 m., jau išėjus „Knygai nobažnystės", — tokį spėjimą reikia atmesti. [6] skirta, lemta. [7] dievą. [8] dievo. [9] reformatų dvasininkus. [10] gerbi. [11] pamaldumas, neaiški eilutė. [12] reikmenė — reikalas; čia gali būti ir vietininko linksnis *reikmenėj* — reikale. [13] suspaustos, nuvargintos karų metu. [14] duodamos — skiriamos. [15] būk turtingas. [16] malonėje. [17] būdamas šlovinamas, garsėdamas.

J. Aistis ir A. Vaičiulaitis „Lietuvių poezijos antologija", 116—17 psl.;

K. Korsakas ir J. Lebedys „Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija (Feodalizmo epocha)", 1957 m., 80—83 psl.

SAMUELIS MINVYDAS

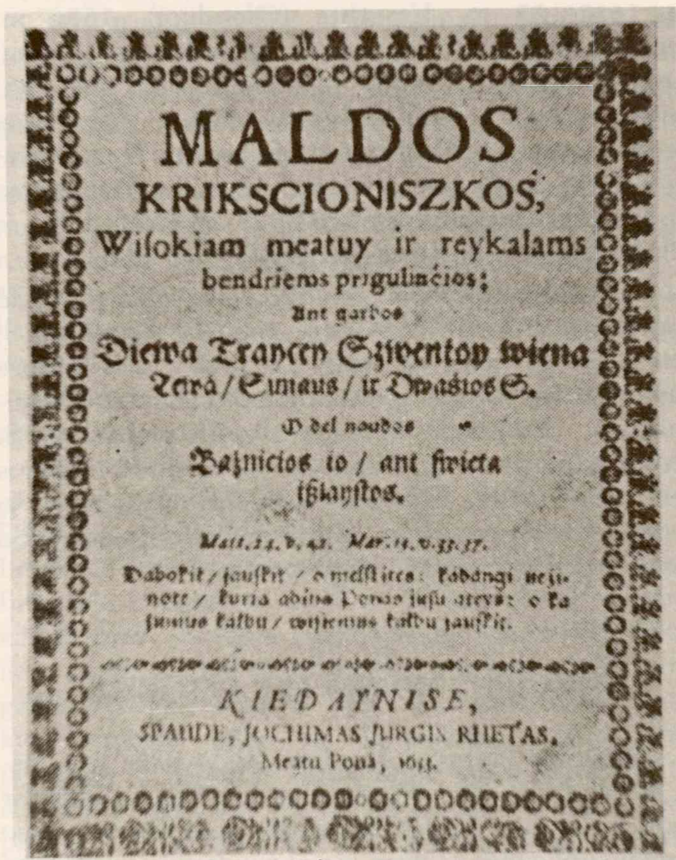
Samuelis Minvydas (1602—1660 Liubčėje prie Naugarduko)—sūnus Užnerio distrikto superintendento kunigo Jono Minvydo, mirusio 1638 m. Mokėsi ir studijavo Lietuvoje ir užsienyje. 1626 m. buvo katechetu Šiluvoje, nuo 1628 m. Radvilų rūmų (Biržuose?) kunigu, nuo 1629 m. Seirijų reformatų Bažnyčios administratorium ir tuo pačiu 1630—35 m. reformatų sinodo notaru. Nuo 1637 m. Biržų reformatų parapijos klebonu ir Žemaitijos distrikto superintendentu, o nuo 1638 m. Užnerio distrikto superintendentu. Dalyvavo 1630, 1634 ir 1644 m. ir kituose Vilniaus sinoduose, 1634 ir 1644 m. Arlios konvokacijose.

S. Minvydas 1641 m. Liubčėje išspausdino lenkiškai parašytus pamokslus „Droga powszechna . . ." S. Minvydas kartu su J. Božimovskiu vyresniuoju, o gal prisidėjus ir S. Tamošauskui, kaip anksčiau minėta, parašė ir 1653 m. Kėdainių spaustuvėje išspausdino tris knygas: „Maldas Krikščioniškas", „Summą" ir „Katekizmą".

S. Minvydas greičiausiai bus paskatinęs S. B. Chylinskį versti Bibliją į lietuvių kalbą.

JONAS BOŽIMOVSKIS VYRESNYSIS

Jonas Božimovskis vyr. (1610.X.11—1673.I.8 Kėdainiuose) atsikėlusios iš Lenkijos Adomo Borzy-

MALDOS
KRIKSCIONISZKOS,
Wisokiam meatuy ir reykalams
bendriems prigulinčios;
Ant garbos
Diewa Traycey Szwentoy wiena
Tewa/Sunaus/ir Dwasios S.
Y del naudos
Baznicios io/ant swieta
ißklaystos.

Matt. 24. v. 42. Mar. 13. v. 33. 37.

Dabokit/jauskit/o melskites: kadangi nezi-
nott/ kurią adyną Ponas jusu ateys: o ka
jumus kalbu/ wissiems kalbu jauskit.

KIEDAYNISE,
SPAUDE, JOCHIMAS JURGIS RHETAS.
Meatu Pona, 1653.

SAMUELIO MINVYDO ir JONO BOŽIMOVSKIO vyr. 1653 m. knygos „Maldos Krikščioniškos" titulinis lapas

mowskio ir Kotrynos Kolinaitės Dijakevičiūtės sūnus. Mokėsi Kėdainiuose, nuo 1626 m. Slucke, vėliau Šiluvos alumnate. 1631.VI.11 buvo paskirtas Kėdainių katechetu. Kėdainių sinodo lėšomis studijavo 1632—35 m. Utrechte (Olandijoj), 1636 m. Leideno, 1637 m. Frenekero universitetuose. 1638 m. buvo paskirtas kunigu į Naujamiestį. 1645 m. dalyvavo Torunės kolokviume. 1652 m. Žemaitijos distrikto vicesuperintendentas su būstine Naujamiestyje. 1653 m. Žemaitijos distrikto superintendentas su būstine Kėdainiuose, 1663—73 m. kartu buvo ir Vilniaus distrikto superintendentas.

Išspausdino disputą: „An quod lenetur credere, id omne sit verum?", Frenekere 1637 m. Kartu su S. Minvydu paruošė spaudai 1653 m. Kėdainiuose išspausdintas knygas: „Katekizmą", „Maldas krikščioniškas", „Summą". Vilniaus sinodui pripažinus S. Chylinskio pradėtą Londone spausdinti Biblijos lietuvišką vertimą netinkamu, Božimovksis ėmėsi ją iš naujo versti, pradėjęs Naujuoju Testamentu. Šio darbo ligi savo mirties nespėjo baigti.

KĖDAINIŲ LEIDINIŲ PAKARTOJIMAS

Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje šalia lietuviškų knygų buvo spausdinamos knygos lotynų, lenkų ir gudų kalbomis. Lietuviškam leidiniui išleisti buvo žymiai sunkesnės sąlygos ir reikėjo daugiau pastangų padėti, negu kitomis kalbomis parašytiems leidiniams. Kėdainių lietuviškai spaustuvei žlugus, reformatai Didžiojoje Lietuvoje savo spaustuvės turėti nebegalėjo, o taip pat nebegalėjo savo raštų spausdinti, nes tą daryti valdžios buvo uždrausta.

Biržų reformatų kunigas Tomas Kšivenskis, Užnerio distrikto superintendentas, miręs apie 1678 m. liepos mėn., buvo parašęs lietuvių kalba pamokslų rinkinį. Rankraštis nebegalėjo būti išspausdintas ir laiko tėkmėje yra dingęs.

Reformatų sinodai primygtinai reikalavo, kad lietuvių gyvenamuose vietovėse pamaldos būtų laikomos lietuvių kalba. Pvz.: 1653 m. sinodas įpareigojo visus reformatų kunigus, mokančius lietuviškai, kur parapijonys buvo lietuviai, laikyti pamaldas lietuviškai. 1684 m. sinodas pakartotinai nutarė nesiųsti į lietuviškas bažnyčias kunigų, nemokančių lietuviškai. Panašų nutarimą padarė ir 1706 m. sinodas, —nesiųsti lietuviškai nemokančių į lietuviškas bažnyčias, o mokančių nelaikyti ten, kur jie mažiau, ar visai yra nereikalingi. Tokiems sinodų nutarimams įgyvendinti buvo reikalinga lietuviška religinė literatūra, kurios labai stokota.

Reformatų bažnyčioms didelę ekonominę paramą, atnaujindama fundacijas, suteikė paskutinė Biržų-Dubingių Radvilų dvarų valdytoja kunigaikštytė Liudvika Karolina Radvilaitė (1667—1695), gyvenusi Prūsijoje ir Berlyne. 1680 m. Karaliaučiuje pasirodė katekizmas ,,Pradzia Pamoksla del Mazu Weykialu", išspausdintas Liudvikos Karolinos lėšomis, kurį kunigaikštytė dykai išdalino. Spėjama, kad šį leidinį, gal ir kiek išplėstą 1653 m. katekizmą, spaudai bus parengęs S. Bitneris. Katekizmas buvo išspausdintas Reusnerio spaustuvėje. Šiame katekizme buvo įdėtas pirmas Didžiosios Lietuvos vaikams skiriamas elementorius.

Katalikų vyskupai buvo susirūpinę, kad jų avidė nenukentėtų nuo reformatų įtakos, ugdomos lietuvių kalba spausdintomis knygomis. Kun. Slupskis, po Vilniaus vyskupo St. Paco mirties tapęs vyskupijos

valdytoju, 1682 m. išleido dvasininkams ir vienuoliams įsakymą dėl 1680 m. pasirodžiusio reformatų katekizmo: „Neseniai perspausdinta lietuviškai knygutė, priešinga pasaulinės katalikų Bažnyčios nuostatams, bedieviška knyga . . . patarčiau visose katalikų bažnyčiose iš sakyklų pareikšti, kad kiekvienas, kuris aną menką knygutę skaitytų, pas save laikytų ir kitiems duotų pasiskaityti, nusikalsta ir būna prakeikiamas. Kiekvienas turi nunešti savo klebonui ir surinktas knygas nusiųsti diecezijos vyresnybei."

Įsakymas buvo taip uoliai vykdomas, kad jau tame pačiame šimtmetyje išnyko visi šio katekizmo egzemplioriai ir tik mūsų laikais vienas jo egzempliorius buvo atsitiktinai surastas Londono British Museum bibliotekoje. Panašių atsitikimų, be abejonės, būta ir daugiau.

1681 m. sinodas pavedė S. Bitneriui ir Kėdainių kun. Samueliui Lipskiui „patikrinti lietuvišką giesmyną ir agendą" ir juos parengti spaudai. S. Bitneris 1682 m. sausio mėn. laišku priminė kng. Liudvikai Karolinai, kad visai išsibaigę lietuviški giesmynai ir reikią parengti naują laidą.

Bitnerio su Lipskiu parenta „Knigos Nobaznistes Krikscioniszkos" kiek papildyta pakartotina laida, su ta pačia 1653 m. data, buvo išspausdinta Karaliaučiuje 1684 m. kng. Liudvikos Karolinos Radvilaitės lėšomis.

Trečiosios giemyno su maldomis po 30 metų laidos pasirodymo sąlygos buvo labai sunkios. Katalikų dvasininkija dėjo pastangas, kad leidinys nepasiektų lietuviškai skaitančiųjų. Nors knyga buvo išspausdinta su melaginga 1653 m. data, tačiau pačios kng. Liudvikos Karolinos Svėdasų dvaro katalikų klebonas pristatė išspausdintą knygą Vilniaus kapitu-

lai ir Radvilaitei dėl šio leidinio grėsė byla, nuo kurios ją išgelbėjo jos mirtis.

Persekiojimo gadynėje šioji trečioji laida buvo visiškai išnaikinta, kad ir pėdsakų nebeliko.

BIBLIJOS VERTIMAS Į LIETUVIŲ KALBĄ

Evangelikų tikėjimas pagrįstas pažiūra, kad tik Šventas Raštas, o ne bažnytinė tradicija, yra tikėjimo šaltinis ir kad Šv. Rašto tikrumas ir autentiškumas yra be galo svarbus. Šventraščio skaitymas ir aiškinimas užima svarbią vietą reformatų Bažnyčios apeigose.

Reformacija skatino Biblijos vertimą į gimtąją kalbą, kam ilgą laiką priešinosi katalikų Bažnyčia. Biblijos vertimo į žmonių šnekamąją kalbą kultūrinė reikšmė buvo labai didelė. Tauta, gavusi savo kalba Bibliją, jau prilygdavo kultūringoms tautoms ir nebegalėjo be pėdsakų išnykti. Čia ir glūdi, pagal prof. Vl. Biržiškos teigimą, vienas didžiausių reformacijos nuopelnų ne tik toms tautoms, kurios priėmė reformaciją, bet ir toms, kurios liko katalikiškos, nes protestantų Biblijos vertimai paskatindavo ir katalikus duoti Šv. Raštą savo žmonėms jų gimtąja kalba.

Didžiosios Lietuvos reformatai jau XVI a. antroje pusėje buvo susirūpinę paruošti lietuvišką Biblijos vertimą. Mažosios Lietuvos žymiausias XVI a. lietuvių rašytojas, gausių raštų į lietuvių kalbą vertėjas, liuteronų kunigas Jonas Bretkūnas (1536—1602), kilęs iš Prūsijos, visos Biblijos vertimą į lietuvių kalbą buvo baigęs 1590 m. Susipažinti su Bretkūno atliekamu Biblijos vertimu, D. Lietuvos reformatai buvo pasiuntę pas Bretkūną į Labguvą (čia Bretkūnas vertimą buvo pradėjęs nuo 1579 m.)

Vidžių katechetą Albertą Strišką, kuris įsitikinęs, kad vertimas tinkąs ir D. Lietuvos reformatams, suteikė aprobatą.

Reformatai laukė kada Bretkūno versta Biblija bus išspausdinta ir patys nemėgino nieko savarankiškai daryti. Nors valdžia ir nupirko iš Bretkūno rankraštį, bet vertimas niekada nebuvo išspausdintas. Per visą XVII a., beveik iki jo pabaigos, Mažojoje Lietuvoje Biblijos leidimo klausimas nebebuvo daugiau keliamas. Kai Bretkūno Biblijos spausdinimas Karaliaučiuje buvo palaidotas, tada D. Lietuvos reformatai susirūpino savarankišku Biblijos vertimu. Tam reikalui galingas DLK didysis etmonas, Vilniaus vaivada, kng. Jonušas Radvila specialiai lietuviškai Biblijai spausdinti ir buvo įkūręs Kėdainiuose spaustuvę, kuri žlugo laike 1655 m. karo ir kėdainiškių pasiruošimas leisti Bibliją buvo sutrukdytas.

CHILINSKIO BIBLIJA

Chilinskio tėvas Andrijonas Chilinskis (1586.II.4—1656.X.), kilimo mozūras, buvo reformatų kunigu Zabludave, nuo 1623 m. DLK didžiojo etmono kng. Kristupo II Radvilos rūmų kunigu, nuo 1631—34 m. kunigu Raseiniuose, nuo 1634 m. Šventežeryje, nuo 1642 m. Arlioje. 1642 m. dalyvavo Arlios reformatų konvokacijoje, 1635—36—37—38 ir 1644 m.—Vilniaus reformatų sinoduose. Buvo vienas Biblijos vertėju į lenkų kalbą. Buvo du kartu vedęs, turėjo keletą sūnų ir dukterų, kurie bene visi žuvo ar buvo išvesti į nelaisvę per 1655—59 m. maskolių okupaciją.

Samuelis Boguslovas Chilinskis (a. 1631 m. Šventežeryje—1668 m. Londone), kaip Lietuvoje gimęs ir augęs, norş ir neblogai buvo pramokęs

lietuviškai, bet literatūrinėje raštijos kalboje nebuvo tvirtas. S. B. Chilinskis ligi 1654 m. mokėsi Kėdainių reformatų gimnazijoje. Tų metų pradžioje, kaip Kėdainių sinodo stipendininkas, buvo komandiruotas į užsienį studijuoti aukštųjų teologijos mokslų. 1654.V.5 įsimatrikuliavo į Frenekerio universitetą Olandijoje. 1655 m. ruošėsi grįžti Lietuvon.

Tuo laiku Lietuva jau buvo okupuota rusų ir švedų, tai sinodas pasiuntė jam į Dancigą įsakymą: grįžti atgal į Olandiją ir toliau tęsti mokslą, taupant kiek galima lėšas, nes sinodas daugiau negalįs jam pinigų siųsti. Chilinskis grįžo atgal į Frenekerį ir, vietos religinių organizacijų šelpiamas, studijavo ligi 1657.IV., kada jis išvyko į Angliją. Į Londoną atvyko 1657.IV.28 ir po kelių mėnesių įstojo į Oksfordo u-tą.

Pastebėjęs didelį Anglijos visuomenės susidomėjimą Biblijos vertimu į įvairias pasaulio kalbas, Chilinskis, nesusipažinęs tinkamai su tos rūšies gausia literatūra, 1657.X.20 pradėjo, naudodamasis lenkišku vertimu, versti Bibliją į lietuvių kalbą. Chilinskis tą darbą atsidėjęs dirbo trejetą metų. Baigęs visos Biblijos vertimą 1659 m. paskelbė brošiūrą anglų kalba: „An Account of The Translation Of The Bible Into The Lithvanian Tongve", informuodamas anglų visuomenę apie savo atliktą darbą ir paskelbdamas apie savo sumanymą lietuviškai išversti anglikonų tikybos išpažinimą, didesnįjį ir mažesnįjį katekizmą ir psalmes.

Skubotai atliktas toks didelis darbas, dargi jauno žmogaus ir lietuvių literatūrinėje kalboje netvirto, negalėjo būti tobulas. Anglijoje neturėta žmogaus, kuris būtų galėjęs vertimą įvertinti. Anglų visuomenė juo pasitikėdama, ypač įtakingi šviesuomenės atstovai, jį parėmė ir Senojo Testamento vertimas buvo pradėtas spausdinti Londone E. Tyloro spaustu-

vėje 1660 m. Tai buvo pirmasis pradėtas spausdinti Biblijos vertimas į lietuvių kalbą.

1660 m. į Angliją atvyko Vilniaus sinodo deleguotas Jonas Kristupas Krainskis (miręs 1685 m.), kng. Boguslovo Radvilos rūmų kunigas Karaliaučiuje, organizuoti rinkliavą laike 1655 m. karo sugriautoms reformatų bažnyčioms ir ūkiams atstatyti. Jam pavyko prieiti prie valdžios sferų ir 1661.VIII.27 Anglijos karalius Karolis II paskelbė „Letters Patent", kuriuo anglų visuomenė buvo raginama šį reikalą paremti. Chilinskis sumanė iš rinkliavos gauti lėšų savo išverstai Biblijai išspausdinti. Tokiam sumanymui reikalingas buvo sinodo sutikimas.

1661 m. birželio mėn. Chilinskis su atspaustais Senojo Testamento 26 lankais ir likusios dalies rankraščiu atvyko į Lietuvą. 1661.VIII. Kėdainių sinodas suteikė Chilinskiui katecheto vardą, o jo padarytą Biblijos vertimą pavedė patikrinti kunigams: Jonui Božimovskiui vyr. ir Jurgiui Skrodskiui. Sinodas paskyrė lėšų Chilinskiui grįžti į Angliją, o kng. Boguslovas Radvila (1620—1669), nuo 1657 m. buvęs Rytų Prūsijos generaliniu gubernatorium, parašė jam rekomendaciją. Chilinskiui sugrįžus į Angliją toliau studijų tęsti ir slaptajai karaliaus tarybai pritarus, 1662.V.21 buvo sutarta: apmokėti senąją spaustuvei skolą ir iš rinkliavos surinktų lėšų toliau mokėti už Biblijos vertimo spausdinimą spaustuvei ir mėnesinę algą pačiam Chilinskiui.

Sinodas, gavęs iš tikrintojų neigiamą įvertinimą, apie tai pranešė Krainskiui į Angliją, kuris iš slaptosios tarybos sekretoriaus R. Browno išgavo įsakymą spausdinimą sustabdyti, o išspausdintus lankus ir popieriaus atsargą sudėti Londono vienoje olandų bažnyčios pastogėje. Chilinskis su tokiu sprendimu nenorėjo sutikti ir pasinaudodamas

Anglijos karalius KAROLIS II
Valdęs 1660 — 1685

pažintimis su anglų visuomenės atstovais, stengėsi savo spaudos bylą laimėti. Kadangi tai galėjo neigiamai atsiliepti Lietuvos reformatų rinkliavai, tai Krainskis pasiuntė Lietuvon siūlymą—Chilinskio Biblijos vertimo spausdinimą tęsti. Sinodas principe sutiko tęsti tik Senojo Testamento vertimo spausdinimą, o Naujojo Testamento vertimą spausdinti J. Božimovskio vyr. rengiamą, pavedus korektūrą prižiūrėti Mikalojui Minvydui. Lietuvoje daryti ir Senojo Testamento vertimą. Chilinskis, kuris buvo visą Bibliją išvertęs, su tokiu sinodo siūlymu nesutiko. Nors jo reikalus slaptoje taryboje rėmė R. Boyle ir J. Wallis, tačiau Chilinskis nieko nelaimėjo. Biblijos spausdinimas buvo sustabdytas. Nespausdintas ir J. Božimovskio vyr. vertimas. Chilinskiui buvo atimta iš kolektos mokama mėnesinė alga. Chilinskis, nusivylęs ir didelį vargą vargdamas, anksti pasimirė. Chilinskio padarytas milžiniškas darbas—„Londono Biblija" nuėjo niekais. 1681 m. M. Minvydas, atvykęs Londonan, pardavė visus likusius išspausdintus Biblijos 26 lankus, kaip makulatūrą, už tai gaudamas iš viso 27 svarus sterlingų.

Nebaigtos spausdinti „Londono Biblijos" buvo išlikę trys egzemplioriai. Vienas pilniausias (416 psl.) tai tas, kurį pats Chilinskis buvo atvežęs Lietuvon ir įteikęs sinodui. Šį egzempliorių 1805 m. Jurgis Gruževskis (miręs 1808.I.8) dovanojo Vilniaus universiteto bibliotekai. Iš šios bibliotekos tas egzempliorius buvo patekęs į Vilniaus, vėliau į Peterburgo dvasinės akademijos bibliotekas, kurioje buvo ligi 1918 m. Kitą egzempliorių iš paties Chilinskio 1661 m. buvo gavęs A. Muelleris, kurį 1888 ar 1894 m. buvo įsigijusi Berlyno valstybinė biblioteka. 1893 m. trečią egzempliorių surado British Museum tarp makulatūros.

Chilinskio Biblijos vertimas buvo sukėlęs didelį susidomėjimą. Apie jį prirašyta daug literatūros. XIX a. pradžioje (1831 m.) Jurgis Plioteris parašė studiją lietuvių kalba: „Trumpa žinia apie tą išdavimą lietuviškos Biblijos Londone".

1932 m. British Museum pavyko įsigyti išlikusį Chilinskio Naujojo Testamento vertimo rankraštį su jo autobiografinėmis pastabomis rankraščio kraštuose. 1958 m. šį rankraštį išspausdino Poznanės Mokslo Draugija pavadinusi: „Biblia Litewska Chylinskiego—Novy Testament. Tom II." Tai didelio formato 8,5 iš 12 colių, 436 puslapių storo popieriaus knyga, redaguota redaktoriaus Jan Safarewicz, išleista Czeslawo Kudzinowskio ir Jan Ostrębskio.

Šio tomo turinys: Stanislaw Kot „Chilinskio Lietuvių Biblijos genezė ir istorinis fonas, 24 psl.; Jan Ostrębski „Dėl ko nutrauktas Chilinskio verstas reformatų Biblijos spausdinimas?", 4 psl.; Czeslaw Kudzinowski „Redakcinės pastabos", 8 psl. ir kita tiek tie patys tekstai anglų kalba. Chilinskio Lietuvių Biblija. Naujasis Testamentas. Tekstas. Paaiškinimai.

Šis prabangus leidinys, pasižymįs bloga lietuvių kalba, tegali būti įdomus tik lietuviams lingvistams. Lietuvių Ev. Reformatų Kolegija tremtyje šio leidinio vieną egzempliorių (kurt. P. Bružo auka) su pirmųjų „Mūsų Sparnų" žurnalo numerių įrištais 3 tomais yra pasiuntusi į Princetono, New Jersey teologijos seminarijos biblioteką, kuriai pastoviai ir toliau siuntinėjami išėjusieji „Mūsų Sparnų" žurnalo numeriai.

JURGIS SKRODZKIS

Jurgis Skrodzkis (1609—1683.XII.1), Mažosios Lietuvos reformatų kunigas, rektoriavo Friedlande. Nuo 1662 m. buvo Karaliaučiaus lenkų šv. Mikalo-

jaus bažnyčios kunigu. 1661 m. jam drauge su J. Božimovskiu, vyr. Sinodas buvo pavedęs patikrinti S. B. Chilinskio Šv. Rašto vertimą. Radus vertimą netinkamai atliktą, Sinodas buvo pavedęs jiems vertimą iš naujo daryti, bet dėl sunkių darbo sąlygų ir lėšų stokos, pavesto darbo neatliko.

NIKALOJUS MINVYDAS

Mikalojus Minvydas, sūnus Samuelio Minvydo, būdamas dar teologijos kandidatu, 1663 m. lydėjo J. K. Krainskį į Londoną sugriautų Lietuvos reformatų bažnyčių atstatymui rinkliavos reikalu. Vėliau kurį laiką buvo mažametės, gimusios 1667.II.27, kunigaikštytės Liudvikos Karolinos Radvilaitės rūmų kunigu Karaliaučiuje. 1673 m. buvo Žemaitijos distrikto superintendentu. 1681 m. išrūpino vokiečių ir Olandijos universitetuose eilę stipendijų Lietuvos studentams reformatams. 1673 m. naujos rinkliavos reikalais jis vėl buvo nuvykęs į Angliją ir dar 1685 m. pabaigoje susirašinėjo su Anglija lietuviškos Biblijos leidimo reikalu.

BIBLIJOS VERTIMO TOLIMESNĖ EIGA

XVII a. Lietuvos reformatų buvo dėta daug pastangų ir išleista daug lėšų norint įsigyti savą šventąjį Raštą lietuvių kalba. Tačiau tokiam darbui sąlygos buvo nepalankios, sunkios, beveik nenugalimos.

Vilniaus reformatų sinodui pripažinus Chilinskio Biblijos pradėtą Londone spausdinti vertimą į lietuvių kalbą netinkamą, Jonas Božimovskis vyr. pats ėmėsi savarankiškai versti, pradėdamas Naujuoju Testamentu, ir per porą metų darbą baigė. 1662 m. sinodas

BOGUSLOVAS RADVILA
1620 — 1669

siūlė šį vertimą spausdinti Londone, bet tuo laiku ten Biblijos spausdinimas visai nutrūko.

J. Božimovskis savo darbą tęsė toliau, versdamas visą Bibliją ir ligi mirties didesnę darbo dalį jau buvo spėjęs atlikti. Darbui palengvinti, tarpininkaujant kng. Boguslovui Radvilai, 1644 m. kuriam laikui buvo pasiskolintas iš Karaliaučiaus Jono Bretkūno Biblijos vertimo rankraštis. Kng. Boguslovas Radvila 1667.IX.20 paskyrė Kėdainių reformatų Bažnyčiai 100 talerių. Buvo parašęs savo biografiją, kurią išleido E. Raczynskis—„Xięcia Boguslawa Radziwilla zywot, przez niego samego napisony" (Żywot slawnych Polakow XVII w. 1841).

Tolimesnį Biblijos vertimo darbą tęsė Jono Božimovskio sūnus Jonas Božimovskis jaunesnysis, tėvo mirties metu buvęs Slucko kunigu, ir Samuelis Bitneris, tuo metu buvęs Naujamiesčio kunigu. Jiems darbą uždelsus, 1680 m. Vilniaus sinodas pavedė kunigams: Stanislovui Monkevičiui, kunigo Merkelio Monkevičiaus sūnui, kuris 1661—70 m. kunigavo Krasnagališkės reformatų bažnyčioj; Samueliui Lipskiui Daugailai (miręs 1689 m.) ir tam pačiam Bitneriui užbaigti Božimovskio vyr. vertimą. Jiems dar nespėjus to darbo galutinai baigti, 1681 m. degant Biržų reformatų klebonijai, sudegė visas vertimo rankraštis.

Samuelis Bitneris, matyt, buvo išsaugojęs dalį savo vertimo rankraščių, tai jis toliau vėl iš naujo, apsiribojęs Naujuoju Testamentu, tęsė darbą vienas iki 1687 metų, padedant J. Božimovskiui jaun. Nuolatos sinodo raginamas, darbą baigė tik 1690 m. 1694 m. Bitneris iš kng. Liudvikos Karolinos gavo 500 florinų Naujojo Testamento spausdinimui.

1697 m. reformatų sinodas, įvykęs Bielicoje, paskyrė S. Bitnerio Naujojo Testamento vertimą

patikrinti lietuvių kalbą mokančius kunigus: Tomą Ramzą (Tomasz Ramsey), škotų kilmės, nuo 1693 m. buvusį Kėdainių gimnazijos rektorių; Zigmantą Aleksandrą Skonimą, kuris 1687 m. buvo į Biržus paskirtas koadjutoriumi; Karolį Girdvilą (Gerdvilą) ir Patersoną. Šiems kunigams vertimą aprobavus, buvo nutarta vertimą spausdinti.

Šiuo vertimu susidomėjo ir Prūsijos valdžia. Karalius Fridrichas Vilhelmas I spausdinimui asignavo reikalingas lėšas ta sąlyga, kad vertimas būtų pritaikytas ir Mažosios Lietuvos lietuviams. Tada Bitneris pasiėmė pagalbon Būdviečių kunigą Fridrichą Žygimantą Šusterį (1671—1750), kuris įdėjo daugelyje vietų skliausteliuose tuos sinonimus, kurie buvo vartojami Mažosios Lietuvos bažnytinėje kalboje.

Prižiūrint Bernardui von Sandemui (1636—1721), 1701 m. Karaliaučiaus Reusnerio spaustuvė išspausdino „Naują Testamentą su didziu dabojimu pergulditą". Tuo buvo susilauktas pirmas dalinis Biblijos vertimas į lietuvių kalbą. Vertimas buvo išleistas vienu pagrindiniu tekstu, bet su skirtingomis prakalbomis ir antraštiniais lapais, skirtais Didžiajai ir Mažajai Lietuvai. Šio pirmojo Naujojo Testamento leidinio buvo išspausdinta 4000 egzempliorių, kurių nemažai yra išlikę iki mūsų laikų. Didžiosios Lietuvos reformatams atiteko garbė, kad jie pirmieji išspausdino Naujojo Testamento vertimą.

Mažojoje Lietuvoje naują akstiną grįžti prie minties išspausdinti visą lietuvišką Biblijos vertimą davė Didžiosios Lietuvos reformatų darbai. Mažojoje Lietuvoje 15 asmenų sudarytos komisijos atliktas visas lietuviškos Biblijos vertimas, pirmą kartą buvo išspausdintas Karaliaučiuje 1735 m. Prūsijos valdžios lėšomis, praėjus 145 metams, kai pirmą kartą J.

Bretkūnas buvo išvertęs Bibliją į lietuvių kalbą 1590 m. Biblijos vertimas laiks nuo laiko įvairių vertėjų vis iš naujo buvo tobulinamas, perredaguojamas, susilaukė daug ir vis tobulesnių laidų.

Nuo 1945 m. generalinis superintendentas prof. dr. kun. Povilas Jabubėnas buvo pradėjęs Biblijos vertimą taisyti ir į dabartinę rašomąją kalbą perrašyti. Bet šis jo darbas nebuvo baigtas.

Katalikišką Naująjį Testamentą į lietuvių kalbą buvo išvertęs Žemaitijos vysk. Juozapas Arnulfas Giedraitis (1754—1838), kuris buvo išleistas biblinės draugijos lėšomis trim skirtingais leidimais 1816 m. Visą Šv. Raštą į lietuvių kalbą išvertė ir 6 tomais išspausdino prof. arkivyskupas Juozapas Jonas Skvireckas (1873—1959), vertęs nuo 1910 iki 1958 m.

JONAS BOŽIMOVSKIS JAUNESNYSIS

Jonas Božimovskis jaun. (a. 1645 Naujamiestyje—1687.VI. Vilniuje) mokėsi Kėdainių gimnazijoje. 1667 m. buvo Kėdainių katechetu. 1668—80 m. reformatų bažnyčios kunigas Liubčėje. 1670—80 m. Slucko gimnazijos rektorius ir reformatų bažnyčios kunigas. Nuo 1681 m. reformatų kunigas Vilniuje, o nuo 1685—87 m. Vilniaus distrikto vicesuperintendentas.

J. Božimovskis jaun. kartu su kitais 1674—81 m. tęsė savo pradėtą Biblijos vertimą į lietuvių kalbą. Pradėjus S. Bitneriui iš naujo versti Naująjį Testamentą, jis buvo vienas jo padėjėju. Jo šeši sūnūs visi buvo reformatų kunigais Lietuvoje.

SAMUELIS BITNERIS

Samuelio Bitnerio (a. 1632—1710) tėvas Martynas Bitneris (Bithner), vokietis, XVII a. pirmoje pusėje atvyko į Lenkiją ir čia tapęs reformatų

kunigu, vėliau persikėlė į Lietuvą. 1654 m. buvo Užnerio distrikto vicesuperintendentu. Mirė Deltuvoje 1673 m.

Samuelis Bitneris gimė Lenkijoje, bet gyvendamas Lietuvoje buvo gerai pramokęs lietuviškai. Mokėsi Slucko gimnazijoje. 1651.V.31 buvo įsimatrikuliavęs Frankfurte prie Oderio universitete. 1663 m. buvo ordinuotas kunigu, 1668 m. paskirtas lektorium, 1670 m. diakonu, 1673 m. Naujamiesčio klebonu. 1687 m. buvo Vilniaus distrikto vicesuperintendentas, 1688 m. Užnerio distrikto superintendentas su gyvenama vieta Biržuose. Nuo 1698 m. Žemaitijos distrikto superintendentas su būstine Kėdainiuose. S. Bitnerio išverstas Naujasis Testamentas buvo išspausdintas Karaliaučiuje 1701 m.

Išmirus reformatų globėjams Biržų-Dubingių kunigaikščių Radvilų šakai (kng. Liudvika Karolina mirė 1695 m.), Lietuvos reformatų Bažnyčios būklė pasidarė tragiška. Dėl to, matyt, S. Bitnerio pragyvenimui, Prūsijos karaliaus Friedricho I nuo 1701 m. Bitneris buvo paskirtas Karaliaučiaus reformatų bažnyčios klebonu su metine 600 talerių alga, kurios neaptarnaudavo.

Po 1655 m. tvaninio ir Didžiojo Šiaurės karų Rzeczpospolitoje pasireiškė aršus kontrreformacijos puolimas, siekęs galutinai sunaikinti reformaciją Lietuvoje. S. Bitneris buvo uolus reformatas, evangelikų teisių Lietuvoje gynėjas. Nerasdamas Lietuvoje niekur paramos ir užtarimo prieš vykdomą nuožmų terorą, Bitneris dėjo visas pastangas rasti kur nors pagalbos, gelbėti Lietuvos reformaciją nuo visiško sunaikinimo. Jis ieškojo paspirties pas Švedijos karalių Karolį XII, pas Maskvos carą Petrą Didįjį, bet daugiausia tikėjosi susilaukti iš Friedricho I. Jis siūlė Prūsijos karaliui pirkti iš Radvilų Biržus, kad jie

nepatektų į Nesvyžiaus-Olikos katalikų Radvilų rankas. Ragino įtaisyti prūsų kariuomenės įgulas Slucke, Biržuose, Nesvyžiuje ir kitur, kad tos reformatų vietovės nepatektų į katalikų valdovų rankas. Propagavo ir stengėsi organizuoti Lietuvos reformatų, protestantų ir pravoslavų politinę organizaciją, atsirėmusią į Rusijos ir Prūsijos paramą. Tie visi Bitnerio sumanymai, projektai jokių vaisių neatnešė ir pagalbos iš niekur nesusilaukė.

XVII a. reformacija Lenkijoje, dėl vykdomo kontrreformacijos puolimo, greit blėso. Lenkijoje likusių be pragyvenimo reformatų dvasininkų dalis, kurie nenorėjo išsižadėti savo tikybos, važiavo į Lietuvą ieškoti globėjų, kurie trūkstant vietinių, užpildydavo vakuojančias vietas. Iš atvykusių dalis likosi svetimi lietuvių tautos kultūrai, tačiau kita žymi dalis, pav., kaip Bitneriai, Božimovskiai, Krosnoveckiai ir kt., išmoko lietuvių kalbą, prisitaikė prie vietinių sąlygų ir dalyvavo rengiant lietuviškus leidinius.

XVIII AMŽIAUS RAŠTIJA

XVIII a. DLK buvo pats tamsiausias ir tragiškiausias, atnešęs Rzeczpospolitai pražūtį. Kai tame amžiuje V. Europoje vystėsi apšvieta, gavusi apšvietos amžiaus vardą, Rzeczpospolitoje pasireiškė vispusiškas politinis, ekonominis ir kultūrinis smukimas, bajorų nesuvaldomas savavaliavimas, lenkėjimas ir vidujinė anarchija.

XVIII a. buvo pradėtas Didžiuoju Šiaurės karu (1700—21). Laike šio karo tvirtoji, moderniškiausioji visoje Rytų Europoje, Biržų tvirtovė buvo švedų išsprogdinta, o iš Biržų miesto teliko tik pelenai ir kaminai. Per šį ilgai užtrukusį karą, Lietuvos ūkis buvo visiškai nualintas: nusiaubti, sudeginti dvarai, kaimai ir sunaikinti miesteliai. Po karo kilęs badas, maras ir kitos epideminės ligos (1708—1711), ištuštino ištisus krašto plotus, išnaikino daugiau, negu trečdalį Lietuvos gyventojų. Prie šių nelaimių dar prisidėjo kilęs Septynerių metų (1756—63) karas dėl Amerikos. Laike šio karo rusai, žygiuodami į Prūsiją per Lietuvą, elgėsi Lietuvoje, kaip nukariautame krašte, —viską plėšė ir naikino. Beveik per visą šimtmetį truko sistemingas dviejų Lietuvos plėšikiškų kaimynų—Maskvos ir Berlyno—sutartinis veikimas prieš Rzeczpospolitą. Įsiveržusi svetimoji—švedų, rusų ir prūsų—kariuomenė, griaudama viso krašto ekonomiką, atitraukė intelektualines jėgas nuo savo tiesioginio darbo.

Jėzuitams įsiviešpatavus Rzeczpospolitos valdžioje ir jiems vadovaujant, buvo dėtos visos pastangos galutinai išnaikinti reformaciją Lietuvoje, atverčiant visus gyventojus katalikybėn. Nė vienas Europos kraštas, dargi net pati Roma, nebuvo taip suvienuolinta, kaip Lietuva. Visas Lietuvos kraštas buvo apstatytas vienuolynais su įvairiais vienuoliais. Be to, valstiečiams dvasiniai pavergti, prie kiekvienos katalikų bažnyčios buvo sukurtos įvairiausių pavadinimų brolijos, ruošiami su muzika atlaidai į įvairias įrengtas „stebuklingas vietas". Kunigų, vienuolių ir misijonierių skelbiami pamokymai, įvairūs „stebuklai", tvarkė anuomet visą žemiškųjų ir dangiškųjų dalykų žmonėse supratimą.

Nuo pražūtingų karų, bado ir maro, ypač skaudžiai kentėjo negailestingai skriaudžiami, varginami beteisiai baudžiauninkai. Tas ir sudarė palankias sąlygas pasireikšti ir išbujoti religiniam fanatizmui. Su švietimo nykimu ir religinio fanatizmo iškilimu, Lietuvą užplūdo raganų teismų procesai su laužais, kurie vietomis buvo tapę plačiai paplitusiu reiškiniu. Ant laužų žuvo daug niekuo nekaltų žmonių vien tik dėl to, kad kas nors juos pakaltino bendradarbiavimu su velniu. Baltruškės bažnytkaimio, Antalieptės vls., Zarasų aps., reformatų kunigas Martynas Dičiūnas buvo fanatikų sudegintas ant laužo.

Seimai išleidinėjo, disidentų galutinam išnaikinimui, įvairius jų veiklą ir gyvenimą varžančius įstatymus, kurie padarė juos beteisiais Rzeczpospolitos piliečiais. Nebeturėjo žodžio ir spaudos laisvės, nė elementarinių žmogaus teisių, net teisės į darbą. Evangelikai buvo pašalinti iš viešo lietuvių tautos politinio ir tautinio gyvenimo, turėjo tenkintis tik religiniu vegetavimu. Reformatų kunigų sūnūs prie viešų valdžios tarnybų nebebuvo prileidžiami. Netu-

rėdami pragyvenimo, turėjo pasekti tėvų pėdomis. Neleista atstatyti sugriautų bažnyčių, mokyklų, spaustuvių, leisti knygų ir turėti savo spaudą. Savistovių evangelikų Bažnyčių priežiūra ir kontrolė buvo atiduota katalikų vyskupams.

Nesilaikyta jokio padorumo. Reformatai, ypač jų kunigai, dėl religinių įsitikinimų buvo įvairiai šmeižiami, diskriminuojami, persekiojami ir terorizuojami. Galų gale prieita prie to, kad 1736 m. Varšuvos seimas paskelbė disidentus, savo krašto piliečius, krašto išdavikais. Persekiojami disidentai niekur nebegalėjo rasti užtarimo nei teismuose, nei pas karalių.

Biržų-Dubingių kunigaikščių Radvilų giminei išmirus, Biržų kunigaikštija perėjo į Nesvyžiaus-Olikos šakos katalikų kunigaikščių rankas. Buvusi evangeliška kunigaikštija pergyveno, ypač prie kataliko tirono kng. Jeronimo Florijono Radvilos (1715—1760), pasibaisėtiną terorą. Katalikų klebonas kun. Pranas Rubavičius 1753 m. dienos metu gatvėje peiliu nudūrė Biržų reformatų kunigą Andrių Mačiulskį, gimusį 1713 m. Heronimo F. Radvilos atsiųstoji iš Slucko kariuomenė su artilerija, malšindama sukilusius valstiečius, sugriovė reformatų ir liuteronų bažnyčias, kurių atstatyti nebuvo leista.

Tik prieš pirmąjį Rzeczpospolitos padalijimą, spaudžiant Rusijai, Prūsijai, Švedijai, Danijai ir Anglijai, 1767—68 m. Varšuvos seimas priėmė kardinalines teises, pagal kurias buvo grąžintos teisės ir disidentams. Po pirmojo padalijimo 1772 m., Rzeczpospolitai gyvenant paskutines dienas, popiežius Klementas XIV, dėl jėzuitų įžulumo, dėl jų vestos fanatiškai žiaurios kovos bei pragaištingos religinės politikos, buvo priverstas 1773 m. jėzuitų ordiną uždaryti.

Iki paskutinio XVIII a. ketvirčio, dėl žiauraus kontrreformacijos puolimo, bet kokia reformatų kultūrinė veikla nebegalėjo pasireikšti. Kliūtys, neleidusios išspausdinti parengtų raštų, atgrąsė rašto darbuotojus nuo plunksnos. Gal tas ar kitas raštas ir buvo parengtas, bet jiems išleisti nebebuvo jokios galimybės. Ketvirtoji reformatų giesmyno laida, skaitant nuo trečiosios, tegalėjo pasirodyti tik po šimto pergyventų siaubingų metų, paskelbus kardinalines teises.

„Knyga Nobažnystės", prasidėjusi iš Petkevičiaus katekizmo, virto nuolatiniu reformatų giesmynu. Ketvirtoji giesmyno laida buvo pavadinta: „Kancyonolas, tey easti: Knigos Psolmu ir Giesmiu Dwasiszku Ant Garbės Diewuji Traycey swentoy wienatijamuj Ant wartoima Bazniczioms Dides Kunigayksztistes Lietuwos iszduotos. O dabar isz nauia su Priedu nekuriu Giesmiu ir Maldu peardrukawotos". Giesmynas su maldomis buvo išspausdintas 1781 m. Karaliaučiuje, Hartungo spaustuvėje, maldoms duodant atskirą antraštinį lapą. Kancionalas turėjo 313 giesmių ir 145 maldas. Visos giesmės buvo sužymėtos 1742 m. Karaliaučiuje išleisto lenkiško originalo numeriais. Su šiuo kancionalu kartu buvo pakartota kunigų Minvydo su Božimovskiu, vyr. paruošta ir pirmą kartą 1653 m. atskirai išspausdinta „Summa". Kancionalo leidimą spaudai paruošė, greičiausiai, Kėdainių gimnazijos mokytojas kun. Mykolas Ceraskis.

MYKOLAS CERASKIS

Ceraskiai buvo kilę XVI a. iš Olandijos į Lietuvą atsikėlusios šeimos, davusios Lietuvoj dirbusių nemažai reformatų kunigų. Mykolas Ceraskis (a.

1754—1824), kun. Mykolo Ceraskio sūnus, gimė Nem. Radviliškyje, kur tuo laiku jo tėvas buvo reformatų parapijos kunigu. Mokėsi Slucke, nuo 1774 m. studijavo Berlyno universitete, 1777—78 m. Marburge. 1778 m. grįžęs Lietuvon, kartu su kitais atnaujino reformatų gimnaziją Kėdainiuose, kuri kontrreformacijos siautėjimo metu buvo uždaryta, ir buvo tos gimnazijos mokytoju. Tuo laiku jis ir paruošė spaudai kancionalą. 1780 m. kunigavo Slucke, 1781 m. Kėdainiuose, 1782 m. Zabludave, nuo 1784 m. Biržuose. 1811 m. buvo išrinktas Žemaitijos distrikto superintendentu.

1803 m. Mintaujoje išspausdino „Kozonis Padekawonies po Ataiemimuy warpu", 16 psl. Tais pačiais metais paruošė naują, pataisytą „Seanas Katechiszmas arba pamoksley Weikialams", 32 psl.

1818 m. Ceraskis buvo iškėlęs Vilniaus katalikų konsistorijoje bylą A. Strazdui (1760—1833), už reformatų įžeidimą eilėraštyje „Numire Palszis". Byla baigėsi Strazdelio nubaudimu trim dienom rekolekcijų. M. Ceraskis mirė Biržuose.

JASINSKIS

Jasinskis, Biržų apylinkės reformatas, į lietuvių kalbą buvo išvertęs iš lenkiško vertimo Povilo Kotowskio „Historijos abelnos Schroecko". Išlikusiame rankraštyje pažymėti 1798—99 metai. Šis Jasinskio vertimas galėjo būti tuo laiku naudojamas mokyklose kaip vadovėlis. Jasinskis iš pirmosios XIX a. pusės yra palikęs ir daugiau neišspausdintų rankraščių.

XIX AMŽIAUS RAŠTIJA

A. PRIEŠ SPAUDOS UŽDRAUDIMĄ

Po trečiojo 1795 m. Lietuvos-Lenkijos padalijimo etnografinės Lietuvos didžioji dalis pateko po carinės Rusijos jungu, kuris tęsėsi 120 metų. Rusija, okupavusi Lietuvą, aptramdė įsisiūbavusią kontrreformaciją. Išlikę reformatų likučiai buvo išgelbėti nuo visiško išnaikinimo.

Kėdainių reformatų gimnazija pateko 1807 m. Vilniaus imperatoriškojo universiteto priežiūron ir kontrolėn. Dėl pasireiškusios kėdainiškių moksleivių tarpe filaretų ir filomatų veiklos, atėjusios iš Vilniaus universiteto studentų, Rusijos caro Aleksandro I 1824.III.1 dekretu, Kėdainių gimnazija buvo likviduota, o tuo pačiu sunaikintas reformatų kultūros židinys, —pirmoji mokslo institucija nukentėjusi nuo rusiškųjų okupantų.

Magistras R. Daunoras nuo Oršos, 1803 m. mokytojavęs Kėdainių gimnazijoj, buvo parašęs Kėdainių gimnazijos istoriją. Rankraštis nebuvo išspausdintas ir jo likimas nežinomas. R. Daunoras buvo baigęs Slucko gimnaziją ir po 3-jus metus studijavęs Karaliaučiaus bei Leideno universitetuose.

Anksčiau, apie 1641 m., Kėdainių gimnazijoje dėstęs matematiką ir karo dalykus liuteronas Adam Freitag (1608 Torunėje—1650 Kėdainiuose), karo inžinierius, filosofijos ir medicinos mokslų daktaras, buvęs kng. Jonušo Radvilos asmeninis gydytojas,

ADAM FREITAG
1608 — 1650

1631 m. išspausdino Leidene nepaprastai reikšmingą veikalą apie tvirtovių statybą: „Architectura militaris nova et aucta, oder Neue vermehrte Fortification", pirma vokiečių, o 1635 m. ir prancūzų kalba. Knyga turėjo didžiulę įtaką vystant fortifikacijos mokslą, sprendžiant miestų gynybos, tvirtovių statybos klausimus, kuri susilaukė keleto leidimų. Be to, dar išspausdino „Prognosticon astrologicum" 1635 m., kuriame buvo bandyta apibendrinti ano meto astronomijos mokslo atsiekimus.

Kėdainių gimnazijos auklėtinis (joje mokėsi 1818—24 m.), filosofas Aleksandras Griškevičius (1809—1863), gimęs netoli Krakių, lenkų kalba parašė didžiulį filosofinį veikalą prieš religinį fanatizmą: „Gamtos tikrovė, arba matematinės išvados apie dievybę, sielą ir tikėjimo paslaptis trumpais populiariais pašnekesiais" (rankraštis neišspausdintas). Griškevičius, apibendrinęs savo požiūrį į pasaulio sukūrimą, Adomo ir Ievos nemirtingumą, rojų, pirmąją nuodėmę, padarė šią išvadą: „Aš visa tai laikau vien tik beprasme pasaka". Drąsios A. Griškevičiaus mintys iššaukė reakciją. Vilniaus generalgubernatorius V. Nazimovas įsakė Kauno generalgubernatoriui imtis griežtų priemonių prieš autorių. Tik jo brolio Mauricijaus dėka Šiaulių apskrities teisme autorius buvo išteisintas.

Jis dar buvo ir skraidymų aparatų kūrėjas, aviacijos pradininkas Lietuvoje. Knygelėje „Žemaičio garlėkis" išsamiai aiškino ir gynė sraigto, horizontalių sparnų idėją, pateikė skraidymo aparato įvairių konstrukcijų aprašymus. Jis taipgi pagamino pirmuosius lėktuvų prototipus.

Kėdainių gimnazijos auklėtinis, vėliau studijavęs Vilniaus universitete, Jonas Goštautas (1800—1871), 1831 m. sukilimo dalyvis, politikas, poetas, emigravęs

į Prancūziją, parašė lenkų demokratų draugijos „Manifestą" (1836 m.), kuriame pirmuoju revoliucijos tikslu iškėlė baudžiavos panaikinimą ir neatlyginamą žemės perdavimą valstiečiams. 1839 m. Prancūzijoje anonimiškai buvo išleista jo lenkų kalba parašyta knyga „Ponas Teisėjaitis, arba apsakymas apie Lietuvą ir Žemaitiją". Veikale beletristine forma aprašomas Lietuvos dvarininkų sotus gyvenimas, jų žiaurumas, vergiškas baudžiauninkų skurdas, smerkiama diduomenė už lietuvių kalbos niekinimą, pateikiami autentiški 1831 m. sukilimo įvykiai.

Lietuvių literatūroje kartojamas teigimas, kad Kėdainių gimnazija nieko nedavusi raštijai, prieštarauja faktinai istorinei tiesai. Reikia pabrėžti, jei nebūtų buvę Kėdainių gimnazijos, prie kurios buvo sutelktos intelektualinės pajėgos, tai ar Kėdainių lietuviški leidiniai būtų išvydę šviesą? Nors Didžiojoje Lietuvoje, pagal tuo laiku vyravusią Europoje pažiūrą, liaudžiai buvo skiriamos knygos ir skaitymai vien tik religinio turinio, bet kėdainiškiai, be to, dar davė ir pasaulietinio turinio mokslinių veikalų.

NERLICHO GIESMYNAS

Penktąjį iš eilės giesmyno-maldaknygės leidimą, pavadintą: „Kancyonolas tei east: Knigos Psolmu ir Giesmiu", spaudai paruošė Žemaitijos distrikto superintendentas kun. Samuelis Nerlichas 1819 m. Šiame giesmyne S. Nerlichas išmetė 35 giesmes ir jų vieton įdėjo naujas, jo išverstas biržiečių tarme iš Kurnatausko lenkiško giesmyno: „Piosennik i modlitewnik", išleisto Karaliaučiuje 1810 m. Giesmių skaičius sumažėjo ligi 282, o maldų padaugėjo ligi 177. Šios laidos rašyba buvo dvejopa: senosios giesmės liko be jokio pertaisymo, o naujuose verti-

muose autorius, kaip ilgus metus kunigavęs Biržų krašte, pavartojo biržiečių tarmę.

1819.VII.10 Biržų provincinis sinodas pareiškė Nerlichui padėką už naujo kancionalo paruošimą ir už tai, kad giesmyne „mintis esanti pakankamai suderinta su gera gražiausio stiliaus eilėdara". Sinodas nutarė kancionalą tuojau spausdinti, bet 1822.VII.2 Izabelinos sinodas, dėl lėšų trūkumo, nutarė giesmyno spausdinimą atidėti. Giesmynas buvo išspausdintas tik po Samuelio Nerlicho mirties. Kancionalas, Samuelio sūnaus kun. Karolio Nerlicho priežiūroje, buvo išspausdintas gotiškomis raidėmis Mintaujoje (Jelgavoje), Steffenhageno spaustuvėje 1845 m.

SAMUELIS NERLICHAS

Samuelis Nerlichas, Juozo sūnus, kurio protėviai buvo kilę iš Poznanės krašto ir save laikė lietuviais, gimė Biržų krašte apie 1765 m. ir mirė 1840 ar 1841 m. Kėdainiuose. 1787.X.6 buvo įsimatrikuliavęs Leideno u-to teologijos fakultete, kaip reformatų sinodo stipendininkas. Universitetą baigė apie 1790—91 m. Grįžus į Lietuvą, jis buvo paskirtas Nem. Radviliškio parapijos kunigu. 1792 ar 1805 m. vedęs Dębskaitę, savo pavardę buvo pradėjęs žymėti Nerlichu-Dębskiu, bet vėliau jis antrąją pavardę atmetė. 1820 m. jis dar gyveno Nem. Radviliškyje, bet jau 1823 m. jis buvo Žemaitijos distrikto superintendentas ir gyveno Kėdainiuose.

S. Nerlichas be kancionalo apie 1818 m. buvo paruošęs, stipriai perdirbęs, „Summa" arba „Trumpas iszguldimas Ewangeliu", kuri buvo išspausdinta tik 1863 m. Mintaujoje, gotišku raidynu, I. F. Steffenhageno spaustuvėje, greičiausia kun. Aleksandro Mačiulskio rūpesčiu. Šis leidinys turėjo 268 psl., pamokslų priedą 48 psl. ir dar 45 giesmes.

KAROLIS NERLICHAS

Karolis Nerlichas (1808.IX.4 Nem. Radviliškis—1860.III.31 Kėdainiai), Samuelio sūnus. 1821—24 m. mokėsi Kėdainių gimnazijoje. Caro valdžiai šią gimnaziją uždarius, 1825—26 m. mokėsi Ukmergės mokykloje, kurią baigęs 1826 m. stojo į Vilniaus universiteto literatūros fakultetą. 1828 m. persikėlė į Dorpato (Tartu) universiteto teologijos fakultetą, kur studijavo kaip reformatų sinodo stipendininkas. Šį fakultetą išklausė 1833 m. ir 1835 m. gavo baigimo laipsnį. Tais pačiais metais buvo ordinuotas kunigu į Biržus, o 1845 m. buvo perkeltas į Kėdainius. Greta kunigo pareigų, buvo Kėdainių mokyklos vokiečių ir lotynų kalbų mokytojas. Evangelikų vaikams dėstė tikybą lietuviškai. Nuo 1825 m. dalyvavo visuose reformatų sinoduose. 1850 m. buvo išrinktas Gudijos distrikto vicesuperintendentu, bet tas pareigas ėjo gyvendamas Kėdainiuose. Be tėvo paruošto kancionalo išleidimo, jis paruošė „Pamokslus ir Kozones apie smerti", kuriuos išspausdino 1864 m. Mintaujoje, 64 psl.

Karolis Nerlichas, kaip lietuvių kalbos mylėtojas, buvo parašęs, bet prieš mirtį nespėjęs išlyginti, lietuvių kalbos plačią gramatiką, kurios rankraštis yra dingęs. K. Nerlichas, greičiausia, naujai perredagavo M. Ceraskio „Seaną Katechismą", kuris buvo pavadintas „Trumpas Katechizmas", 31 psl. ir kurį 1861 m. išleido kun. A. Mačiulskis.

KAZIMIERAS KRISTUPAS DAUKŠA

Kazimieras Kristupas Daukša(1800 m. Naciūnų km., Pabiržės vls., Biržų aps.—apie 1858) mokytojas, lietuvių kalbos gramatikos autorius. 1819—24 m. mokėsi Kėdainių apskrities mokykloje. Nuo 1830 m.

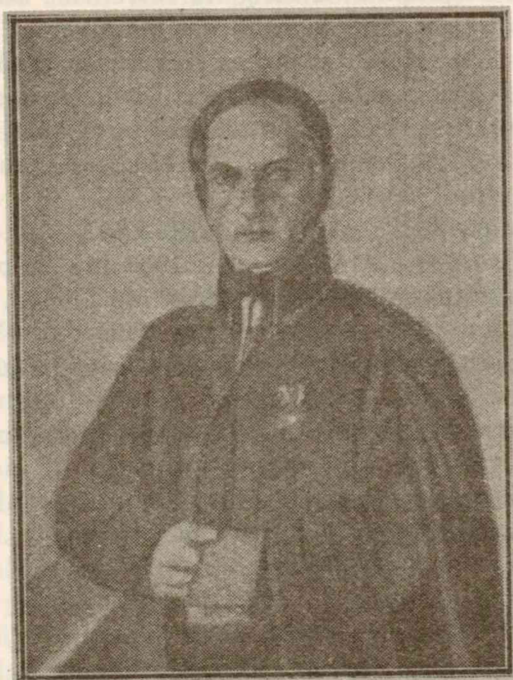
buvo Biržų reformatų mokyklos mokytojas ir tuo pačiu metu reformatų bažnyčios vargonininkas (kantorius). Ar tik ne tris savo sūnus jis leido į universitetą—Edvardą, Jokūbą, Vladą Emilį ir kt. 1837 m. dalyvavo reformatų sinode Biržuose.

K. K. Daukša daug metų rinko medžiagą lietuvių-lenkų kalbos žodynui. Šio žodyno ištraukas A. Kašarauskis buvo įtraukęs į savo „Lituanicą", psl. 41—59. 1866 m. jį savo rankose turėjo S. Mikuckis. Rankraštis nesurastas, bet jo ištraukos K. Būgos minimos „Lietuvių kalbos žodyno" santrupų sąraše. Daukša parašęs bene pirmąją lietuvių kalbos gramatiką „Kalbamokslį liežuvio lietuviško". Lietuviškas tekstas turi 53 didelio formato lapus, lenkiškas—57. Rašyta biržėnų tarme, turi senesnių formų. Joje trumpai aprašomos lietuvių kalbos tarmės. Jos rankraštis randasi J. Šlapelio bibliotekoje.

ALEKSANDRAS RAPOLAS MAČIULSKIS

Aleksandras Rapolas Mačiulskis (1790 m. Kelmė—1866 m. Biržai) buvo kilęs iš šeimos, kurios septynios kartos davė reformatų kunigus Lietuvoje. 1810.V.15 buvo įsimatrikuliavęs Karaliaučiaus universitete. Po universiteto baigimo, nuo 1815 m. buvo Kėdainių reformatų kunigas, 1820—32 m. Deltuvos, 1833 m. Vilniaus distrikto vicesuperintendentas, 1834 m. Žemaitijos vicesuperintendentas, nuo 1837 m. Žemaitijos superintendentas.

1863—64 m. sukilimą likvidavus, Mačiulskis, jo sūnus kun. Konstantinas ir kun. Oskaras Kurnatauskas rusų vyriausybės buvo apdovanoti medaliu „za usmirenie polskago miateža". Mačiulskiui tapus Žemaitijos distrikto superintendentu, rusai pavedė jam Lietuvos reformatų knygų cenzūrą. Jis cenzūravo Karolio Nerlicho darbus.

ALEKSANDRAS RAPOLAS MAČIULSKIS
1790 — 1866

A. R. Mačiulskis, gal pasinaudojęs Karolio Nerlicho darbu, išleido naują, kiek pataisytą, katekizmą: „Trumpas Katechizmas arba Pamoksley apie wierą szwentą Krikszcioniszką", išspausdintą Mintaujoj 1861 m., 31 psl. Jo rūpesčiu buvo išleista Samuelio Nerlicho, dar apie 1818 m. parengta, „Summa arba Trumpas iszguldimas Ewangeliu szwentu", išspausdinta Mintaujoj 1863 m., 268 psl.

A. R. Mačiulskis, matyt, pasekdamas vysk. M. Valančių, kuris liaudžiai skirtomis knygelėmis niekino reformatus, norėdamas atsverti anų katalikišką mintį ir reformatų pajuoką, parašė ir išspausdino šiuos jaunimui skirtus raštus:

Atsiminimas da geroje adijnoje, 1863 m., 14 psl.

Nusidavimas biedna Joniuka, 1863 m., 18 psl.

Prisiwertimas grieszna zmogaus ing Diewa, 1863 m., 46 psl.

Wartojmas arba Meginimas patis sawę, 1863 m., 24 psl.

Gromata Naszlaitela ing sawa miela Iszganitoja, 1865 m., 15 psl.

Nors knygelėse spausdinimo vieta nurodyta Ryga, bet jos išspausdintos Eislebene, Vokietijoje.

J. SKEBERDIS

J. Skeberdis, Biržų valstiečio eigulio sūnus, vaikystėje likęs našlaičiu. Jį užaugino Biržų grafas Tiškevičius. Apie 1860 m. iš Astravo dvaro atsikėlė į Žardinę ir buvo pakinktų rimorius. 1863 m. Z. Sierakauskio daliniams siuvęs pakinktus ir vėliau iš Žardinės dingęs.

J. Skeberdis—liaudies rašytojas, kurio eilėraščių rankraščio dalis (17—32 psl.) buvo rasti Žardinės vienkiemyje prie Biržų ir saugoti VDU rankraščių

skyriuje. Eilėraščiai rašyti Papily 1842 m., Skrėbiškyje 1843 m. ir Panevėžyje 1847 m.

Eilėraščiai, nors ir nedidelės literatūrinės vertės, yra reikšmingi savo idėjomis. 1843 m. eilėraštyje aprašytas Skrėbiškio dvaro baudžiauninkų plakimas ir pranašaujamas baudžiavos galas. Kituose eilėraščiuose labai aštriai pasisakoma prieš lenkus ir rusus. Tai paliudija, kad Biržų reformatų gyventame krašte lietuviška tautinė sąmonė visą laiką buvo gyva ir užgimusiai „Aušrai", kaip tai būta kitose Lietuvos vietose, užgožtos tautinės sąmonės žadinti nereikėjo.

B. SPAUDOS DRAUDIMO METU

Po 1863—64 metų sukilimo, vad. lenkmečiu, numalšinimo rusų carinė valdžia, siekdama lietuvių tautą surusinti ir supravoslavinti, užsimojo galutinai išnaikinti Lietuvoje lenkų įtaką. Rusinimo tikslu uždraudė lietuvišką spaudą lenkiškai-lotyniškomis raidėmis ir visomis priemonėmis mėgino įvesti į lietuvių raštiją rusiškuosius spaudmenis— „graždanką". Spaudos draudimo pradžią davė sukilimo malšintojas Vilniaus generalgubernatorius M. N. Muravjovas (1796—1865), pramintas „Koriku". Oficialiai lietuviškų spausdinių lotyniškomis raidėmis spausdinimą uždraudė Vilniaus gener. guber. Kaufmanas (1818—1882) 1864.IX.6 raštu. Rusijos vidaus reikalų ministras Valujevas 1865.IX.25 slaptu aplinkraščiu draudimą išplėtė visai Rusijai, o išspausdintus raštus įsakė konfiskuoti.

Katalikų lietuviškam raštui gotiškos raidės buvo laikomos būdingomis iki XVIII a. pusės. Dar 1756 m. lietuviškasis tekstas buvo spausdinamas gotiškomis raidėmis, o lenkiškasis—lotyniškomis. Nuo XVIII a.

antrosios pusės visos katalikų lietuviškos knygos jau buvo spausdinamos tik lotyniškomis raidėmis. Spaudos persekiojimo laikotarpiu caro valdžia, įžiūrėjusi pavojų, 1872 m. uždraudė lietuviškus leidinius ir gotišku šriftu.

Lietuvių tautos pasipriešinimas buvo visuotinis. Lietuviai griežtai atmetė spausdinius rusiškomis raidėmis, jų į rankas neėmė ir knygos rusiškomis raidėmis neturėjo pasisekimo. Motinos savo vaikus mokė lietuviško rašto iš užsilikusių senų maldaknygių. Lietuviškus raštus slaptai spausdino Mažojoje Lietuvoje—Tilžėje, Karaliaučiuje, Ragainėje, Klaipėdoje. Knygnešiai draudžiamuosius raštus gabeno per sieną ir juos slaptai platino Didžiojoje Lietuvoje. Mažoji Lietuva, nuo reformacijos pradžios tapusi lietuvių tautinės kultūros ir lietuviškos raštijos pagrindiniu židiniu, suvaidino lemiamą vaidmenį kovoje už spaudos grąžinimą Didžiajai Lietuvai. Be Prūsijos lietuvių patriotų pagalbos nebūtų užgimusi draudžiamojo laikmečio lietuviška spauda: nebūtų pasirodžiusi 1883 m. „Aušra", 1889 m. „Varpas", daugelis kitų spausdinių ir knygų ir nebūtų buvusi laimėta kultūrinė kova. Spaudos draudimą, kuris tęsėsi 40 metų, revoliucinėms nuotaikoms visoje Rusijoje kylant, caras panaikino 1904.IV.24 (V.7).

Po 1863—64 m. sukilimo buvo uždraustos, iki tol prie bažnyčių dar veikusios, visos reformatų, taipgi ir katalikų, mokyklos. Likviduotų vieton, sumažintu skaičiumi, buvo įsteigtos miestų ir valsčių rusiškos mokyklos, kuriose buvo įvesta rusų kalba visiems mokslo dalykams. Mokytojais galėjo būti tik rusai. Tik prie buvusios reformatų gimnazijos Slucke, rusų valdžios perimtos, buvo leista Sinodui išlaikyti savo konviktą, kuriame gyvendami reformatai stipendininkai galėjo tęsti vidurinįjį mokslą.

Iki 1905 m. revoliucijos reformatų Bažnyčia pergyveno stagnacijos laikotarpį. Galima buvo laikyti tik pamaldas lietuvių kalba ir konfermacines mokyklas, prie ko rusų žandarmerija nedrįso kabintis. Bet koks kitas bažnytinio ar parapijinio gyvenimo pasireiškimas buvo uždraustas.

Nors ir buvo uždrausta lietuviška spauda, bet protekcijų ir pažinčių pagalba buvo išgautas Petrapilyje leidimas ir 1877 m. Mintaujoje buvo išspausdintas šeštasis giesmynas su maldomis, 296 psl. Šiame leidime buvo įnešta tik ta atmaina, kad iš penktojo leidinio pašalintos 35 giesmės, parapijiečiams reikalaujant, buvo atgal įtrauktos. Titulinio lapo antroje pusėje buvo išspausdinta: „Dozvoleno Cenzuroju S. Peterburg, 15 Sentiabria 1876". Šį leidimą rusų valdžia norėjo atšaukti, bet knyga jau buvo atspausta. Šio spausdinio rusų žandarai nekonfiskavo. Tai buvo paskutinis giesmynas su maldomis išspaustas gotiškomis raidėmis, kuris išsilaikė iki 1910 m., o kai kur ir žymiai ilgiau. Mažojoje Lietuvoje ir Klaipėdos krašte gotiškas raidynas lietuviškai spaudai buvo vartotas iki II Pasaulinio karo.

Lietuvių spaudos draudimo metu, kuomet trūko pinigo paprasčiausiai abėcėlei išleisti, jo nestokojo žmonių protus mulkinančioms „Peklos knygoms" leisti. „Peklos knygas" ir kitokias panašaus turinio religines knygas rašė ir leido Serapinas Laurynas Kušeliauskas (1820—1889). „Peklos knygų" (pirmoji laida 1884 m.) buvo išleista keliolika laidų, iš viso apie 60,000 egzempliorių. „Pekliškos knygos" skleidė lietuvių tautoje moralinį terorą, siaubingą baimę, kaustė mintis ir valią blaiviai galvoti ir kovoti už savąjį likimą.

OSKARAS KURNATAUSKAS

Oskaras Kurnatauskas (1834 Kražiai—1911 Ryga) Tito Romano sūnus.

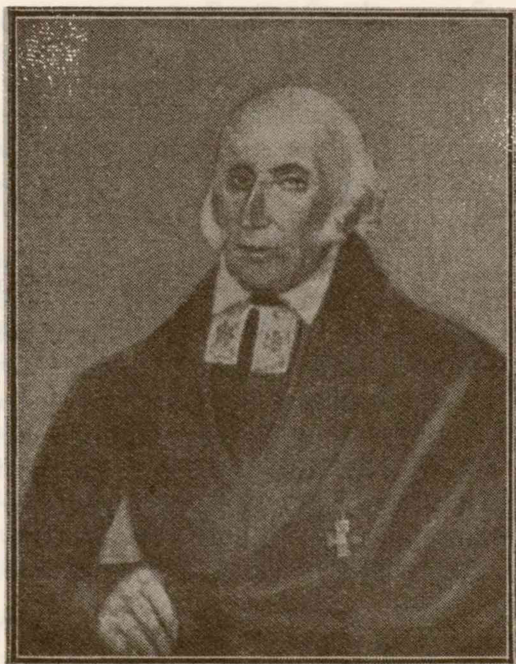
Jo tėvas Titas Romanas Kurnatauskas (1800 Narbutovscyzna, Gardino gub.—1840 Kėdainiai) studijavo Vilniaus universitete filosofiją, Tartu—teologiją. Buvo Kėdainių reformatų parapijos kunigu ir Kėdainių reformatų gimnazijos mokytoju. 1822 m. gimnaziją uždarius, buvo perkeltas į Kražius ir čia buvo reformatų konvikto inspektoriumi. 1835 m. grįžo vėl į Kėdainius klebonu ir buvo žemaičių distrikto vicesuperintendentu.

Oskaras Kurnatauskas, baigęs Slucko gimnaziją, studijavo Tartu u-te teologiją. Biržų reformatų parapijoje kunigavo 18 metų. Drauge su superintendentu Konstantinu Mačiulskiu statė dabartinę reformatų bažnyčią Biržuose. 1875 m. Kuršo konsistorijos ir Mintaujos reformatų parapijos pakviestas, nusikėlė į Mintaują, kur ėjo kunigo ir konsistorijos patarėjo pareigas iki 1910 m. Iš Mintaujos suorganizavo Rygoje lietuvių reformatų parapiją, kuri ilgainiui išaugo iki 500 narių. 1910 m. persikėlė į Rygą.

1863—64 m. sukilimą likvidavus, rusų valdžios buvo apdovanotas medaliu „za usmirenie polskago miateža". Išspausdino: „Denkschrift zur Erinnerung an die Gedaechtnisfeier des 150-jaehrigen Bestehens des Evangelisch—Reformierten Gotteshauses zu Mitau am11 November 1890". Joje be kitų straipsnių telpa ir Mintaujos reformatų parapijos istorija.

ALBERTAS KONSTANTINAS MAČIULSKIS

Albertas Konstantinas Mačiulskis (1826.IX.27—1887.XI.2 Vilnius) 1845—49 m. studijavo teologiją Tartu (Dorpato) universitete. 1849—52 klebonavo

ALBERTAS KONSTANTINAS MAČIULSKIS
1826 — 1887

Papilyje, 1852—87 m. Biržuose. Nuo 1867 iki 1882 m. buvo Biržų distrikto generaliniu superintendentu. Jis su kun. Oskaru Kurnatausku Biržuose pastatė dabartinę reformatų bažnyčią 1874 m., kurios šimtmetis buvo paminėtas Biržuose 1974.VIII.18. Jis buvo, kaip ir jo tėvas kun. Aleksandras Rapolas, rusų valdžios apdovanotas medaliu „za usmirenie polskago miateža".

Kun. A. K. Mačiulskis išvertė į lietuvių kalbą ir išleido: „Heidelbergskas katekizmas lietuwiszkoje kalboje iš naujo iszduotas" 1857 m.

EDVARDAS JOKŪBAS DAUKŠA

Poetas Edvardas Jokūbas Daukša, Kazimiero Kristupo Daukšos sūnus, gimė 1836.V.13 Naciūnų km., Pabiržės vls., Biržų aps., mirė apie 1890 m. Ligi 1852 m. mokėsi Kėdainių mokykloje, 1852—54 m. Slucko gimnazijoje, 1854—56 m. studijavo Maskvos universitete, pasireikšdamas lietuvių patriotu. 1856—57 m. studijavo Dorpato u-te mediciną ir teologiją, 1858—62 m. Karaliaučiaus ir Berlyno u-tuose filosofiją ir filologiją, bet galutinai studijų nebaigė ir aiškios specialybės neįsigijo. Nuo 1860 m. apsigyveno Vilniuje ir čia vertėsi privatinėmis pamokomis. 1862 m. dalyvavo reformatų sinode Vilniuje.

Dažnai susieidavo su lenkų rašytoju Liudviku Kondratavičiumi. Jo įtakoje rašė kai kuriuos savo eilėraščius. Kondratavičius, dėl Daukšos lietuviško nusistatymo, buvo prieš jį parašęs humoristinį eilėraštį. 1862.IX.18 Vilniuje, per Kondratavičiaus (Syrokomlės) laidotuves, pasakė reikšmingą, lietuviškai patriotinę, prakalbą, dėl kurios Vilniuje buvo daug įvairių kalbų. Šią Daukšos prakalbą išspausdino Przegląd Wilenski 1922 m. Nr. 35—36.

1863—64 m. sukilimo metu, nors ir stojo į Liutkevičiaus būrį, tiesiogiai ginkluotoje kovoje nedalyvavo. tik viešai kurstė žmones dėtis prie sukilimo (1863.V.30 Daujėnų bažnyčioje ir kitur). Už tai buvo 1864 m. suimtas ir ištremtas į Sibirą, kur jis tarnavo kažkurioj įstaigoj raštininku. Vėliau kurį laiką tarnavo Pavolgyje geležinkelių valdininku. Po amnestijos, apie 1884 m., grįžo Lietuvon pas brolį Vladą, gyvenusį apie Papilę, Šiaulių aps. Šiam 1885 m. mirus, Daukša nebeturėjo pastovios gyvenamos vietos ir nuolat iš vietos į vietą keliaudavo pėsčias, sakydamas tikybines prakalbas ir boikotuodamas viską, kas buvo surišta su rusų valdžia, nepripažindamas nei rusų kalbos, nei rusiškų dokumentų, nei pinigų. Valkatavimu apkaltintas, buvo uždarytas Šiaulių kalėjime, bet giminių buvo išvaduotas. Mirė 1890 m. žiemą, kelyje sušalęs.

Studentavimo metu 1854—58 m. buvo surašęs platų lietuviškų, lenkiškų, vokiškų eilėraščių ir kitų užrašų rinkinį 283 puslapių, kuriame buvo Daukšos originalių ir verstų eilėraščių. Daukša vienas pirmųjų išvertė į lietuvių kalbą A. Mickevičiaus kūrybos ištraukas iš „Konrado Valenrodo": „Neris, gimdytoja upelių mūsų", „Kaip braidyt kraujuj pusnakties pradėjo" ir kt. Tačiau nieko neišspausdino.

Daukšos lenkiški eilėraščiai, skirti sukilimui žadinti, buvo nukreipti prieš rusus. Jis lietuvių nesuliejo su lenkais. Savo lietuviškuose rašiniuose vartojo savo sugalvotą rašybą. Daukšos lietuviški eilėraščiai pasižymi švelniu lyrizmu ir atausti gamtos ir meilės motyvais. Daukša—vienas meilės lyrikos pradininkų lietuvių literatūroje. Gražių peozijos posmų sukūrė dainoje „Blindelė":

Ant upės krašto blindelė auga,
Ant tos blindelės balti žiedeliai.
Niekas blindelės, niekas nesaugo, —
Pučia vėjelis, krinta lapeliai.

Ant krašto sodžiaus, baltam kiemelyj,
Graži ir skaisti gyven' mergelė;
Niekas nesaugo mergos—gražybės,
O kasdien jauni, šaunūs berneliai,

Ar vasarėlė, ar tai žiemelė,
Ant baltų žirgų, pilni puikybės,
Gražią mergelę kasdien aplanko, —
Ir ant širdelės, o kaip jiems sunku! . . .

Tolimesni šios dainos posmai vaizduoja mergaitės ištekėjimą, jos gražią, jauną šeimą.

Dainoje „Šokit, broliai" autorius reiškia jaunystės džiaugsmą:

Šokim, broliai, seserėlės,
Šoksim ir dainuosim.
Daina miela, šoksmas mielas,
Negreit nustosim . . .

Visus Daukšos lietuviškus eilėraščius pirmą kartą išspausdino Mykolas Biržiška „Tautoje ir Žodyje" 1926.IV.

VIKTORAS JULIJONAS ARAMAVIČIUS

Viktoras Julijonas Aramavičius (Biržai, 1816.XI.7—a. 1892) reformatų kun. Adomo ir Konstancijos Stankaraitės Aramavičių sūnus. Aramavičiai buvo kilę iš Žiogeliškių kaimo, iš kurio už 1863 m. sukilimo palaikymą buvo ištremta visa ūkininkų Aramavičių šeima. V. J. Aramavičius

mokėsi 1828—29 m. Kražių pavietinėje mokykloje, paskiau Slucko gimnazijoje, kurią baigęs, 1838 m. stojo į Dorpato u-tą ir jį baigė 1842 m.

1855—65 m. tarnavo lietuviškų knygų cenzoriumi Vilniuje. Generalgubernatoriaus Muravjovo įsakymu buvo iš cenzūros pašalintas už tai, kad dar 1861 m. praleido keletą lietuviškų tikybinių knygučių, prieš kurias protestavo kitas cenzorius Antanas Petkevičius, buvęs katalikų kunigu, o paskiau pravoslavų šventikas. Po to tarnavo Vilniaus reformatų sinode, pradžioje protokolistu buhalteriu, paskui sekretoriumi iki 1888 m. 1837—91 m. laikotarpyje dalyvavo visuose reformatų sinoduose. Vienas jo sūnų—Juozas tarnavo Vilniaus sinodo sekretoriumi nuo 1888.VIII.25 ligi 1912 m.

1863 m. paruošė spaudai rinkinį eilėraščių ,,Pasakų sakytojas dėl Lietuvninkų", išverstų daugiausia iš lenkų kalbos ir išrūpino cenzūros leidimą, bet neišspausdino.

VACLOVO BIRŽIŠKOS PATIKSLINIMAS

Negalima suprasti, kaip senųjų lietuviškų raštų tyrinėtojas, mokslininkas, profesorius Vaclovas Biržiška galėjo kontrreformacijos smerktiems, terorizuotiems, žudytiems reformatų kunigams mesti tokį niekuo nepagrįstą skaudų kaltinimą: ,,. . . visi Radvilų ir kitų reformacijos Didžiojoje Lietuvoje šalininkų platūs tikybiniai užsimojimai susmuko, susidūrę su pasyvumu tų, kuriems tekdavo tuos planus vykdyti, su visišku neveiklumu evangelikų reformatų kunigų Lietuvoje. Tuo stebėtis netenka—nors visi Lietuvos reformatų kunigai gražiai mokėjo lietuviškai, bet daugumas būdami ne vietos žmonės, nors ir šimtmečiais gyveno Lietuvoje, nesugebėjo kultūriškai

suaugti su tauta, kurios jie valgė duoną. Iš kartos į kartą paveldėdami tą patį evangelikų kunigų amatą, kuriam jie buvo visi ruošiami svetur, daugiausia Karaliaučiaus ir Frankfurto prie Oderio, o XIX a. ir Dorpato (Tartu) universitetuose, kur jiems buvo įtaisyta stipendijos, ir iš dalies Leidene, Frenekere ir kitur, —jie Lietuvon grįždavo apsišarvoję aukštuoju mokslu ir tuo pralenkdami daugelį Lietuvos katalikų kunigų, bet Lietuvos viešuoju gyvenimu tiek tesidomėjo, kiek tai liesdavo jų tiesioginį darbą . . ." („Senųjų lietuviškų knygų istorija", II dalis, Chicago 1957, psl. 25—6).

Radvilų ir pasekėjų „platūs tikybiniai užsimojimai susmuko" ne dėl reformatų kunigų „pasyvumo" ar „neveiklumo", bet jie buvo, vadovaujant jėzuitams, smurtingos kontrreformacijos sužlugdyti. Nors dalis reformatų kunigų buvo ne vietinės kilmės, bet jie buvo su lietuvių tauta suaugę, Lietuvai svetimi nebuvo ir „duonos" veltui nevalgė. Gražiai pasireiškė lietuvių literatūros baruose Božimovskiai, Bitneriai, Nerlichai ir kiti.

Reformatų kunigų būklę darė ypač sunkią nuolatinis jų persekiojimas, faktiška beteisė reformatų būklė, dažni bažnyčių ir klebonijų padegimai, kurie ypač padažnėjo į XVII a. pabaigą. Tame amžiuje reformatų dvasininkų vaikams gauti kokias nors žymesnes pasaulines pareigas, kurios duotų materialinę naudą, kelias jau buvo užkirstas. Tuo būdu sūnūs karta iš kartos turėjo periminėti tėvų pareigas. Per tai ir susidarė lietuvių reformatų kunigų dvasininkų giminės.

Bet kokiam literatūriniam darbui sąlygos, prie kurių turėjo dirbti, buvo nepalankios, tiesiog nenugalimos. Tektų tik stebėtis, kaip prie teroru persunktos buvusios gyvenimiškos tikrovės jie visgi dar sugebėjo

ir turėjo drąsos bei ryžto leisti giesmynus, maldaknyges, katekizmus. Tik jų heroiško pasišventimo kilniems idealams dėka, per pusketvirto šimtmečio besitęsianti smurtingoji kontrreformacija nepajėgė visų reformatų iki paskutinio išnaikinti. Išlikę Radvilų palikuonys gali drąsiai liudyti apie buvusį reformatų kunigų kilnų pasišventimą, apie jų nepalaužtą idealizmą kovoje už žmogaus sąžinės ir asmens laisvę. Radvilų palikuonys pagrįstai ir su derama pagarba gali didžiuotis savo protėvių nuveiktais lietuvių tautai darbais.

XX AMŽIAUS RAŠTIJA

A. PRIEŠ LIETUVOS ATSTATYMĄ

Po spaudos 1904 m. grąžinimo, po 1905 m. pirmosios Rusijos revoliucijos ir tais pačiais metais įvykusio Didžiojo Vilniaus Seimo, kas paliko gilius pėdsakus politiniam gyvenimui, susidarė Lietuvoje palankesnės sąlygos kultūrinei veiklai. Lietuviai veikėjai sugebėjo pasinaudoti, kad ir ribota laisve. Biržų krašto reformatai susirūpino švietimu ir spauda, —atgaivinti buvusias Biržų krašto švietimo tradicijas.

Kun. Povilo Jakubėno didelių pastangų ir rūpesčių dėka, remiant poetui mkt. Stanislovui Dagiliui ir katalikų vikarui kun. Kazimierui Rimkevičiui, buvo išprašytas iš carinės Rusijos valdžios sutikimas įsteigti Biržuose vidurinę mokyklą. Biržų miesto keturklasė mokykla buvo įsteigta 1908 m. Šios mokyklos mokytojai buvo rusai. Kun. P. Jakubėnas šioje mokykloje be jokio atlyginimo dėstė lietuvių kalbą. Prieš I Pasaulinį karą mokykla spėjo išleisti 4 laidas. Šią mokyklą baigė poetas revoliucionierius Julius Janonis ir poetas Kazys Binkis. Šioji mokykla davė daug sąmoningų lietuvių inteligentų, žymių patriotų ir kovotojų už Lietuvos atstatymą. I Pasaulinis karas mokyklos veiklą nutraukė.

Laike vokiečių okupacijos 1917 m. Biržuose buvo atidaryta „Saulės" progimnazija, kuri Lietuvos nepriklausomybės metu netrukus išaugo į pilną 8

klasių valstybinę gimnaziją. Pirmoji abiturientų laida išleista 1923 m.

Nemažą kultūrinį vaidmenį atliko Biržų spaustuvė. Aukštesnių idėjų vedini adv. Martynas Yčas, kun. P. Jakubėnas, ligoninės vedėjas dr. Mykolas Kuprevičius, poetas mokyt. St. Dagilis, Jurgis Trečiokas, Maskvos provizorius vaistininkas Baltrus Čepulis iš Švobiškio, ūkininkas K. Pr unskis ir kt. 1912 m. įsteigė Biržuose spaustuvę vardu „M. Yčo ir B-vės spaustuvė". Iki to laiko Biržuose jokios spaustuvės nebūta. Tai buvo bene pirmoji spaustuvė įsteigta Lietuvos provincijos mieste. Šią spaustuvę globojo kun. P. Jakubėnas.

Nuo 1913 m. kasmet joje buvo spausdinami anuomet garsūs kun. P. Jakubėno redaguojami „Biržų kalendoriai" ir sieniniai kalendoriai. Dar prieš I Pas. karą šioje spaustuvėje buvo išspausdinta St. Matulaičio „Lietuvos istorija" ir kt. „Lietuvos istorijos" 23 lankai laike I Pas. karo buvo sunaikinti. Po karo šio veikalo bebuvo surinkta tik 13 egzempliorių.

Lietuvos nepriklausomybės pradžioje daug Biržų spaustuvės akcijų buvo įsigijęs dr. Jonas Šliūpas. Spaustuvėje buvo spausdinamas reformatų redaguojamas vietos savaitinis laikraštis „Biržų Žinios", reformatų žurnalas „Mūsų Žodis", reformatų laikraštėlis „Sėjėjas" ir smulkesnioji reformatų literatūra. Vėliau spaustuvė perėjo į privačias J. Masaičio rankas.

DAGILIO GIESMYNAS

Septintasis iš eilės Dagilio giesmynas, „Giesmynas su maldų priedu Lietuvos evangel. reformatų parapijų naudojimui", buvo išspausdintas Vilniuje 1910 m., M. Kuktos spaustuvėje, 350 puslapių.

Vilniaus sinodui pavedus, poetas, rašytojas Stanislovas Dagilis, kalbų mokytojas, anot Tumo-Vaižganto „Didis kūrėjas, didis vertėjas", septynerius metus rašė-eiliavo ruošdamas naują reformatų giesmyną, pavartodamas iš dalies gimtąją biržiečių šnektą ir suteikdamas to meto poetikos ir lietuvių literatūrinės kalbos reikalavimų atitinkančią formą. Dagilis nuodugniai perdirbo senąsias giesmes bei psalmes. Išvertė bei perdirbo naujų giesmių iš įvairių šaltinių: iš vokiečių ir lenkų giesmynų, iš prūsų lietuvių liuteronų „Giesmių Knygų", iš Štarkio ir kt.

Sumodernintas giesmynas skyrėsi nuo senesniųjų laidų tuo, kad vietoj gotiškų raidžių buvo pavartotos lotyniškos, romėnų skaitmenys pakeisti į arabų. Psalmės sujungtos su vienodo turinio giesmėmis. Apie 90 senosios laidos giesmių, kaip menkesnės savo forma ir turiniu, į giesmyną nebepateko. Giesmynas turėjo paskirtimis suskirstytas 326 giesmes (318 psl.) bei 214 visokiais atvejais vartojamų maldų (304 psl.) ir priedą: apie tikėjimo išpažinimą, krikštą, šv. Vakarienę; giesmių, maldų ir šventadieniais bei bažnyčios švenčių metu skaitomų evangelijų rodyklę; naujai įvestų žodžių paaiškinimą. Maldas taisė ir naujų pridėjo Švobiškio parapijos kun. Jonas Šepetys, Biržų—kun. Povilas Jakubėnas, Nem. Radviliškio—kun. Adomas Cumpftas.

Pertvarkyto, pataisyto giesmyno pradžioje įdėta Vilniaus generalinio superintendento kun. Viliaus Meškausko prakalba. Kun. V. Meškauskas savo prakalboje pabrėžė: „Bet kadangi mūsų maldų knygos, o tarp jų labiausiai giesmynas, kaip dar reformacijos laikų palikimas, keletą jau kartų išspausdintas, pilnas buvo kalbos apsirikimų ir netaisykliškų išsitarimų, —kilo būtinas jo peržiūrėjimo, pamatinio perdirbimo ir naujo išleidimo reikalas. Atlikti tokį

sunkų darbą galėjo apsiimti tiktai tikrai mokąs lietuvišką kalbą ir priegtam poeta ir vargonų muzikos žinovas. Pono mokytojo Stanislovo Dagilio iš Biržų asmenyje atsirado toks vyras, kuris savo ilgametiniu triūsu įvykdino šitą uždavinį, perdirbęs beveik visas mūsų seno giesmyno psalmes ir giesmes ir pridėjęs iš kitų giesmynų taipog perdirbtų giesmių žiupsnelį".

Be autoriaus parašo 8 puslapių įžangoje, kurioje patiekta trumpa giesmynų istorinės raidos apžvalga, apie senesnius giesmynus taip prasitarta: „Prozaiški senųjų laidų vertimai pasiekė gana aukštą tobulybės laipsnį: kalba ryški, stipri, pertikrinanti, pilna poetiškų paveikslų ir prilyginimų, logišku nuoseklumu ir minčių išsireiškimu užumena lotynišką Cicerono stilių. Negalima viso to pasakyti apie giesmes, bet ir jos, nepasižymėdamos aukštomis poezijos ypatybėmis, sulošė svarbią rolę tikėjimo dalykuose, pilnai užganėdindamos anos kartos žmonių reikalavimus".

Deja, anos kartos vyresnieji parapijiečiai nebuvo „užganėdinti" naujuoju Dagilio giesmynu ir prieš reformatorių burnojo.

Aštuntas iš eilės Dagilio giesmyno pakartotinas leidimas, pakeitus jame kai kuriuos žodžius ir keletą posmų, buvo pradėtas spausdinti Biržuose, adv. Martyno Yčo spaustuvėje ir spausdintas septynerius metus. Į šią giesmyno laidą pateko tik viena nauja 327-toji giesmė, kurią giedojo keleiviai skęstant Amerikos laivui „Titanikai": „Arčiau, mans Dieve, arčiau prie Tavęs!" Ši laida buvo beveik baigta spausdinti prieš I Pas. karą, bet 1919 m., Biržuose siaučiant komunistams, dalis atspausdintų lapų buvo sunaikinta. Giesmyno spausdinimas buvo užbaigtas tik 1921 m.

Toji pati giesmyno laida buvo leista Rusijoje. Buvo 1917 m. pradėta spausdinti Petrapilyje, bet užbaigta

Voroneže 1918 m. Lietuvių D-jos Centro Komiteto dėl karo nukentėjusiems šelpti lietuvių spaustuvėje. Išspausdinta buvo 3000 egzempliorių. Šio giesmyno knygų, grįžtant tremtiniams iš Rusijos, nepasisekė į Lietuvą parvežti. Komunistai giesmyno knygas perdavė makulatūrai. Tik mažas šio giesmyno skaičius buvo patekęs į reformatų rankas.

STANISLOVAS DAGILIS

Aušrininkas, kultūros veikėjas, poetas Stanislovas Dagilis (1843.III.3—15—1915.XI.18) gimė Mažutiškių kaime, Biržų vls. ir aps. Jo tėvai buvo grafo Tiškevičiaus baudžiauninkai, kurie, be vyresniojo sūnaus Stanislovo, augino dar keturias dukras. Stanislovas, baigęs Biržų pradžios mokyklą, iki 18 m. amžiaus gyveno tėvų ūkyje. Jau vaikystėje jis turėjo palinkimą į knygas ir muziką. Jis savamoksliškai išmoko griežti smuiku. Pastebėjęs jo muzikalinius gabumus superintendentas kun. K. Mačiulskis patarė tėvams leisti vaikiną į Kėdainius mokytis vargonininku. Kliūtis, —Stanislovas buvo baudžiauninko vaikas ir neturėjo teisės išvykti iš kaimo be dvarininko leidimo. Tik per ilgą prašymą ir motinos gausias ašaras pagaliau grafas buvo permaldautas.

Gyvendamas Kėdainių aliumnate šalia muzikos savarankiškai mokėsi ir kitų dalykų. Po metų įstojo į Kėdainių gimnazijos III klasę, kurią baigęs turėjo keltis į Slucko, Baltarusijoje, reformatų išlaikomą gimnaziją, nes po 1863—64 m. sukilimo Kėdainių gimnazija buvo uždaryta. Baigęs gimnaziją ir gavęs rusų valdžios stipendiją, tais pat 1869 m. pradėjo studijas Peterburgo istorijos-filologijos institute, kurį baigė 1873 m. ir buvo paskirtas klasikinių kalbų—lotynų bei graikų—mokytoju Sumų gimnazijoje,

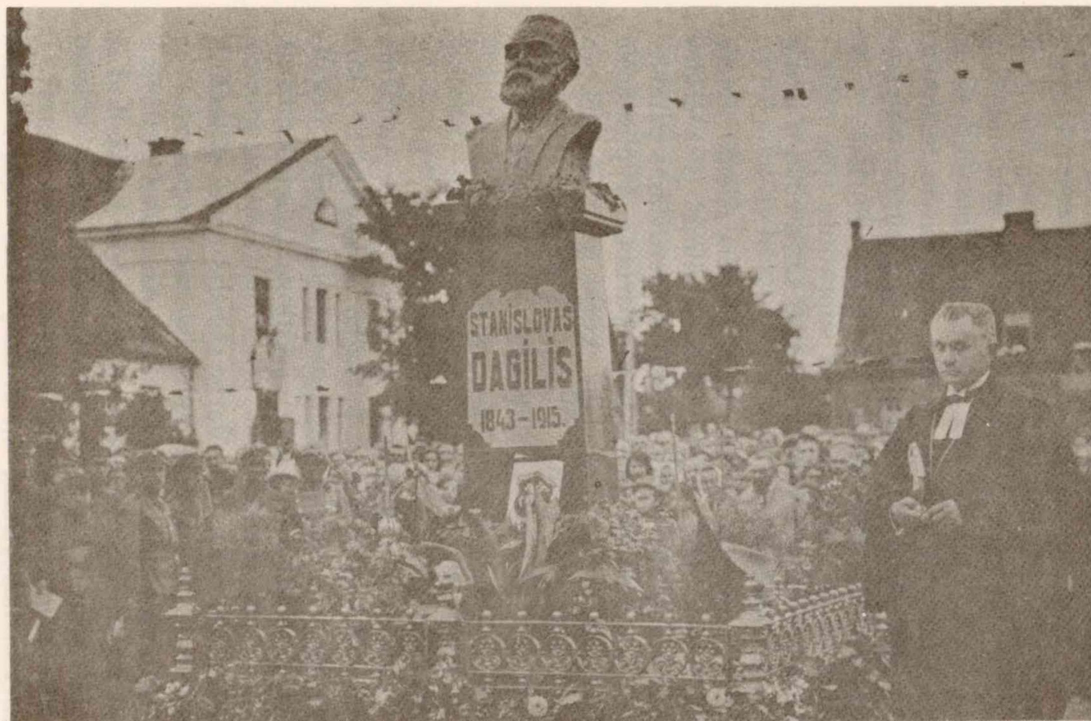
STANISLOVAS DAGILIS
1843 — 1915

Charkovo gubernijos, Ukrainoje. Čia Dagilis pastoviai mokytojavo 21 metus. Klausai susilpnėjus, 1894 m. buvo atleistas iš pareigų su puse pensijos, nes nebuvo ištarnavęs pilnai pensijai gauti laiko. Grįžęs Lietuvon, visą savo senatvę praleido gyvendamas Biržuose. Mirė nuo vėžio ligos. Palaidotas Pelaniškių kaimo kapinėse, kur jam giminės pastatė stambų akmens paminklą. 1923 m. reformatai pastatė Biržų mieste paminklą, —skulptorės N. Gronskienės darbo biustą.

Dagilis per visą savo gyvenimą palaikė artimus ryšius su kaimo žmonėmis. Jau jaunystėje pradėjo rinkti liaudies dainas, pasakas. Skaitė uždraustąją lietuvių raštiją. Gyveno visuomeniniais, kultūriniais bei literatūriniais interesais. Gyvendamas Biržuose dalyvavo reformatų religinėje ir šalpos veikloje, daug rūpinos vietinės visuomenės ir ypač jaunimo reikalais. Dagilis rėmė ir šelpė būsimąjį poetą Julių Janonį. Rūpinosi šio gabaus jaunuolio gyvenimu ir stengėsi jo paramai sudaryti fondą.

Dagilis mokydamasis Kėdainiuose buvo stiprioje lenkų įtakoje, o Peterburge—rusų. Tačiau jis nepasidavė svetimųjų įtakai, savarankiškai išmoko lietuvių kalbą ir įsijautė į jos dvasią. Dagilis buvo pirmas lietuvių poetas turėjęs literatūrinei kūrybai gerą teorinį pasiruošimą, pranokęs ne vieną ano meto lietuvių poezijos barų darbininką.

Mokytojaudamas gimnazijoje rašinėjo Maskvos ir Peterburgo laikraščiams „Golos", „Sovremennije izvestija" ir kt., teikdamas informaciją rusų visuomenei apie Lietuvą, apie jos žmones, apie lietuvių kultūrą. Nemažai rašė lietuviškomis temomis tuolaikinėje periodikoje. Domėjosi lietuvių raštijos, istorijos, poezijos teorijos klausimais. Tilžėje leidžiamam žurnalui ir Lietuvių literatūros draugijai

Poetui St. Dagiliui paminklas Biržuose pastatytas 1923 m. *Skulptūra—dail. Gronskienės*

(Litauische literarische Gesselschaft) siuntinėjo savo gimtinėje surinktas dainas ir pasakas. „Aušros" 1884 m. nr. 1—3 išspausdino straipsnį „Lietuvių rašliava"; „Aušros" 1886 m. nr. 1 išspausdino straipsnį „Keli žodžiai apie poeziją abelnai, o ypačiai apie sudėjimą eilių". Tai pirmas to meto spaudoje teoretinis straipsnis apie poezijos esmę ir eilėraščio techniką. Taip pat „Aušroje" išspausdino ilgą, rimtą straipsnį: „Kada imta spausdinti lietuviškas knygas ir ar stabmeldžiai lietuviai turėjo supratimą apie raštą". Vienas pirmųjų išvertė į lietuvių kalbą rusų ir lenkų poezijos eilėraščių.

Savo poeziją ir vertimus Dagilis išleido dviejų dalių rinkinyje: „Lietuviškas šiupinys iš svetimų skanskonių ant naudos broliams lietuviams pataisytas". Dar Sumoje gyvendamas paruošė abi pirmąsias „Lietuviško šiupinio" dalis, kurio pirmoji dalis, 16 psl., išėjo 1884 m. Tilžėje, o antroji—1891 m. Ragainėje. Emeritu būdamas, antrą kartą išleido patobulintą ir papildytą „Lietuviško šiupinio" I-ją dalį, jau 48 psl., Rygoje 1906 m., o II-ją dalį—Vilniuje 1910 m.

„Lietuviško šiupinio" pirmoje dalyje randame įdėtą įdomią eiliuotą prakalbą „Skaitytojui", kur Dagilis save vadina mažu paukšteliu dagiliu, negalinčiu savo balsu lygintis su lakštingala. Geisdamas tik naudos savo tautiečiams, atkartojąs svetimų giesmininkų giesmes. Šio darbo tikslas esąs pabudinti lakštingalą, —paruošti kelią didesniems poetams.

Stambiausi Dagilio literatūriniai darbai yra žymiųjų poetų kūrinių vertimai į lietuvių kalbą. Tad ir „Lietuviško šiupinio" turinį sudarė kitų klasikų vertimai ir jo originalioji kūryba. Dagilis išvertė:

A. Mickevičiaus „Konradą Valenrodą", „Tris Budrius", „Pono Tado" pradžią;

L. Kondratavičiaus „Lietuvą", „Parašą ant Kryžiaus";

M. Lermontovo „Angelą", „Tris palmes";

I. Nikitino „Ant degėsių", „Senelis ir giltinė", „Čiūčia liūlia, varguolėli";

A. Puškino ištraukas iš „Eugenijaus Oniegino" ir „Poetą";

taip pat kai kuriuos F. Tumanskio, A. Kolcovo, I. Kozlovo, G. Deržavino, F. Šilerio ir kitų eilėraščius.

Iš originalios Dagilio kūrybos žinomiausia yra ilgoka eiliuota humoristinė poemėlė „Joninės Parovėjos karčiamoj", kuria pelnė pastovią vietą lietuvių literatūros istorijoj. Poema „Parovėjos karčema"— unikumas lietuvių literatūroj. Poema pasižymi džiugia nuotaika, gyvumu, sklandžiu eiliavimu:

Žemė dreba, viesuls kėlės
Suka tirštą dulkių ratą,
Žaibus meta kibirkštėlės
Iš po kaustytų čebatų . . .

Gražiai poetas apdainavo lietuvaites:

O mergaitės—tai kaip rožės,
Kaip ryšys žiedų jaunučių,
Linksmos, meilios, pilnos grožės,
Mielos, padūksys mamučių . . .

Dagilis bendradarbiavo „Vilniaus Žiniose". 1912 m. „Draugijos" nr. 63 ir 65 polemizavo su Petru Kriaučiūnu dėl savo „Konrado Valenrodo"vertimo, kurį atsidėjęs vertė. 1907 m. išvertė religinę knygelę „Koks sėjimas, tokia piūtis".

Dagilis nemažai talkininkavo reformatų laikraščio „Pasiuntinys" (1910—13 m.) ir „Biržų kalendorius" (1911—15 m.) leidėjams, kuriuose buvo išspausdinti

jo paskutiniųjų metų literatūriniai darbai. „Pasiuntinio" 1911 m. 1—8 numeriuose išspausdinta iš latvių kalbos versta apysaka „Pražuvęs sūnus".

Stanislovo Dagilio eilės bei vertimai pasižymi sklandžia, vaizdžia, gyva, turininga ir taisyklinga lietuvių kalba. Jie buvo dedami į skaitymų knygas mokykloms. Dagilis nemažai nusipelnė lietuvių kultūrai ir literatūrai, kaip poetas bei poezijos vertėjas. Lietuvių reformatų religinėje literatūroje pasiliks neužmirštamas perredaguotu, ištaisytu giesmynu bei sklandžia kalba suredaguotomis giesmėmis.

„Lietuviško šiupinio" pakartotinas abiejų dalių, sudėtų į vieną knygutę, leidinys 128 psl., išleistas Vilniuje 1973 m.

ADOLFAS NEIMANAS

Kun. Adolfas Neimanas (1845.XI.28 Bielske, Gardino gub.—1921.VIII.24 Semipalatinske, Sibire) 1858—66 m. mokėsi reformatų Slucko gimnazijoje, gyvendamas reformatų sinodo išlaikomame konvikte. 1867—73 m. studijavo Dorpato (Tartu) universitete teologiją.

1873 m. buvo ordinuotas diakonu. 1874.VIII.23 Biržų reformatų bažnyčioje ordinuotas kunigu ir paskirtas Švobiškio parapijos klebonu, kur ištarnavo 20 metų (1874—94 m.). Nuo 1894—1915 m. buvo Papilio p-jos klebonu. Parapijose išvystė plačią labdarą, įkurdamas Švobiškio ir Papilio parapijose paliegėlių prieglaudas.

1915 m., per I Pasaulinį karą, turėjo išvykti į Rusijos gilumą, į tolimą Semipalatinską, kur ir mirė.

Kun. A. Neimanas lenkų kalba parašė ir išleido dvi knygas: „Jono Kalvino gyvenimas" ir „Tie, kurie

ADOLFAS NEIMANAS
1845 — 1921

išėjo", versta iš prancūzų kalbos. Tai aprašymas motyvų, dėl kurių katalikai pereina į protestantus.

ADOMAS CUMFTAS

Kun. Adomas Cumftas (m. 1911.XI.13 Nem. Radviliškyje) reformatų kunigo Martyno Cumfto (m. 1895 m.) sūnus. A. Cumftas Nem. Radviliškio reformatų parapijoj pastoviai ištarnavo iki savo mirties. Dagilio giesmynui parašė dalį maldų. Vienas iš rašytų pamokslų yra tilpęs „Pasiuntinio" 1910 m. nr. 1. Jo žmona Cumftienė Lietuvos nepriklausomybės metu mokytojavo Biržų gimnazijoje, dėstydama prancūzų kalbą.

JONAS CUMFTAS

Jonas Cumftas (1864.IX.20 Nem. Radviliškyje— 1929.II.28 Vilniuje) medicinos daktaras, kun. Martyno Cumfto sūnus. Tartu universitetą baigė 1891 m. ir už disertaciją „Klinischexperimente Studien ueber Verhalten des Augenspiegelbefundes bei chronischer anaemie und Chlorose" gavo daktaro laipsnį (išsp. 1911 m.). 1894—1918 m. gyveno Šiauliuose ir vertėsi akių gydytojo praktika. 1904—05 m. dalyvavo rusų ir japonų kare Mandžurijoje. I Pasaulinio karo metu buvo kariuomenės gydytoju. Po karo iš Šiaulių persikėlė į Vilnių ir čia dirbo lietuvių poliklinikoje, geležinkelių ligoninėje ir kt. Kartu su Koenigu parašė ir išspausdino „Ueber die lichtempfindliche Schicht der Netzhart" (Akademie der Wissenschaft 1894 m.). L. E. IV t., 126 psl.

BOLESLOVAS GRUŽEVSKIS

Boleslovas Gruževskis (1848 Verpėnuose— 1922.IV.4 Kelmėje) muzikas. Leipcige studijavo

tapybą, muziką. Paryžiaus konservatoriją baigęs, čia gyveno ligi 1900 m. Į Kelmę grįžęs parašė ir išleido „Kosciol ewangelicko reformowany w Kiemach", Warszawa 1912 m.

VYTAUTAS M. H. CERASKIS

Vytautas Mykolas Henrikas Ceraskis (1849 Slucke—1924.V.24) astronomas. Baigęs reformatų Slucko gimnaziją, studijavo Petrapilio ir Maskvos universitetuose. Nuo 1879 m. Maskvos u-to docentas, nuo 1889 m. e. o. profesorius. 1891—1916 m. Maskvos observatorijos direktorius. Daug nuveikė žvaigždžių fotometrijoje, sukonstruktavo naują žvaigždžių fotometrą. Atrado ir ištyrė kelias kintamąsias žvaigždes. Konstruktavo aparatą meteorų greitumui stebėti, helioskopą, astronominį binoklį ir kitką. 1874 ir 1888 m. stebėjo Veneros tranzitus. Buvo rusų mokslo akademijos narys korespondentas. Savo darbus spausdino observatorijos metraštyje. Jam mirus, buvo 1926 m. išspausdintas jo „Methode pour determiner la declinaison de l'aiguille aimantee (L. E. III t., 459 psl.).

JULIUS JANONIS

Julius Janonis-Vaidilos Ainis (1896.IV.3 Beržinių km., Biržų vls. ir aps.—1917.V.30 Petrapilys) poetas, visuomenininkas, revoliucionierius gimė bežemių, kaimo trobelninkų darbininkų šeimoje. Neturto slegiamas per visą savo trumpą gyvenimą grūmėsi su vargu.

Pradžios mokyklą pradėjo lankyti Biržuose 1906 m. Ten pat baigė ir Biržų miesto keturklasę mokyklą-progimnaziją (1909—1913 m.). Šiaulių gimnaziją lankė 1913—15 m. I Pasauliniam karui kilus, 1915 m.

JULIUS JANONIS
1896 — 1917

atsidūrė Rusijoj ir lankė Voronežo Martyno Yčo lietuvių gimnaziją. 1916 m. pradžioje persikėlė į Petrapilį ir čia įstojo į rusų XII-ją gimnaziją. Brandos egzaminus išlaikė 1917 m. pavasarį.

Janonį, Biržų mokyklas lankant, piniginiai parėmė Biržų reformatų sinodas ir Biržų inteligentai; lankant Šiaulių gimnaziją—Biržų reformatų sinodas ir moksleivių „Žiburėlio" draugija. Be to, Janonis savo pajamas papildydavo duodamas pamokas.

Janonis iš pat mažens pasižymėjo prigimta dovana mokslo imlumui, knygų skaitymo „liga", atkakliu darbštumu. Už gabumą moksle Biržų mokyklose buvo vadintas „Saliamonu". Šiaulių ir Voronežo gimnazijose reiškėsi „visuomenininku", o Petrapilyje—aktyviu revoliucionieriumi.

Janonis jaunystėje pateko 1905 metų revoliucijos nuotaikų įtakoje ir susipažino su marksizmo mokslu, kuris reikalavo sunaikinti esamą santvarką ir vieton jos sukurti tokią, kurioje nebūtų nei skriaudėjų, nei skriaudžiamųjų. Persiėmęs revoliucinės kovos dvasia, susikūrė ateities viziją idealistinėje formoje. Dėl to per visą savo trumpą gyvenimą už ją kovojo, kaip savo poezija, taip ir visuomeninėje veikloje. Buvo šventai įsitikinęs siekiamo tikslo teisingumu, didingumu. Kovojo už tautų ir žmonijos pilną laisvę.

J. Janonis turėjo įgimtą poeto talentą. Rašyti pradėjo Biržų pradžios mokykloje. Stipriau savo eilėraščiais pradėjo reikštis nuo 1911 m. Lankydamas Biržų progimnaziją redagavo moksleivių leistą laikraštėlį „Jaunimo Balsas" ir jį daugiausia prirašydavo. Savo kūrinius siuntinėjo moksleivių žurnalui „Aušrinei", liberalinės krypties laikraščiui „Lietuvos Žinios", „Jaunimui", Rygoje leidžiamam socialdemokratų organui „Vilnis", 1913—15 m. „Biržų Kalendori-

ams", 1914 m. Šiauliuose išleistam almanachui „Naujuoju Taku".

Gyvendamas Voroneže leido moksleivišką žurnalą „Atžalos". Bendradarbiavo aušrininkų leidžiamame laikraštyje „Sūkurys" ir rusiškame liberalų pakraipos laikraštyje „Voronežskij Telegraf". Gyvendamas Petrapilyje bendradarbiavo lietuviškame savaitraštyje „Naujoji Lietuva" ir „Tiesoje". Savo kūrinius siuntinėjo ir Amerikos lietuviškiems laikraščiams: „Kovai", „Naujajai Gadynei", „Laisvei", „Naujienoms" ir kt.

Julius Janonis savo sveikatą gadino intensyviai dalyvaudamas revoliucinėje veikloje, politinį darbą dirbdamas naktimis pogrindyje. Jis visą savo gyvenimą iki ankstyvos savo mirties aukojo kilniam žmonijos idealui. Džiovos simptomai pas Janonį pradėjo matomai reikštis lankant Šiaulių gimnaziją. Gyvendamas Petrapilyje 1916 m. lapkričio 21 d. įstojo į kairiųjų socialdemokratų (bolševikų) partiją.

Julius Janonis, prieš artėjančią 1917 m. vasario revoliuciją, už revoliucinį darbą caro ochrankos 1916 m. gruodžio 12 d. buvo areštuotas ir įkalintas garsiame Petrapilio „Krest" (Kryžiaus) kalėjime, iš kurio po poros mėnesių buvo paleistas. Antrą kartą buvo areštuotas traukinyje iš Pskovo į Vitebską ir patalpintas Vitebsko kalėjime. Iš čia jį išlaisvino kilusi Vasario revoliucija. Išėjęs iš kalėjimo vėl sugrįžo į Petrapilį.

Džiovai baigiant graužti paskutiniąsias jėgas, nenorėdamas būti niekam sunkenybe, sutvarkęs savo kūrybą bei parašęs testamentinius laiškus, eidamas 21 metus, sąmoningai išsibraukė iš gyvųjų tarpo 1917 m. gegužės 30 d. puldamas po Petrapilio greituoju traukiniu. Žuvo nesulaukęs bolševikinės Spalio kontrrevoliucijos. Janonis tikėjo į Visatą, buvo

individualistas, pasisakė už atskirų tautų laisvę, nepripažino diktatūros, kas prieštaravo pagrindiniams internacionalistiniams komunizmo griežtiems principams.

Palaidotas Carskoje Selo (dab. Puškinas). 1923 m. ant J. Janonio kapo buvo pastatytas antkapinis akmuo, o 1963 m.—paminklas, suprojektuotas skulpt. B. Vyšniausko ir archit. V. Gabriūno.

Poetas J. Janonis be nuoširdžių, lyrinių, kaip gamtą apdainuojančių, taip ir revoliucinių bei visuomeninio pobūdžio eilėraščių, yra sukūręs kelis beletristinius kūrinius ir išvertęs kelis dalykėlius iš latvių ir rusų kalbų. Raštus pasirašydavo dažniausiai Vaidilos Ainio slapyvardžiu. Dėl perankstyvos mirties, Janonis nebuvo spėjęs išvystyti savo kūrybinį ir idėjinį potencialą.

Iš gamtą apdainuojančių eilėraščių poetiniu grožiu spinduliuoja eilėraštis „Atžalos":

Smarkūs vėjai, skaudūs lietūs,
Žiaurios audros nugalavo
Jauną girią, ką taip puikiai
Prieš dešimtmetį žaliavo . . .

Vienas iš geriausių, dramatiškiausių revoliucinių eilėraščių yra „Kalvis":

Pasitrauk, nekliudyk! Juk matai, kad kalu.
Man plepėt su tavim nėr kada.
Bepigu tau vėpsot, kad prikimšta mašna,
O aš galo sudurt negaliu su galu,
Nors kalu, dieną, naktį kalu . . .

Lietuvos nepriklausomybės pradžioje Lietuvos Šaulių Sąjungos orkestrai ir chorai atlikdavo šią J. Janonio giesmę, virtusią gedulo maršu:

J. Janonio kapas Puškino miesto kapinėse

Neverkit pas kapą narsiųjų draugų:
Kas krito kovoj, tie didvyriai.
Kiekviena kova reikalinga aukų —
Laimingi už laisvę numirę . . .

Besiruošdamas ,,amžinam išėjimui", revoliucinės epochos didis poetas, persunktas pranašiška ateities vizija, eiliavo:

Jis grože gėrėjos, jis meilės telaukė,
Jam kelrodžiu buvo auksinė viltis,
Jis laimei tikėjo, bet greitai nutraukė
Gyvenimo siūlą žiaurioji mirtis.

Ir ilsis svajonių apviltas poeta
Šaltosios motušės žemelės glėbyj,
O laikas svajotas, o laimė tikėta
Da vis nepasiekta, da vis ateityj . . .

J. Janonio literatūrinis palikimas gana didelis. Priskaitoma 215 sukurtų eilėraščių, dvi poemos, kiek beletristikos ir daugybė publicistinių straipsnių. Pirmą kartą pomirtinis J. Janonio eilėraščių rinkinys ,,Eilės" buvo išleistos 1918 m. Antras, kiek papildytas, leidimas ,,Juliaus Janonio Raštai" išleisti Kaune 1921 m. Trečias ,,Juliaus Janonio jaunų dienų raštai" buvo išleisti JAV 1924 m. Ketvirtas su P. Mikutaičio parengta J. Janonio biografija ir kūrybos įvertinimu ,,J. Janonio Raštų rinkinys" išleistas Kaune 1941 m. Penktas leidinys su V. Kapsuko parengta Janonio kūrybos apžvalga (rašyta 1926 m.) buvo išleistas Kaune 1945 m. Šis leidinys pakartotas 1947 ir 1952 m. Pilniausias leidinys ,,Julius Janonis—Raštai", du tomai, buvo išleisti Vilniuje 1957 m. Pirmame tome sutalpinti visi poeto eilėraščiai, 433 psl., antrame— visa publicistika, 551 psl.

J. Janonio paminklas pastatytas Biržuose 1976 m. Sukurtas skulpt. K. Bagdono ir archit. V. Brėdikio

Julius Butėnas ir A. Kernagis, pagal J. Janonio gyvenimą, parašė pjesę „Pamilau dangaus žydrumą", o Lietuvos kino studija 1959 m. susuko filmą „Julius Janonis". 1976 m. balandžio mėn. Biržuose poeto J. Janonio skulptūrinė figūra buvo iškelta ant aukšto obelisko. Janonis okupuotoje Lietuvoje apsuptas poeto ir revoliucionieriaus aureolėmis, garbstomas, kitiems poetams pavyzdžiu statomas ir įrikiuotas Maskvos ideologinių siekių tarnybon.

ADOMAS SKETERIS

Adomas Sketeris (1859.XII.14 Nerekonių km., Joniškėlio vls., Biržų aps.—1916.IV.19 Maskva) gydytojas, aušrininkas, literatas. Gimnaziją baigė Slucke, gyvendamas reformatų išlaikomame bendrabutyje. 1879—84 m. studijavo Maskvos u-te mediciną. Priklausė Lietuvos Demokratų partijai. Buvo kultūros darbuotoju Literatiškosios komisijos nariu. Jo duktė Konstancija ištekėjo už kalbininko Jono Jablonskio (1860.XII.30 Kubilių km., Būblelių vls.—1930.II.23 Kaunas), kuris, įsipainiojęs į politinę bylą, 1901 m. buvo iš darbo atleistas ir gyveno pas A. Sketerį Žeimelyje. 1902 m. abu dviem metam buvo ištremti į Pskovą. A. Sketeris, grįžęs iš ištrėmimo, gydytojavo Žeimelyje (1884—1907 m.), Linkuvoje (1907—12 m.), Papilyje (1912—14 m.).

A. Sketeris buvo vienas iš tautinio atgimimo veikėjų. Spaudos draudimo metu platino caro valdžios draudžiamą lietuvišką spaudą, materialiai rėmė lietuvių moksleivius ir studentus. Dalyvavo reformatų Bažnyčios veikloje, lankė Vilniaus reformatų sinodus ir buvo Vilniaus Sinodo, kartu su prof. dr. J. Yču, vieni iš pirmųjų iš valstiečių luomo išrinkti kuratoriais.

ADOMAS SKETERIS
1859 — 1916

I Pasaulinio karo metu pasitraukė į Jaltą, Kryme, kur M. Yčo pavestas, 1915 m. suorganizavo lietuvių pabėgėliams sanatoriją ir jai vadovavo.

Nuo 1883 m. slapyvardžiais: Vaistininko, Vaistytojo, Nenuoramos bei kriptomais—A. Sket., A. S-sis, A. S., bendradarbiavo „Aušroje", „Varpe", „Lietuvos Ūkininke", „Vilniaus Žiniose". Parašė eilėraščių, apsakymų ir pjesę.

1894—97 m. „Varpe" išspausdino straipsnių ciklą „Ruožai iš Lietuvos gyvenimo". Šiuose straipsniuose skelbė kovos prieš carizmą idėją, kėlė konkrečius politinius tautinio išsivadavimo reikalavimus.

Dr. Baltušio slapyvardžiu 1894 m. išleido du beletristinius apsakymus: „Ant nakvynės" ir „Vakaras Tilviko pirkelėje". Šiuose apsakymuose pateikė valstiečių gyvenimo etnografinių faktų, propagavo švietimą, tautinį sąmoningumą.

Sketerio pjesė „Iš tamsos į šviesą", išleista 1913 m., buvo suvaidinta Steigviliuose 1903 m., kurioje smerkiami valstiečiai, verčią vaikus stoti į kunigų seminarijas.

Iš medicinos srities parašė: „Pamokinimas kaip nuog choleros gintiesi" 1893 m., „Karštinės" 1910 m. ir „Kyla" 1911 m.

PETRAS MIKELĖNAS

Petras Mikelėnas (1847 m. Juodžionių km., Biržų vls. ir aps.—1916 m. Petrapilys) vargonininkas, įžymus bitininkystės praktikas.

Kaip gabų berniuką Liet. Ev. Reformatų Sinodas buvo pasiuntęs į Slucko gimnaziją, kur baigė 4-rias klases ir išmoko vargonais groti. Nuo 1868 m. buvo Biržų reformatų bažnyčios vargonininku. I Pasaulinio karo metu pasitraukė į Rusiją ir ten sulaukęs 69

m. amžiaus mirė. Palaidotas Petrapilio Smolensko kapinėse.

P. Mikelėnas, sekdamas tuolaikinę spaudą ir skaitydamas knygas, buvo gerokai išprusęs. Reiškėsi visuomeninėje veikloje ir laisvalaikiu užsiėmė bitininkyste. Buvo nariu rusų bitininkų organizacijoje ir žurnalo „Pčela" (Bitė) korespondentu. Plačiai rašė ano meto rusų spaudoje. Parašė lietuvių kalba knygą apie bitininkystę, išspausdintą Sankt-Peterburge 1912 metais.

LAURYNAS SKETERIS

Laurynas Sketeris (1862.III.31 Nerekonių km.— 1928.II.29 Daniūnų km., Joniškėlio vls., Biržų aps.) daktaro Adomo brolis. Nuo 1886 m. slapyvardžiais Vanagas, Vanagėlis bendradarbiavo „Aušroje". Vėliau nuo 1909 m. rašė „Žemdirbyje" ir kitoje lietuvių spaudoje.

ADOMAS PLEPYS

Adomas Plepys, gimęs Strošių km., Papilio vls., Biržų aps., lankė Voronežo gimnaziją. 1915—18 m. studijavo Petrapilio karo medicinos akademijoje. 1918 m. Irkutske buvo mobilizuotas Kolčako armijon. 1919 m. Amuro krašte bolševikų sušaudytas.

Buvo veiklus aušrinietis, Fraternitas Lithuanicos ir Petrapilio lietuvių studentų draugijos narys. Daug rašė „Aušrinėje", „Viltyje", „Lietuvių Balse" ir kt. spaudoje.

JONAS PLEPYS

Jonas Plepys, Adomo vyresnis brolis, gimęs Strošių km., Papilio vls., Biržų aps., miręs apie 1922

Papilyje ant senosios klebonijos laiptų (iš k. į d.)—I-je eilėje: Matilda Dagytė, ADOMAS PLEPYS, Stasys Neimanas, kun. Adolfas Neimanas; II-je eilėje: Alisa Neimanaitė, Felicija Neimanaitė-Mažuikienė, Marija Neimanaitė, Sofija Platova-Kruzaitė, Marija Neimanienė, Ona Neimanaitė-Yčienė; III-je eilėje: Ona Dagytė-Krasauskienė, Jadvyga Neimanaitė, Kostas Neimanas, JONAS PLEPYS, Jonas Y.čas. Papilys, 1907 m.

m. Rusijoje, buvo Socialistų liaudininkų veikėjas. Jaunystėje dėl socialistinės veiklos buvo pašalintas iš gimnazijos. Prieš I Pasaulinį karą gyveno Voroneže ir tarnavo geležinkeliečiu. Turėjo sukaupęs didelę lietuviškų ir rusiškų knygų biblioteką, kurią nuo 1916 m. leido naudotis Martyno Yčo gimnazijos moksleivių aušrininkų organizacijai.

Dirbo lietuvių tremtinių komitete. Po 1917 m. Vasario revoliucijos veikė „Darbininkų ir kareivių taryboje". Pasižymėjo kaip geras kalbėtojas. Po bolševikų perversmo kurį laiką buvo Voronežo vykdomojo revoliucinio komiteto sekretorius. Jo žinioje buvo visa revoliucinio komiteto valdžia, kuri susidėjo iš lietuvių tarnautojų, išskyrus komiteto pirmininką rusą.

1918 m. vasario mėn. pabaigoje Voroneže sudarytos Vyriausios Lietuvių Tautos Tarybos Rusijoje nariai ir kai kurie veikėjai bei Martyno Yčo gimnazijos vyresnių klasių mokiniai ateitininkai „Čekos" buvo suimti ir uždaryti kalėjime. Gimnazijos direkt. Jono Yčo pastangų dėka, kuris parūpino 13,000 rublių, ir tarpininkaujant J. Plepiui, per bolševikų vykdomojo komiteto pirmininko gražuolę žmoną, kyšis buvo įteiktas bolševikų komisarams ir po mėnesio visi areštuotieji buvo išvaduoti iš teroristinės „Čekos" kalėjimo.

J. Plepys mirė eidamas tarnybos pareigas, nuo prikūrentos krosnies smalkių. Bendradarbiavo „Naujojoje Lietuvoje" ir kt. liet. spaudoje.

PASIUNTINYS

Po spaudos atgavimo netrukus pasirodė pirmasis reformatų periodinis leidinys „Pasiuntinys". Šio religinio turinio mėnesinio laikraščio, skirto reforma-

tų dvasiniams reikalams, iniciatoriumi ir leidėju buvo kun. Jonas Šepetys, tuo laiku kunigavęs Švobiškio parapijoj. Jis buvo šio leidinio redaktorius ir leidėjas. Leido savo lėšomis.

Pirmasis ,,Pasiuntinio" numeris pasirodė 1907 m. rudenį ir ėjo iki 1913 m. Laikraščio leidimo ir ekspedijavimo sąlygos buvo sunkios. ,,Pasiuntinys" buvo spausdinamas Kaune, Kuktos spaustuvėje, o jo išsiuntinėjimas vyko iš Švobiškio. Tais laikais paštas iš Linkuvos eidavo du kartu per savaitę, o iš Švobiškio į Linkuvą buvo dar 10 km purviniausio kelio. Laikraščio išsiuntinėjimą vykdė kunigo žmona Klara Šepetienė. Paskyrus kun. J. Šepetį 1912 m. į Nem. Radviliškio parapiją, tolimesnis laikraščio leidimas sustojo.

MONUMENTA REFORMATIONIS POLONICAE ET LITHUANICAE
(Zbior Pomnikow Reformacji Kosciola polskiego i litewskiego)

Šį Lietuvos-Lenkijos reformatų istorinių šaltinių rinkinį nutarė leisti 1908 m. sinodas, kuris patvirtino išrinktą šio sąstato redakcinę komisiją: kuratorius Boleslovas Gruževskis, Vilniaus superintendentas kun. Mykolas Jastrzębskis, Kelmės ir Kėdainių klebonas dr. kun. Konstantinas Kurnatauskas, Krokuvos Mokslo Akademijos narys prof. Henrikas Merczyngas ir kuratorius inž. Aleksandras Woyde.

Redakcinės Komisijos uždavinys buvo surinkti Lietuvos ir Lenkijos archyvuose bei bibliotekose esančią, reformatus liečiančią, medžiagą, ją parengti spaudai ir išleisti. Pagal komisijos sudarytą planą numatytos spausdinti medžiagos leidiniai buvo

padalyti į 12 serijų, o šios—į atskirus sąsiuvinius. Tačiau užsimoto didelio darbo buvo atlikta nedidelė dalis.

Išspausdinta:

1) I serijos 1 sąsiuvinys: „Zabytki z wieku XVI", Wilno 1911 m., XVI+201. Šiame sąsiuvinyje tilpo privilegijos, donacijos ir kiti dokumentai. Pirmoje vietoje J. Kalvino 1561.X.9 laiškas Vilniaus Reformatų Bažnyčios kunigams ir vyresniesiems. Karaliaus Žygimanto Augusto duotos privilegijos; Biržų, Minsko, Naugarduko, Naujamiesčio, Pašušvio, Šaukėnų, Šiluvos, Vilniaus, Vitebsko ir Žeimių donacijų raštai. Šio sąsiuvinio pakartotina antroji pataisyta laida buvo išleista 1925 m.;

2) IV serijos 1 sąsiuvinys „Spis synodow i sesji prowincjonalnych Jednoty Litewskiej 1611—1913", 1913 m., VIII+62. Šiame sąsiuvinyje duotas Lietuvos 1611—1913 m. laikotarpio provincinių sinodų ir sesijų sąrašas, kurių daugiausia yra buvę Vilniuje, Kėdainiuose ir Biržuose, nurodant, kada ir kur vyko sinodas, kas sinodui vadovavo ir sekretoriavo, o pradedant 1801 m. pateiktos ir visų sinodo dalyvių pavardės;

3) IV serijos 2 sąsiuvinys „Akta synodow prowincjonalnych Jednoty Litewskiej 1611—1625", 1915 m., XXV+136. Šiame rinkinyje duota 14 provincinių sinodų aktai. 1625 m. sinode buvo svarstytas Slucko ir Kėdainių gimnazijų steigimas;

4) X serijos 1 sąsiuvinys „Akta, to iest sprawy Zboru krzescianskiego Wilenskiego, ktore się poszęli R. P. 1557 . . .", 1913 m., XII+32. Ši medžiaga liečia Vilniaus Reformatų Bažnyčią.

B. NUO LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS IKI XX AMŽIAUS PASKUTINIO KETVIRČIO

Prasidėjusį kultūrinį gyvenimą nutraukė 1914—18 m. I Pasaulinis karas. Lietuva buvo karo veiksmų nusiaubta ir vokiečių kietos okupacijos nuskurdinta. Per ketverius vokiečių okupacijos metus Lietuvoje bet kokia kultūrinė veikla buvo užgniaužta. Spauda buvo beveik visiškai išnaikinta. Reformatų bažnytinis gyvenimas nutrauktas. Visi reformatų kunigai, kaip moką vokiečių kalbą, rusų valdžios įsakymu, buvo priversti pasitraukti į Rusijos gilumą.

Lietuvos Tarybai 1918 m. Vasario 16 aktu paskelbus Lietuvos valstybės atstatymą, nepriklausomybė buvo iškovota herojiniu savanorių pasiryžimu. Lietuvą atstatant, dešimties metų bėgyje, iš gruzdančių griuvėsių buvo atstatyta ir suorganizuota Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčia su kasmetiniais sinodais Biržuose. Per 22-jus laisvos Lietuvos gyvenimo metus visose srityse buvo padaryta stebėtina pažanga. Atsikūrusi Lietuva pergyveno naują renesansą.

Našiai reformatų kultūrinei veiklai pasireikšti daug davė Biržų gimnazija ir prie Vytauto Didžiojo Universiteto Kaune 1925 m. įsteigtas Evangelikų Teologijos Fakultetas, kurio veikla po 10 metų, 1936 m. rugsėjo 15 d., buvo suspenduota. Nepriklausomybės metu kultūriniuose baruose žymius pėdsakus paliko vyresnioji karta. Nepriklausomoje Lietuvoje išaugusi ir mokslus baigusi jaunesnioji karta, pradėjusi gražiai reikštis tautiniuose kultūros baruose, jų pastangas užgniaužė II Pasaulinis karas.

Sava tautinė valstybė ir kūrybinė laisvė sudarė palankias sąlygas kultūros kilimui. Nepriklausomybės metu bendrinė lietuvių kalba ir rašyba pasiekė

aukšto lygio. Reikėjo parūpinti tikybinių raštų— katekizmų, giesmynų ir kitų reikalingų knygų tobula lietuvių kalba. Šiuo reikalu rūpinosi evangelikų sinodai ir pavieniai intelektualai. Tačiau,dėl besireiškiančių reakcinių nuotaikų, nuo kai kurių parašytų knygų išspausdinimo buvo susilaikyta.

HEIDELBERGO KATEKIZMAI

Heidelbergo katekizmas šalia M. Liuterio „Mažojo Katekizmo" daugiausia žinomas ir platinamas reformacinis raštas pasaulyje.

Elektorius Fridrichas III Pamaldusis, vienas iš kalvinistų vadų, norėjo aiškiai formuluoti reformatų Bažnyčios pagrindus ir tuo būdu užbaigti teologinius ginčus tarp dešiniųjų liuteronų filipistų (Melanchtono šalininkų) ir kalvinistų. Pfalco kurfiursto Fridricho III (1515—1576) įsakymu, Heidelbergo reformatų teologai Zacharijus Ursinus ir Gaspar Oleviano (1536—1587) parašė ir 1563 m. Heidelbergo sinodas priėmė ir išspausdino evangelikų (reformatų ir liuteronų) kikybos išdėstymą 129 klausimais ir atsakymais, žinomą vardu Heidelbergo Katekizmas.

Klausimai ir atsakymai buvo suskirstyti į tris dalis:

I-ji dalis, kalbanti apie vargingą žmogų, susidėjo iš 11 klausimų.

II-ji dalis—apie išganymą, iš 74 klausimų. Šioje dalyje, su paaiškinimais, buvo įtalpinti Apostolikum, Sakramentai ir paties Fridricho III suredaguotas 80 klausimas apie „Mišą".

III-ji dalis—apie dėkingumą, iš 44 klausimų. Čia yra tilpęs Dekalogas su Senojo Testamento 10 prisakymų ir Tėve Mūsų.

Heidelbergo katekizmas buvo parašytas Jono Kalvino dvasioje ir stengtasi rasti bendrą kalbą su liuteronais. Vienok tuo laiku liuteronai aštriai kovojo prieš Heidelbergo katekizmą.

Heidelbergo katekizmą 1618—19 m. Dordrechto (Olandijoj) sinodas įjungė į reformatų simbolines knygas ir jis rado pilną pripažinimą Čekijoje, Lenkijoje, Lietuvoje, Moravijoje, Prūsijoje, Šveicarijoje, Vengrijoje, Amerikoje ir Pietų Afrikoje.

Kaip anksčiau minėta, Heidelbergo katekizmą pirmas į lietuvių kalbą išvertė ir išleido kun. Albertas Konstantinas Mačiulskis 1857 m. Karaliaučiaus universiteto prof. A. Bezzenbergeris (1851—1922), lietuvių kalbos ir senovės tyrinėtojas, šio katekizmo kontrafakciją, —pataisyta kalba ir perrašyta lotynų raidėmis, —išleido 1893 m., spausdintą Martyno Jankaus spaustuvėje, Mažoje Lietuvoje.

Vilniaus superintendento kun. Jono Šepečio paruoštas platesnis šio katekizmo leidinys buvo išspausdintas Vilniuje 1910 m., o siauresnis—Biržuose 1937 m.

Kun. Adomo Šerno sutrumpintą Heidelbergo Katekizmą Biržų reformatų Kolegija išleido 1936 m. Šiems leidiniams išsibaigus, Kolegija išleido kun. A. Šerno paruoštą pilną, iš vokiečių kalbos išverstą, Heidelbergo katekizmą 1943 m.

ŠERNO GIESMYNAS

Apvalytai nuo svetimybių lietuvių bendrinei kalbai ir ištobulintai rašybai padarius didelę pažangą, Dagilio giesmynas jau buvo atsilikęs nuo padarytos pažangos. Biržų sinodas, svarstydamas būtiną ir neatidėliotiną naujo giesmyno parengimo reikalą, kun. Adomui Šernui pasisakius, kad jis jau turįs

nemažai perdirbtų giesmių, pavedė jam parengti naują giesmyną.

Kun. A. Šernas, apdovanotas prigimties talentu, kelių kalbų mokovas, muzikos ir poezijos mėgėjas, jau anksčiau savo iniciatyva buvo pradėjęs giesmių taisymo darbą. Dagilio giesmyno giesmes taisė tikrindamas jas su svetimose kalbose esamais originalais. Darė vertingesnių giesmių vertimus iš vokiečių, prancūzų, latvių ir kitų kalbų ir pats jas kūrė. Iš jo paties telentingai sukurtų Lietuvos tėvynės meilės giesmių, kurių prieš tai nė vienas giesmynas neturėjo, jo giesmyno laidoje tilpo šios giesmės: 52, 103, 126, 148, kurias tuolaikinė lietuvių spauda palankiai vertino. Štai viena iš Šerno sukurtų tėvynės meilės giesmių:

O Dieve, sergėk bočių žemę,
Tegu jinai žydės ir bus tvirta;
Tegu jai saulės amžių lemia
Apvaizda tavo tėviška šventa.
Tegu tiesa, ramybė joj bujos,
Ir jos laukai vešės, javais banguos.

Palaimink, Dieve, mūsų šalį;
Tiesk jai vienybės, sandoros kelius;
Turtus jai daugink; krauk jai dalį,
Kuri audroj, nė ugnyje nežus:
Tautos dorovės jėgos tad stiprės,
Ir ji lengvai visas kovas laimės.

Šventa Dvasia tuos tepripildo,
Kas rūpinas gerove mūs šalies;
Jiems širdį meile tesušildo,
Kad piktenybių griautų buveines;
Tad būsime viena dvasia, širdis,
Gražiai švitės tėvynės ateitis.

Kun. A. Šernas, taisydamas giesmes, stengėsi suderinti žodžio kirčiavimą su gaidos ritmo ir rimo reikalavimais, naudodamas vargonus, mandaliną. Giesmynui rankraštį ruošė daug metų ir per tą laiką buvo surašęs apie 800 giesmių.

Kun. A. Šernas buvo pirmuoju ir ilgamečiu Lietuvos kariuomenės evangelikų kapelionu, vėliau vyriausiu kapelionu. Dar prieš giesmyno parengimą spaudai, paruošė bendrą evangelikams kariams reformatams ir liuteronams (ir jaunimui) pritaikytą mažo formato giesmyną su maldomis „Karys Evangelikas", kurį išleido Kauno Lietuvos kariuomenės vyriausio štabo spaudos ir švietimo skyrius 1938 m., spaustą akcinės „Ryto" bendrovės spaustuvėj Klaipėdoje.

Šio leidinio pratarmėje kun. A. Šernas pabrėžė: „Jums, Lietuvos kariai evangelikai, visų pirmiausia skiriama šita krikščionių giesmių ir maldų knyga. Jos ir turinys taip parinktas, kad jūs, kariai, turėtute šaltinį visais atvejais semtis paguodos savo sielai, kad stiprėtų jūsų tikėjimo jėga, vidaus drausmės, Dievo ir tėvynės meilės dvasia, kad jūs, šarvuodamies Dievo Žodžio galia ir karšta malda, liktute skaistūs Kristaus kareiviai ir kovotute gerą kovą".

Giesmyno pirmoje dalyje tilpo 114 visiems bažnyčios metams ir tikybiniams reikalams pritaikytos giesmės. Antroje dalyje—32 maldos, evangeliko kario priesaikos žodžiai, bažnytinių švenčių sąrašas, pamokymai iš Šv. Rašto, naujai iš lotynų kalbos išverstas M. Liuterio mažasis katekizmas, ištraukos iš Heidelbergo katekizmo, liuteronų ir reformatų liturgija, giesmių sąrašas ir orkestro griežiamos giesmių melodijos.

Šį 241 psl. giesmynėlį patikrinę patvirtino:

Lietuvos Ev. Liuteronų Bažnyčios superintendentas kun. H. D. Sroka, lietuvių ev. liuteronų sinodo senjoras kun. A. Gelžinius ir Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios generalinis superintendentas prof. dr. kun. Povilas Jakubėnas.

Didžiojo giesmyno rengimo eigoje reformatų kolegija susirišo su liuteronų konsistorija ir pasiūlė išleisti abiem Bažnyčiom bendrą giesmyną. Liuteronų konsistorijos sudaryta komisija, vadovaujama evangelikų teologijos fakulteto docento teologijos lic. kun. Jono Paupero (1905.V.10 Selinai—1971.V.22 Chicago) žiūrėjo, kad giesmyne giesmės ir maldos būtų dvasiniu atžvilgiu artimos ir priimtinos liuteronams, kad atitiktų jų gaidoms, kad giesmynas turėtų senų, jų parapijiečių mėgiamų giesmių. Per tai komisijos darbas negalėjo sklandžiai vykti ir užsitęsė. Besidarbuojančią komisiją užklupo pasauliniai įvykiai, išsirutulioję į II Pasaulinį karą.

Iš pradžių komisijos aptartas giesmynas būtų turėjęs 500 giesmių ir buvo numatytas išleisti 1940 m. gale. Tų metų birželio 15 d., įsiveržę į Lietuvą Sovietų Rusijos okupantai, suardė visą Lietuvos kultūrinį gyvenimą ir sutrukdė giesmyno spausdinimo darbą. Vadovybės tarpe kilo pagrįsta baimė ir susirūpinimas, kad šis didis darbas karo audroje nežūtų.

Kurt. agr. Petras Kregždė ėmėsi iniciatyvos ir dėjo pastangas, kad komisija greičiau savo darbą baigtų. Jų tarpe pasireiškusiems nuomonių skirtumams išlyginti, ne kartą komisijos narius kvietė į savo butą ir kompromiso keliu nesklandumus išlygino. Galų gale, komisija, dirbusi virš dviejų su puse metų, atrinko į giesmyną 388 giesmes, kurios su perrinktomis maldomis sudarė 639 psl.

II Pasaulinio karo siautėjimo metu suredaguoto ir parengto giesmyno išspausdinimas sudarė sunkiai nugalimas kliūtis. Visos Lietuvos krašto vertybės vokiečių karinės valdžios buvo pajungtos karo reikalams.

Dėka ryžtingų reformatų kuratorių-direktorių: agr. Petro Kregždės, Petro Variakojo, Kosto Kregždės, Kosto Dagio ir kunigų: Povilo Jašinsko, Aleksandro Balčiausko, Petro Dagio ir kt., buvo iš karinės vokiečių valdžios išgautas leidimas giesmynui spausdinti, surastas reikalingas popieriaus kiekis, susirišta su spaustuvės darbininkais aprūpinant juos maistu. Visos sunkiai nugalimos kliūtys buvo nugalėtos ir didelis darbas išgelbėtas sekančioms kartoms nuo pražūties.

Devintoji giesmyno laida—Šerno Giesmynas—skirtas reformatų ir liuteronų Bažnyčioms, įnešęs tarp broliškų Bažnyčių daugiau šilumos, išvydo šviesą 1942 m. liepos mėn. Giesmynas pasirodė nuožmiai nepalankiu laiku, kada jau žmonės buvo žiaurių karo įvykių ir skaudžių pergyvenimų paliesti. Per tai Šerno Giesmynas, praturtinęs skambia taisyklinga lietuvių kalba bažnytinę literatūrą, likosi mažai pastebėtas, neaptartas ir neįvertintas.

Giesmyno komisijos nariu buvęs, taip pat Lietuvos ev. liuteronų konsistorijos prezidentas, dr. Kristupas Gudaitis (1898.III.19 Naumiestis—1972.VIII.26 Chicago) savo išleistoje knygoje „Lietuviai Evangelikai, 1957 metai" priekaištauja: „Lietuvos ev. liut. konsistorija tas pereiliuotas giesmes iš kun. A. Šerno atpirko su autoriaus teisėmis už dešimt tūkstančių litų; . . . giesmyno leidėjai skaitėsi Lietuvos ev. liut. konsistorija ir ev. ref. kolegija; . . . išleidžiant giesmyno sutrumpintą laidą (388 giesmės), dėl susidėjusių karo metu nepalankių aplinkybių, svar-

biausieji tą giesmyną ruošusieji asmenys negalėjo dalyvauti . . .", dėl to: ,,Šios laidos prakalboje teigimas, kad kun. Šernas paruošė šį giesmyną, neatitinka, . . . giesmyną ruošusių nusistatymui, nes: Ev. liut. konsistorijos nusistatymas buvo, kad giesmyne nefiguruotų koks nors autorius ar taisytojas. Nors kun. A. Šernas atliko giesmių pereiliavimo darbą, bet jis tas giesmes pardavė ev. liut. konsistorijai."

Dr. K. Gudaičio čia pat̓iekti ir tolimesni jo knygoje surašyti išvedžiojimai ir argumentacija dėl ko autoriaus vardas giesmyne neprivalėjo figūruoti, — praskamba nonsensu. Gaunami atlyginimai už kūrybinį darbą, autorių honorarai, kūrėjo vardo nenuperka, o tik suteikia teisę pirkėjui jo atliktu darbu naudotis. Autorių teisės į jų kūrybą apsaugotos įstatymais. Bendrai imant, dr. K. Gudaitis, kaip savo knygoje, taip ir savo apybraižoje ,,Evangelikų Bažnyčios Lietuvoje", tilpusioje Lietuvių Enciklopedijos XV t. ,,Lietuva", neatvaizduoja buvusios istorinės tiesos. Tendencingai atiduodamas pirmenybę liuteronizmui, nustumdamas į šalį reformatus, kurie buvo Lietuvos Reformacijos vadovais ir globėjais, —yra šališkas, stokojantis mokslinio objektyvumo.

ADOMAS ŠERNAS

Kun. Adomo Šerno (1884.V.13 Jasiškiai—1965.I.6 N. Radviliškis) gyvenimo kelias buvo perpintas įvairiais, skaudžiais, sielą virpinančiais pergyvenimais. Baigęs Nem. Radviliškio pradžios mokyklą, pradėjo lankyti Rygos klasikinę gimnaziją. Kaip sinodo stipendininkas, baigęs Slucko gimnaziją įstojo į Dorpato (Tartu) universiteto teologijos fakultetą, kurį 1913 m. baigęs, tų pačių metų kovo 24 d. buvo Vilniuje ordinuotas į diakonus. Tų pačių metų

ADOMAS ŠERNAS
1884 — 1965

birželio 23 d. buvo ordinuotas į kunigus ir paskirtas Švobiškio parapijos klebonu. Per 52 kunigavimo metus dažnai sinodo buvo kilnojamas. Jam teko tarnauti Vilniaus, Švobiškio, Papilio, Biržų, Seirijų ir Nem. Radviliškio parapijose.

1917 m. prisidėjo prie ruošiamos, tiesiant Lietuvos nepriklausomybės kelią, tautos konferencijos, kur jo pasiūlytas žodis „nepriklausomybė" konferencijos buvo priimtas. Kunigaudamas Biržuose dėstė Biržų gimnazijoje matematiką, lotynų kalbą ir kitus mokslo dalykus. Bendradarbiavo „Karyje" ir kitoje spaudoje. II Pasaulinio karo pradžioje buvo išrinktas superintendentu, o Sovietų Rusijos okupacijos laike—į generalinius superintendentus.

Kun. A. Šernui sunkiai sergant, pusketvirto mėnesio prieš mirtį, komunistinio režimo buvo fiziniai ir dvasiniai išprievartautas ateistinei propagandai. 1964 m. rugpiūčio 16 d. komunistų partijos organe „Tiesoje" buvo paskelbtas, A. Kadžiulio suredaguotas, antireliginis propagandinis straipsnis, kuriame teigiama, kad kun. A. Šernas „genialios sovietų apšvietos" dėka neva įsitikinęs, kad jokio Dievo nesą, o tikėjimas darąs žmonėms žalą ir todėl, kaip „šviesiam sovietų piliečiui" dera, nutraukiąs visus ryšius su „religija" ir atsisakąs visų bažnytinių pareigų. Tame ilgame provokaciniame straipsnyje „apgailestaujant" yra paties kun. A. Šerno išvardyti visi jo kūrybos darbai tam, kad jie būtų žinomi reformatų Bažnyčios istorijai ir kad jie bylotų sekančioms kartoms, jog jis buvo giliai mylįs Lietuvą ir šventai atsidavęs savo Bažnyčiai sūnus. Šiuo straipsniu „atsivertėlis", pašlovinęs „ateistinę mokslinę pažangą", komunistų režime išgyvenęs 20 metų, vienok nerado reikalo nė vienu kūrinėliu, „tikrajai laisvei" skirtu, prabilti.

Kun. A. Šernas, be anksčiau išvardytų dviejų giesmynų ir dviejų Heidelbergo katekizmų, kurie buvo išspausdinti, buvo dar paruošęs trečią 300 giesmių giesmyną, skirtą jaunimui ir moksleiviams. II Pasauliniam karui siaučiant nebebuvo galimybės šio parengto giesmyno išspausdinti. Iš kun. A. Šerno parengtų raštų likosi neišspausdinti dar ir šie literatūriniai darbai:

Daug eilėraščių ir tekstų chorui ir solo su akompanimentu.

Trumpa krikščionių Bažnyčios istorija.

Apybraiža apie Reformaciją Lietuvoje.

Naujasis Testamentas, verstas iš senovės graikų kalbos.

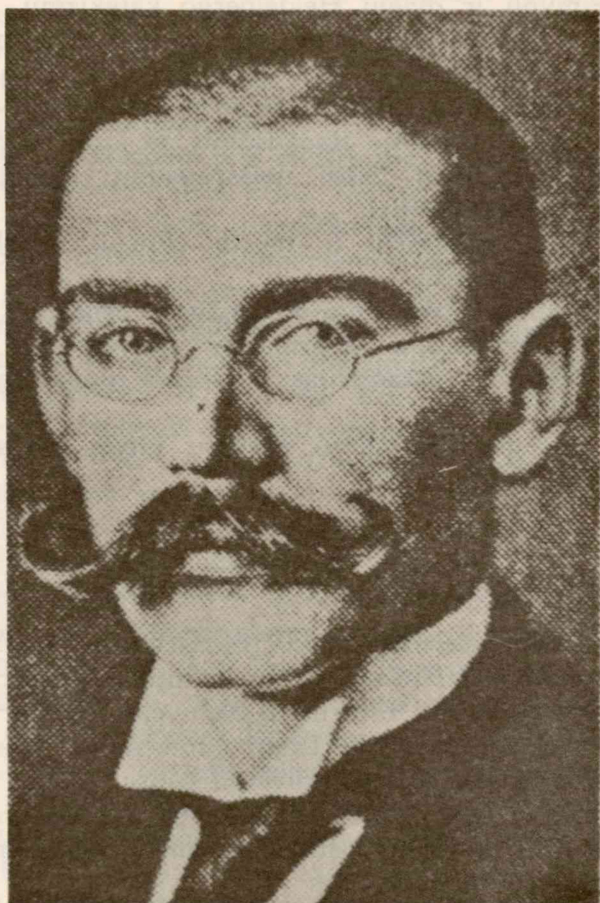
Senojo Testamento psalmių knyga, versta iš hebrajų kalbos.

JOKŪBAS ŠERNAS

Jokūbas Šernas (1888.IV.14 Jasiškiai—1926.VII.31 Kaunas) teisininkas, visuomenininkas, Vasario 16 Akto signataras, reformatų Bažnyčios kuratorius.

Mokėsi Slucko ir Tartu gimnazijose, studijavo Tartu ir Petrapilio universitetuose, kurio teisių fakultetą baigė 1914 m. Įsikūręs Vilniuje veikliai dalyvavo lietuvių visuomeniniame, politiniame ir kultūriniame gyvenime.

1914.VII.1 buvo „Lietuvos Žinių" redaktoriumi. 1914 m. pabaigoje Lietuvių Draugijos nuo karo nukentėjusiems šelpti reikalų vedėjas, o sekančiais metais šio komiteto nariu. 1915—18 m. Vilniaus lietuvių gimnazijos istorijos mokytojas, Vilniaus konferencijos šaukimo organizatorius, Lietuvos Tarybos generalinis sekretorius, Laikinosios Lietuvos

JOKŪBAS ŠERNAS
1888 — 1926

vyriausybės IV ministerių kabineto ministras be protfelio.

Vidaus reikalų ministerijos savivaldybės departamento organizatorius ir pirmasis jos direktorius. Vėliau—Prekybos ir Pramonės banko Kaune direktorius.

1923 m. pradžioje įsteigė savivaldybės reikalams skirtą mėnesinį žurnalą „Savivaldybė" ir buvo jo redaktorius. Suredagavo Mažosios Lietuvos prisiglaudimui paminėti leidinį „Kovo 20 diena".

PETRAS ŠERNAS

Petras Šernas (1886.I.22 Skultiškių km., Nem. Radviliškio vls. Biržų aps.—1941) matematikas, Lietuvos universiteto lektorius, reformatų Bažnyčios kuratorius. 1912 m. baigė Maskvos universitete matematiką ir 1915 m. išlaikė valstybinius egzaminus Kijevo un-te. Pirmasis Biržų gimnazijos direktorius. 1919—20 m. Panevėžio rusų gimnazijos direktorius. Nuo 1922.X.7 Lietuvos universiteto matematikos gamtos fakulteto vyresnysis asistentas prie matematinės analizės katedros, nuo 1926.I.1 prie geometrijos katedros. Nuo 1923 m. lektoriaus teisėmis skaitė aukštosios algebros kursą, o 1923—26 m. aukštosios matematikos elementus. 1928.IX.1 iš universiteto pasitraukė.

1925 m. suorganizavo Kaune reformatų parapiją ir buvo Kauno Lietuvos Evangelikų Draugijos pirmininku. P. Šernas per pirmąją bolševikų okupaciją buvo areštuotas ir apie vienerius metus kalintas Vilniaus kalėjime. Mirė kalėjimo ligoninėje plaučių uždegimu.

Parašė „Sferinė trigonometrija", išsp. 1925 m.

PETRAS ŠERNAS
1886 — 1941

JONAS ŠEPETYS

Jonas Šepetys (1867.III.15 Švilpiškio vnk., Nem. Radviliškio vls., Biržų aps.—1941.IV.28 Lodzė, Lenkija) aušrininkas, Vilniaus distrikto superintendentas. Baigęs Biržų pradžios mokyklą, kaip Vilniaus sinodo stipendininkas, lankė Slucko gimnaziją ir 1893 m. baigė Dorpato universiteto teologijos fakultetą. Vienerius metus buvo Nem. Radviliškio parapijos kun. A. Cumfto padėjėju, 1894—1912 m. Švobiškio ir 1912—15 m. Nem. Radviliškio parapijų klebonu. Laike I Pas. karo 1915 m. pasitraukė į Rusiją ir mokytojavo M. Yčo lietuvių gimnazijoje Voroneže iki 1918 m. Tais metais grįžęs Vilniun, kunigavo reformatų parapijoj, buvo išrinktas Vilniaus distrikto superintendentu. Dirbo viešajame Vilniaus knygyne bei muziejuje. 1922—23 mokslo metais Vilniaus lietuvių gimnazijoje dėstė matematiką. 1923 m. persikėlė į nepriklausomą Lietuvą. 1923—41 m. buvo Papilio reformatų parapijos klebonu ir kurį laiką Lietuvos kariuomenės evangelikų kapelionu. Papilyje iškunigavo 18 metų ir atstatė laike I Pas. karo sunaikintus bažnytinius trobesius. Sovietų Rusijai okupavus Lietuvą 1941.III.3 pasitraukė į Vokietiją, o iš čia persikėlė į Lodzę Lenkijoje, kur sulaukęs 74 m. mirė ir buvo palaidotas miesto kapinėse.

Nuo 1906 m. daug rūpinosi lietuvių kalbos reikalais Švobiškio mokyklose. Nuo 1908 m. buvo Žiburėlio narys ir šelpėjas. 1919.IV.22 buvo vienas iš Laikinojo Vilniaus Lietuvių Komiteto steigėjas, o nuo 1920.X.10 jo iždininkas. Priklausė Vilniaus Lietuvių Mokslo Draugijai.

Bendradarbiavo „Aušroje". 1907—13 m. redagavo ir savo lėšomis leido pirmą reformatų religinį laikraštį „Pasiuntinys". Papilyje kunigaudamas savo iniciatyva

JONAS ŠEPETYS
1867 — 1941

pradėjo leisti reformatų žurnalą „Mūsų Žodis" ir kurį laiką jį redagavo. Polemizavo su poetu, katalikų kunigu Juozu Šnapščiu dėl jo žeminančių, užgauliojančių reformatus puldinėjimų.

Parašė ir išspausdino:

Jonas Kalvinas, 1909 m.
Heidelbergo Katekizmas, Vilnius 1910 m.
Viduramžių Bažnyčios vaizdas, 1912 m.
Aukso Grūdai, pamokslų rinkinys, 1912 m.
Kaimo pamokslai I, 1914 m.
Utopijos, 1919 m.
Trumpa Lietuvos Reformacijos Istorija, I-ji dalis, 1922 m.
Trumpas Ev. Reformatų Katekizmas, 1937 m., išleistas jo žmonos Klaros Šepetienės Biržuose.

Parašyti, bet dėl buvusių nepalankių sąlygų neišspausdinti, šie veikalai:

Lietuvos Reformacijos istorijos II-ji dalis.
Pedagoginis veikalas apie ev. reformatų mokslą, —didžiausias autoriaus darbas. Šiuos kun. J. Šepečio raštus Klara Šepetienė buvo perdavusi globoti dr. J. Mikelėnui, kurie laike II Pasaulinio karo greičiausia bus dingę Vokietijoje.

KLARA ŠEPETIENĖ

Klara Wilcke-Šepetienė (1879.II.4 Vecauce, Kuršas—1964.II.1 Weesen, Šveicarija) mokytoja, visuomenės veikėja, reformatų Bažnyčios kuratorė, kilusi iš Latvijos Kuršo pabaltiečių vokiečių šeimos. Mokėsi Mintaujoje iš pradžių vokiečių, o nuo 4-tos gimnazijos klasės rusų kalba. Baigusi gimnaziją įsigijo mokytojos teises. 1900 m. ištekėjo už kun. J. Šepečio, po 4-rių metų mirus pirmajai kunigo žmonai.

KLARA ŠEPETIENĖ
1879 — 1964

Greit sulietuvėjusi aktyviai dalyvavo lietuviškame gyvenime. Švobiškyje mokė mergaites rašyti, skaityti ir rankdarbių. Voroneže M. Yčo gimnazijoje dėstė vokiečių kalbą ir bendradarbiavo Lietuvių Draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti skyriuje. 1918—23 m. Vilniuje mokytojavo lietuvių gimnazijoje ir buvo lietuvių mergaičių gimnazijos inspektore. Biržuose įsteigė reformatų moterų draugiją ir buvo ilgametė šios draugijos pirmininkė.

Kun. J. Šepečiui padėjo leisti laikraštį „Pasiuntinys". Rašė „Sėjėjui", „Mūsų Sparnams" ir bendradarbiavo kitoje lietuviškoje spaudoje. Klaros Šepetienės atsiminimai yra tilpę „Mūsų Sparnų" 1964.XII, Nr. 17. Parašė ir išleido lietuvių gimnazijoms skirtus vadovėlius:

Vokiečių kalbos skaitymai, III-ji dalis, 1919—21 m.

Trumpas vokiečių kalbos žodynėlis.

Vokiečių kalbos gramatika, 1929 m.

Išvertė į vokiečių kalbą S. Čiurlionienės „Kuprotą Oželį".

POVILAS JAKUBĖNAS

Kunigas Povilas Jakubėnas (1871.IV.11 Vaitkūnų km., Biržų vls. ir apskr.—1953.V.30 Weese, St. Gallen Kantonas, Šveicarija) mokytojas, visuomenininkas, teologijos garbės daktaras, bažnytinės istorijos profesorius, Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios generalinis superintendentas. Prof. dr. kun. P. Jakubėnas, persiėmęs kalvinistine dvasia, pasižymėjo tvirta valia, pareigingumu, sąžiningumu, ištvermingu darbštumu ir buvo griežtas sau ir kitiems. Istorikas prof. dr. Jonas Yčas taip apibūdina Jakubėno asmenybę: „Jakubėno pilnos reikšmės negalima įvertinti. Šitoje bendrojo turinio monografijoje

POVILAS JAKUBĖNAS
1871 — 1953

(„Biržai", psl. 146) . . ., kad vienas aukštos doros ir begalinio darbštumo žmogus gali tiek pasiekti plačioje visuomenėje ir žymiai pakylėti tikybą, dorovę ir ekonominę gerovę visoje apylinkėje".

Biržų liaudies mokyklą baigęs, lankė Latvijoj Mintaujos gimnaziją ir dalyvavo lietuvių moksleivių Kūdikio kuopelėje. Gimnaziją baigė aukso medaliu 1893 m. Teologiją studijavo Estijos Tartu universitete. Šiame universitete P. Jakubėno ir Vyt. Juškevičiaus pastangomis buvo suorganizuota Lietuvių Studentų Draugija. Jis su P. Vanagu 1897 m. hektografavo K. Jauniaus lietuvišką kalbamokslio rankraštį. Studijas baigė 1899 m. teologijos kandidato laipsniu parašęs disertaciją apie husitizmą Lietuvoj-Lenkijoj. Po to dar vieną semestrą studijavo Erlangeno u-te, Bavarijoje. Kun. P. Jakubėnas buvo didelis kalbų mokovas. Mokėjo rusų, latvių, estų, lenkų, čekų, anglų, senovės slavų, lotynų, vokiečių, graikų, hebrajų ir sanskrito kalbas.

1900 m. Vilniaus sinodas ordinavo P. Jakubėną ir paskyrė antruoju kunigu Biržų parapijoj. Biržuose kunigaudamas tuojau įsitraukė į visuomeninę veiklą ir į spaudos darbą. Su adv. M. Yču ir kitais suorganizavo ir įsteigė Biržuose spaustuvę ir buvo jos neapmokamu vedėju. Su gydytoju M. Kupreričium ir kt. 1908 m. suorganizavo Biržų Žemės Ūkio Ratelį. Veikė Biržų kooperatyve „Aitvaras", ugniagesių organizacijoj. Nuo 1906 m. redagavo ir leido „Biržų Kalendorius". Bendradarbiavo nuo 1905 m. „Lietuvių Laikraštyje", nuo 1906 m. „Vilniaus Žiniose", „Lietuvos Ūkininke", nuo 1908 m. „Vilty" slapyvardžiais: N., P. Našlaitėlis, J. Nykštukas, P. J. 1908 m. su kitų pagalba išrūpino iš rusų valdžios keturklasę mokyklą Biržuose ir joje dėstė evangelikų mokiniams tikybą ir be atlyginimo lietuvių kalbą.

I Pasaulinio karo metu dirbo Petrapilyje Centriniame Komitete nuo karo nukentėjusiems šelpti ir dėstė lietuvių bendrojo lavinimo kursuose. Vėliau mokytojavo Voroneže M. Yčo gimnazijoje. Išspausdino Dagilio Giesmyno antrąją laidą, kurio pargabenti į Lietuvą nepavyko.

Lietuvon grįžo 1918 m. 1921 m. Biržų sinode buvo išrinktas Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios superintendentu, o sekančiame—generaliniu superintendentu, kuriuo išbuvo iki savo amžiaus galo. Nuo 1919 m. Biržų gimnazijoje dėstė vokiečių ir lotynų kalbas ir evangelikų mokiniams tikybą. Biržams kun. P. Jakubėnas paaukojo savo amžiaus 30 geriausių metų, visą savo jaunuolišką energiją, idealizmą, be poilsio ir nuolatiniai dirbdamas. Turėjo įsigijęs turtingą asmeninę biblioteką.

1925.IX.18 buvo pakviestas Evangelikų Teologijos fakulteto docentu ir užimti religijos ir bažnyčios istorijos katedrą. 1925.X.1 išrinktas dekanu suorganizavo Ev. Teologijos fakultetą ir atstovavo jį universiteto senate. 1929.I. buvo pakeltas į profesorius. P. Jakubėnas atstovavo Lietuvai daugelyje tarptautinių religinių ir mokslinių kongresų, kur reprezentavo Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčią. Prahos universiteto Huso Teologijos fakultetas 1930 m. suteikė jam teologijos honoris causae daktaro laipsnį.

Po Ev. Teologijos fakulteto uždarymo keturis metus dirbo Kaune kaip Kauno reformatų parapijos klebonas, laikė transliuojamas per radiją pamaldas, rūpinosi ir prižiūrėjo reformatų bažnyčios statymą Kaune.

1941 m., laike pirmosios Sovietų Rusijos okupacijos, pasitraukė į Vokietiją ir gyveno Šiaurės Vokietijos Schleswig-Holsteino Dragės kaimelyje. 1949 m. dalyvavo antrame Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios

tremties sinode, įvykusiame Horneburge. Nuo 1951 m., paskutiniuosius savo gyvenimo metus, praleido Šveicarijos Weesene, St. Gallen kantone, senelių „Pelikan" prieglaudoje. Paliko šį pasaulį sulaukęs 82 metų amžiaus. Už nuopelnus Lietuvai P. Jakubėnas buvo apdovanotas II klasės Gedimino ordinu.

Lietuvos nepriklausomybės metu, nuo 1926 iki 1940 m., redagavo ir savo lėšomis leido, beveik pats prirašydamas, reformatų parapijoms skirtą, dvisavaitinį laikraštėlį „Sėjėjas". Gausiai bendradarbiavo laikraštyje „Biržų Žinios", žurnale „Mūsų Žodis", o tremties metu „Mūsų Sparnuose". Prisidėjo prie parengimo ir išleidimo „Dagilio Giesmyno" ir „Evangelikų Giesmyno" (Šerno) lietuvių reformatų ir liuteronų bendram naudojimui.

Prof. dr. kun. P. Jakubėnas parašė ir atskirais leidiniais išleido šiuos darbus:

Nachrichten ueber die hussitische Bewegung in Polen und Litauen, 1899.

Evangelija pagal Morkaus, 1907.

Pamokinimas motinoms, 1910.

Tyla Audroje (pamokslas), Petrapilys 1916.

Fuerst Janusz Radziwill, Lebenslauf 1916.

Augustinas, 1917 (?).

Kunigaikštis Janušas Radvilas, 31 psl., Biržai 1927.

Kuo skiriasi evangelikai nuo katalikų (vertimas iš lenkų kalbos), 1930.

Reformatorius Ulrikas Cvinglis, 35 psl., Biržai 1932.

Gustavas II Adolfas, 1933.

Abraomas Kulva, 1933.

Keturios Jėzaus Kristaus Evangelijos (vertimas), Klaipėda 1934.

Senovės Bažnyčios Istorija, Kaunas 1934.
Vidurinių Amžių Bažnyčios Istorija, Kaunas 1935.
Naujųjų Amžių Bažnyčios Istorija, Kaunas 1936.

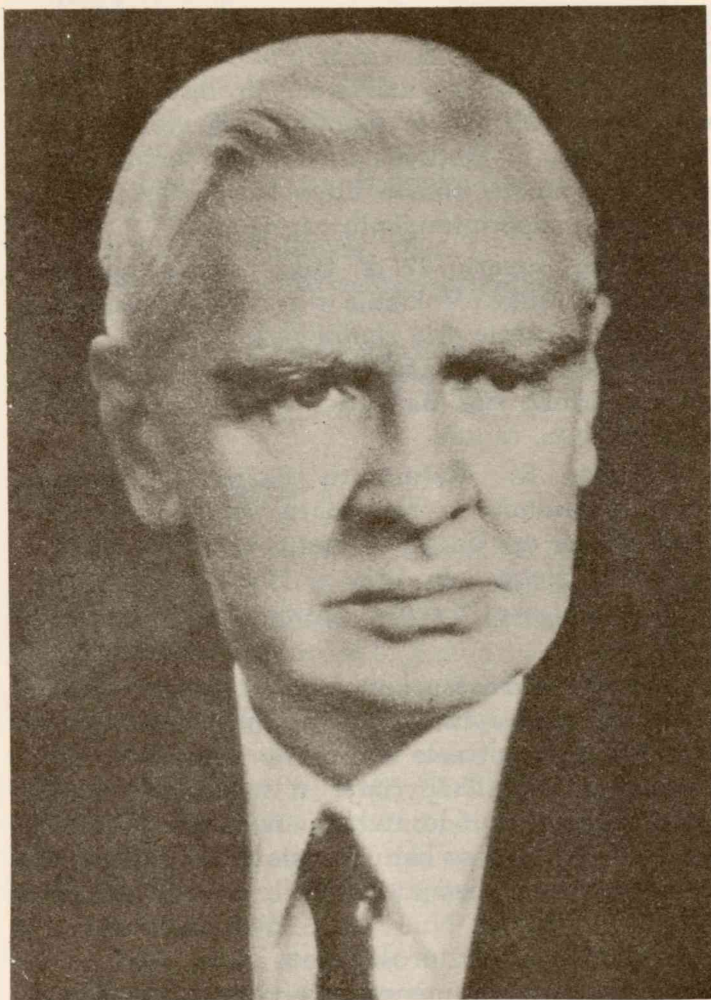
Bažnyčios istorija tai žymiausias P. Jakubėno mokslinis įnašas, pirmas ir originalus tokios apimties kūrinys lietuvių kalba. Šio veikalo tretįjį tomą autorius paskyrė Prahos Huso vardo Evangelikų Teologijos Fakultetui. .

KONSTANTINAS KURNATAUSKAS

Prof. dr. kun. Konstantinas Kurnatauskas (1878.IV.9 Mintauja—1966.II.3 Rastetė prie Oldenburgo), Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios generalinis superintendentas, kilęs iš senos reformatų kunigų šeimos. Nuo 1887 m. lankė Mintaujos, o nuo 1892 m. Petrapilio reformatų gimnaziją. 1897 m. įstojo į Tartu (Dorpato) universiteto teologijos fakultetą. 1899 m. persikėlė į Karaliaučiaus u-to teologijos-filosofijos fakultetą, kurį baigė 1901 m. Filosofiją ir istoriją 1901—03 m. studijavo Leipcige ir Erlangene, kur 1903.VI.9 įsigijo filosofijos daktaro laipsnį apgynęs parašytą disertaciją: „Georg Friedrich Markgraf v. Brandenburg und die Erwerbung des Bistums Kurland. Ein Beitrag zur kurlaendischen Geschichte des XVI Jahrhunderts".

1903 m. Vilniaus sinode buvo ordinuotas kunigu ir paskirtas aptarnauti Kelmės parapiją ir Kėdainių, Deltuvos bei Seirijų filijas. 1905 m. išrinktas Vilniaus Ev. Reformatų Kolegijos nariu. 1913 m. paskirtas į Vilniaus reformatų parapiją su pareiga aptarnauti ir Kelmės p-ją.

1918 m. bolševikams užėmus Vilnių, pasitraukė į Kelmę ir šioje parapijoje kunigavo iki 1938 m. 1920—25 m. buvo Kelmės progimnazijos direktoriumi.

KONSTANTINAS KURNATAUSKAS
1878 — 1966

1925—28 m. Lietuvos Universiteto Evangelikų Teologijos Fakulteto docentas, o nuo 1928—36 m. S. Testamento ir hebrajų kalbos e. o. profesorius. Kartu buvo nuo 1925 m. šio fakulteto sekretorius. Nuo 1926 iki 1930 m. Lietuvos universiteto senato narys. 1938 m. Vilniaus sinodo buvo pakviestas į Vilnių generalinio superintendento pareigoms.

1941 m. vasario 27. d., laike pirmojo bolševikmečio, pasitraukė į Vokietiją ir gyveno Pomeranijoje, o vėliau—Lehrtėje prie Hannoverio. 1953 m. Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios Tremties Sinodas per Jonines išrinko šios Bažnyčios generaliniu superintendentu hon. causae.

Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčią atstovavo šiuose pasauliniuose reformatų sąjungos kongresuose: 1925 m. Cardiffe, Pietų Valijoje; 1927 m. Budapešte, Vengrijoje; 1929 m. Haagoje, Olandijoje; 1938 m. Larvike. Buvo J. Laskio draugijos garbės narys.

Kun. K. Kurnatauskas, kaip vidinio džiaugsmo skatintojas, pasižymėjo nuoširdumu, švelnumu ir tolerantingumu. Savo kūrybines jėgas buvo pašventęs reformatų Bažnyčiai ir jai ištarnavo 63 metus. Dirbo Vilniaus sinodo archyvo redakcinėje komisijoje, kuri išspausdino keturis sąsiuvinius dokumentų „Monumenta Reformationis Polonicae et Lithuanicae" 1911—20 m. Nuo 1925 iki 31 m. redagavo protestantų pasaulėžiūros ir Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios reikalams mėnesinį žurnalą „Mūsų Žodis", bendradarbiavo žurnale „Mūsų Sparnai".

Parašė ir išleido šiuos raštus:

Der Verfall der Reformation in Polen, 1904.

Znaczenie Jana Kalwina dla Reformacji, 120 psl., 1909.

Konfesja albo wyznanie wiary powszechnej kosciolow chrzescijanskich polskich 1570 r., 1920.

Die reformierte Kirche in Litauen, 1924.

Gyvos parapijos esmė ir uždaviniai, 1927.

Hebrajų kalbos vadovėlis, 1928.

Jobo knygos problema ir graikų tragedija, 258 psl., Kaunas 1928.

Jėzus Kristus Talmude, 1930.

Senojo Testamento svarba krikščioniškajai Bažnyčiai, 1930.

Review of the Past Evangelical Reformed Church in Lithuania and the Present Status, 1931.

VYTAUTAS KURNATAUSKAS

Kun. Vytautas Kurnatauskas (1897.X.29 Ryga—1970.VII.14 Hain-Gruendau, V. Vokietija) lankė Rygos, Mintaujos, Slucko, Werro (Estija), Kronštato (prie Petrapilio) ir Voronežo gimnazijas, kurią baigė 1918 m. Tais metais su tėvu, veterinarijos gydytoju-generolu, grįžo į Petrapilį, o iš čia atvyko į Vilnių. Čia tarnavo miesto savivaldybės elektros skyriuje. Nuo 1926 m. studijavo Vytauto Didžiojo Universitete Kaune Ev. Teologijos fakultete, kurį baigė 1929 m. Tais metais Biržų sinode buvo ordinuotas diakonu, paskirtas tarnauti Biržų parapijoj ir dėstyti tikybą pradžios mokyklose.

Po 2-jų metų persikėlė į Kauną ir tarnavo Lietuvos Banko užsienio skyriuje. Laisvai kalbėjo 7 kalbomis. Nemažai laiko skyrė filmų technikai ir fotografijai. 1936—37 m. teologijos mokslus gilino Aberdeen universitete, Škotijoj. Išklausęs 4 semestrus sugrįžo ir sinodo metu Biržuose buvo ordinuotas kunigu. Sinodo buvo paskirtas antruoju kunigu į

VYTAUTAS KURNATAUSKAS
1897 — 1970

Papilio parapiją. Iš čia 1939 m. buvo paskirtas Kelmės p-jos klebonu.

Per pirmąjį bolševikmetį 1941.II.29 išvyko kartu su nemaža dalimi savo parapijiečių į Vokietiją, kur iki 1950 m. aptarnavo lietuvius evangelikus įvairiose Vokietijos tremtinių stovyklose ir vėliau dėstė anglų kalbą lietuviams Lingeno stovykloje. 1951 m. buvo paskirtas Hain-Gruendau, Hessene, parapijos klebonu, kur ištarnavo iki 1967 m. 1953 m. Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios VI Tremties Sinodas išrinko jį kolegijos nariu, kuriuo išbuvo iki mirties. Bendradarbiavo laikraštyje „Jaunimo Ratelis", žurnale „Mūsų Sparnai" ir kitoje spaudoje.

Parašė ir išspausdino:

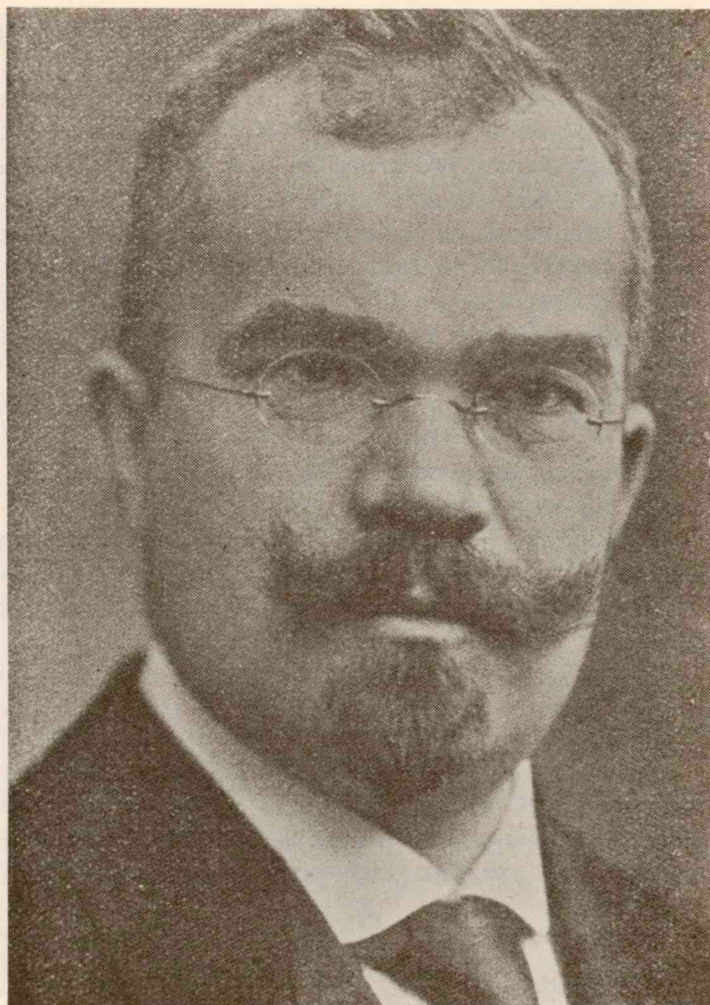
Filmų technikos ir fotografijos vadovėlį.

Evangelikų Tikybos Knygą Lietuviams Tremtyje su prof. dr. kun. P. Jakubėno ir senjoro kun. A. Kelerio pratarmėmis. Išspausdino Missionsdruckerei Breklum, Schleswig-Holstein, 1950 m., 149 psl.

JONAS YČAS

Prof. dr. Jonas Yčas (1880.VII.21 Šimpeliškių km., Biržų vls. ir apsk.—1931.XII.17 Kaunas) istorikas, pedagogas, visuomenės veikėjas, švietimo ministeris, reformatų Bažnyčios kuratorius, dažnas sinodų direktorius.

J. Yčas 1890 m. įstojo į Mintaujos gimnaziją ir, dėdės poeto St. Dagilio remiamas, baigė šios gimnazijos primąsias 4 klases. Toliau mokėsi Slucko gimn., kur buvo duodamos reformatų sinodo stipendijos mokslui eiti ir išlaikomas moksleiviams bendrabutis. Šią gimnaziją 1898 m. baigęs sidabro medaliu, įstojo į Petrapilio universiteto teisių fakultetą, bet neturėdamas pragyvenimui lėšų, nevažiavo. Po metų įstojo į

JONAS YČAS
1880 — 1931

Petrapilio istorijos-filologijos institutą, kur gavo gerą stipendiją. Institutą baigė 1903 m. parašęs diplominį darbą apie miestų atsiradimą Lietuvoje. Gavęs iš profesoriaus Seredonino kvietimą ruoštis istorijos profesūrai, likosi institute studijuoti dar vienerius metus. Mokslus užbaigęs nuvyko į Sibirą ir Tomsko mieste įsteigė privatinę gimnaziją, kuriai direktoriavo iki 1908 m. Tomske plačiai ir aktyviai pasireiškė visuomeninėje ir politinėje veikloje. Jis buvo Tomsko kadetų partijos centro komiteto narys. 1907 m. dalyvavo Vilniaus Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkime. Dalyvaudavo Vilniaus reformatų sinoduose.

Nuo 1908 iki 1916 m. buvo Semipalatinsko (prie Mongolijos sienos) gimnazijos inspektoriumi. 1916 m. buvo paskirtas Voronežo II rusų gimnazijos direktoriumi, kur buvo tuo metu prisiglaudusi Martyno Yčo lietuvių gimnazija. Voroneže J. Yčas taipgi aktyviai reiškėsi lietuvių organizacijų darbe. Dalyvavo mokinių globos komitete, užstodamas, kur gali, lietuvių mokinius; vadovavo centrinio komiteto švietimo sekcijai; pirmininkavo Meno Fondui; suorganizavo pirmąjį lietuvių mokytojų institutą ir jam direktoriavo; skaitė paskaitas iš Lietuvos istorijos.

1918 m. vasario mėn. pabaigoje, bolševikams suareštavus beveik visus Vyriausios Lietuvių Tarybos Rusijoje narius: vicepirm. M. Sleževičių, vicepirm. M. Yčą, kun. J. Jasienskį, J. Vokietaitį, Z. Žemaitį, L. Daukšą, kun. Pr. Penkauską, A. Varną, dr. E. Draugelį ir eilę Martyno Yčo gimnazijos mokinių, Jonas Yčas, talkininkaujant Voronežo vykdomojo revoliucinio komiteto sekretoriui Jonui Plepiui, po mėnesio, per bolševikų vykdomojo revoliucinio komiteto pirmininko gražuolę žmoną, sumokėjęs bolševikų komisarams 13,000 rublių, visus areštuotus iš kalėjimo išvadavo. Šių reformatų—Jono

Yčo ir Jono Plepio—pastangomis ir didele rizika, buvo išgelbėti iš teroristinės „Čekos" nagų svarbiausieji Lietuvos valstybės atstatymo būsimieji šulai.

1918.VI.24 drauge su visais lietuviais mokiniais ir mokytojais grįžo iš Voronežo į Vilnių, kur tuojau tapo Lietuvių Tarybos švietimo komisijos pirmininku, o vėliau trijuose Lietuvos valstybės ministerių kabinetuose švietimo ministeriu. 1919 m. išvyko į Karaliaučių pagilinti istorijos studijų ir už disertaciją „Simonas Grunau XVI amžiaus kronikininkas" gavo filosofijos daktaro ir laisvųjų mokslų magistro laipsnį. 1920 m. buvo paskirtas Panevėžio trijų gimnazijų direktoriumi. Šiose pareigose išbuvo ligi 1925.VII.

1922.III.13 buvo paskirtas Lietuvos Universiteto socialinių mokslų, kiek vėliau, humanitarinių mokslų fakulteto ordinariniu profesorium. Be to, vyriausybės buvo paskirtas dar ir Klaipėdos krašto mokyklų decernentu. Tuo pačiu laiku jis dėstė Kauno u-te istorijos kursą. Pajutęs dviejų pareigų sunkumą, atsisakė nuo pareigų Klaipėdoje ir, persikėlęs iš Panevėžio su visa šeima į Kauną, atsidėjo vien tik istorijos mokslų dėstymui universitete bei istorijos moksliniam tyrinėjimui. Lietuvos istorijai medžiagos rinkti važinėjo į Krokuvą, Švediją, Prancūziją. Lietuvos istorijos vadovėliui parašyti medžiagą pradėjo rinkti ir tvarkyti nuo 1922 m., bet nelaukta mirtis, kurios nesitikėjo, neleido šio darbo baigti.

Iš skaityto Lietuvos universitete istorijos kurso (Lietuvos, —daugiausia viduramžių, Latvijos, Prūsijos, Vokietijos, Viduramžių) hektografuotais leidiniais buvo išleista: Latvių istorija, 1926 m.; Vokiečių tautos istorija, 1927; Lietuvos istorija I dalis, iki did. kng. Gedimino, 1928; Lietuvos istorija II dalis, iki did. kng. Jogailos, 1929; Prūsų žemės istorija, Kaunas 1929 ir kt.

Lietuvių spaudoje pradėjo bendradarbiauti tik atgavus spaudą. Rašinėjo „Lietuvių Laikraščiui", „Vilniaus Žinioms", reformatų laikraščiui „Pasiuntinys" ir kt. Pasirašydavo Jono Mažučio slapyvardžiu. Lietuvos nepriklausomybės metu daug jo parašytų straipsnių yra tilpę žurnaluose: „Švietimo Darbas", „Lietuvos Mokykla", „Lietuvių Tauta", „Mūsų Žodis", „Židinys" ir laikraščiuose, daugiausia „Lietuvos Aide".

Redagavo keletą numerių žurnalo „Mūsų Žodis", kol jį pradėjo leisti reformatų kolegija, paskirdama redaktoriumi kun. K. Kurnatauską. Švietimo ministerijos pavestas redagavo W. Smolenskio lenkų tautos istorijos vertimą, išverstą Antano Kasakaičio, Kaunas, 1925 m. ir J. Pfitznerio monografijos apie Vytautą Didįjį vertimą, paruoštą J. Talmanto, 1930 m.

Iš mokslo srities stambesni jo darbai:

Vopros o vremeni i pričinach pojavlenija gorodov na territoriji litovskago naroda (diplominis darbas, neišspausdintas).

Žalgirio mūšis, tilpęs „Lietuvių Tautoje", kn. II, dalis III, 1912—13. Šią studiją Šaulių Sąjunga atskiru leidiniu išleido 1930 m.

XVI amžiaus kronikininko Simono Grunau reikalu, išsp. „Švietimo Darbe", Nr. 3—6, 1922 m. ir tais pačiais metais atskirai išleistas.

Mažosios Lietuvos praeities bruožai XIII—XX a., išsp. rinkiny „Kovo 20 diena", Kaunas 1921.

Radvilų kultūros darbai Kėdainiuose, išsp. „Mūsų Žodyje", Nr. 5—6, Biržai 1922.

Radvilų darbai Kėdainiuose, išsp. „Lietuvos Aide", 1929.VIII.12, Nr. 181 (665). Tas pats vokiškai „Das Kulturwerk des Hauses Radziwill in Kėdainiai", išsp.

„Deutsche Genossenschaftskalender fuer Litauen", Kaunas 1930.

Adalbert Bezzenberger ir Bezzenbergeris ir lietuvių tauta, išsp. „Tautoje ir Žodyje", II-je kn., Kaunas 1924.

Kai kurie Vytauto žygiai istorijos sritin, išsp. „Židinyje", Nr. 10, 1930.

Vytautas Didysis Vilniuje, Šaulių Sąjungos leidinys, Kaunas 1930.

Vytautas ir žemaičiai, išsp. „Praeities" II t.

Biržai. Tvirtovė, miestas ir kunigaikštystė, Kaunas 1931, 192 psl. (pomirtinis leidinys).

MARTYNAS YČAS

Advokatas dr. Martynas Yčas (1885.XI.3 Šimpeliškių km.,Biržų vls. ir apsk.—1941.VI.5 Rio de Janeiro, Brazilija) aktyvus visuomenės veikėjas, nepriklausomos Lietuvos statytojas, Dūmos atstovas, finansų ministeris, reformatų Bažnyčios kuratorius.

Prie Martyno Yčo leidimo į mokslą prisidėjo jo vyresnis brolis Jonas ir jo dėdė poetas St. Dagilis. Biržų liaudies mokyklą baigęs, 1899 m. išvažiavo su broliu Jonu į Petrapilį. Brolio parengtas, įstojo į Pernavos, Estijoje, gimnazijos II-ją klasę. Gimnazijos VII ir VIII klasių kursą baigė per vienerius metus. Nuvykęs pas brolį Joną į Tomską (Sibire), įstojo į Tomsko universiteto teisių fakultetą, kurį baigė aukso medaliu parašęs disertaciją 1911 m.

Per šešerius studentavimo metus Tomske aktyviai reiškėsi visuomeninėje ir kultūrinėje veikloje. Buvo tapęs lietuvių tarpe įtakingu žmogumi, dideliu lietuviu. Atsisakęs universiteto kvietimo rengtis profesūrai, atvyko į Kauną ir pradėjo advokato darbą pas P. Leoną. Išgavo iš Kauno gubernatoriaus P.

MARTYNAS YČAS
1885 — 1941

Veriovkino leidimą steigti Biržuose spaustuvę ir kompozitoriui M. Petrauskui su Elena ir Jadvyga Neimanaitėmis rengti koncertus Lietuvos miestuose ir bažnytkaimiuose. Po koncertų priedanga M. Yčas važinėjo po Lietuvą ir varė agitaciją už išrinkimą jo atstovu į IV Dūmą. Tokių koncertų įvairiose Lietuvos vietovėse buvo surengta 15.

1912 m. M. Yčas buvo išrinktas nuo Kauno gubernijos atstovu į IV Dūmą, kur priklausė kadetų (konstitucinių demokratų) frakcijai. Dūmos atstovu išbuvo ligi jos išsiskirstymo 1913 m. Su dr. J. Basanavičium lankėsi JAV lietuvių kolonijose rinkdami aukas Lietuvių Mokslo Draugijos Tautos Namams statyti Vilniuje. Aukų buvo surinkta virš 17 tūkstančių dolerių.

1914.VIII.1 kilus I Pasauliniam karui, rūpinosi nuo karo nukentėjusių lietuvių šelpimu ir švietimu. Šelpimo veiklos pradžioje M. Yčas buvo Rusijos miestų sąjungos (zemstvos) įgaliotiniu Lietuvai, Gudijai ir Šiaurės Lenkijai (Suvalkų gub.), steigdamas tose vietose šalpos komitetus. 1914.X.8 suorganizavo Vilniuje centralinį lietuvių komitetą nukentėjusiems nuo karo šelpti, surašė statutą ir buvo išrinktas šio komiteto pirmininku. 1915 m. kovo, gegužės mėn. važinėjo po Galicijos frontą. Vilniaus lietuvių šalpos komitetui likus be pinigų, su adv. J. Kymantu nuvykę Maskvon išgavo 150,000 rublių.

1915 m. vokiečiams užimant Lietuvą, Vilniaus komitetas pasidalijo į dvi dalis: vieni su vicepirmininku A. Smetona likosi Vilniuje, antri su pirm. M. Yču pasitraukė į Rusiją. Būdamas Rusijos didžiosios kng. Tatjanos komiteto pabėgėliams šelpti įstaigos nariu, o nuo 1917 m. pradžios vicepirmininku, M. Yčas išgavo iš šio komiteto, iš Rusijos valstybės iždo, iš savivaldybių ir iš kitų šaltinių 33 milijonus rublių evakuotų

Rusijon lietuvių šelpimo ir švietimo reikalams. 1915 m. išgavo iš Rusijos valdžios leidimą ir įsteigė Voroneže dvi gimnazijas—berniukų ir mergaičių. Jos buvo pavadintos Martyno Yčo vardu. Prie gimnazijų veikė bendrabučiai moksleiviams. 1917 m. Voroneže suorganizavo mokytojų kursus ir išgavo šiai institucijai lėšas. Šios mokslo įstaigos veikė iki 1918 m. Jaltoje, ant Juodųjų jūrų kranto, buvo įsteigęs sanatoriją. Išgelbėjo daug lietuvių, visuomenės veikėjų, dirbusių šelpimo komitetuose nuo mobilizacijos į rusų kariuomenę.

Karo metu Petrapilyje leido ir buvo atsakinguoju redaktoriumi (faktinuoju L. Noreika) vienintelį lietuvišką laikraštį „Lietuvių Balsą", centrinio komiteto ir lietuvių politikos organą, kuris buvo pasiekęs 15,000 tiražą. Laikraščio spaustuvėje buvo taipgi spausdinami lietuviški vadovėliai ir maldaknygės.

1915 m. su J. Gabriu ir S. Šilingu suorganizavo Stockholme lietuvių konferenciją ir įsteigė švedų komitetą suėjimui į kontaktą su kitose valstybėse gyvenančiais lietuviais, užmezgimui ryšių su vokiečių okupuota Lietuva ir šelpimui vokiečių nelaisvėje laikomų lietuvių.

1916 m. gegužės, birželio mėn. su Dūmos 10-ties atstovų delegacija lankėsi Anglijoje, Belgijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Norvegijoje, Švedijoje. Romoje gavo popiežiaus Benedikto XV audienciją ir prašė jo paskelbti pasaulio katalikų bažnyčiose Lietuvių Dieną aukoms rinkti nukentėjusiems nuo karo lietuviams. Vėliau tokia lietuvių diena buvo visame pasaulyje pravesta. Šios kelionės proga dalyvavo lietuvių konferencijoje Lozanoje (Šveicarijoje). Tais pačiais metais centrinio komiteto reikalais su kun. J. Žilium per Sibirą, Japoniją atvyko į JAV rinkti aukų

nukentėjusiems lietuviams, informuoti lietuvius ir daryti spaudimą į vietines organizacijas, kad jos keltų nepriklausomybės reikalavimą Lietuvai.

Rusijon sugrįžo prieš pat pirmąją, 1917 m. kovo mėn., revoliuciją, kurioje aktyviai dalyvavo. Pirmame Rusijos respublikos ministerių kabinete (Lvovo) buvo švietimo ministeriu. Susidarius pirmajam demokratinės Rusijos respublikos ministerių kabinetui buvo paskirtas komisaru, viceministerio teisėmis, švietimo reikalams. M. Yčo žinioje buvo keturios svarbios įstaigos: ciesorienės Marijos žinyba, ciesoriškoji žmogaus mylėtojų draugija, Aleksiejaus komitetas sužeistiems globoti ir Puškino liciejus.

Buvo susidariusios Rusijoje Lietuvių Tarybos nariu. Dalyvavo lietuvių seime Petrapilyje, kur pasisakė už pilną Lietuvos nepriklausomybę. Suorganizavo su kitais antrąją lietuvių konferenciją Stockholme iš Lietuvos, Švedijos ir Amerikos lietuvių atstovų ir jai pirmininkavo.

1917.X.25 įvykus Rusijoje bolševikų revoliucijai, M. Yčas du kartu buvo lietuvių bolševikų areštuotas. Pirmą kartą Petrograde, kur arešte buvo išlaikytas 22 valandas. Antrą kartą beveik su visais Lietuvių Tarybos nariais buvo kalintas Voroneže visą mėnesį. M. Yčui pavyko pabėgti iš bolševikinės Rusijos ir 1918.IV.7 pasiekti Vilnių, kur tuojau įsijungė į vietinį lietuvių politinį ir visuomeninį gyvenimą.

Dar nebūdamas Lietuvos Tarybos nariu, dalyvavo visuose prezidiumo ir komisijų posėdžiuose. M. Yčas kartu su prof. M. Biržiška ir dr. J. Purickiu pradėjo organizuoti Vilniuje lietuvių universitetą ir atliko šiai institucijai įsteigti parengiamąjį darbą.

Vokiečiams kėsinantis prijungti Lietuvą prie Prūsijos ar Saksonijos, šiam įvykiui užkirsti, M. Yčas

prisidėjo prie plano pakviesti Lietuvos karaliumi vokiečių herzogą Urachą. Socialdemokratams iš Lietuvos Tarybos pasitraukus, M. Yčas su keliais kitais buvo kooptuotas į Liet. Tarybą ir kaip jos narys dalyvavo trečioje Šveicarijos lietuvių konferencijoje Lozanoje. 1918.IX.11 sudarytame Vilniuje pirmame Lietuvos valstybės ministerių kabinete buvo finansų ministeriu ir ėjo susisiekimo, prekybos ir pramonės ministerio pareigas.

1918 m. gale, okupuojant Rusijos bolševikams Vilnių, kartu su A. Smetona išvyko į Vokietiją organizuoti Lietuvai pagalbos. Berlyne išprašė Lietuvai iš Darlehnskasse Ost 100 milijonų markių paskolą. M. Yčas finansų ministeriu buvo adv. M. Sleževičiaus sudarytame antrame ministerių kabinete (1918.XII.26—1919.III.11) ir Pr. Dovydaičio sudarytame trečiame ministerių Kabinete (1919.III.12—IV.12). M. Yčas prieš 1918 m. Kalėdas išgavo per Anglijos Banko atstovą iš Anglijos Banko 200,000 svarų paskolą.

M. Sleževičiaus sudarytas ketvirtas ministerių kabinetas (1919.IV.12—X.6) M. Yčą paskyrė generaliniu finansų reikalais įgaliotiniu užsieniuose. Dalyvavo Lietuvos delegacijoje Versalio taikos konferencijoje Paryžiuje. Čia su T. Naruševičium ir E. Galvanausku išgavo iš JAV likvidacinės komisijos rūbų ir kitų daiktų Lietuvos kariuomenei ir 4 milijonų dolerių paskolą tiems daiktams įgyti.

1921 m. pradžioje kartu su A. Smetona buvo Lietuvos atstovais arbitražo komisijoje, kuriai pirmininkavo anglas J. Y. Simpson, Lietuvos-Latvijos sienai nustatyti, kuri grąžino Lietuvai Palangą. Vėliau valstybės kūrimo darbuose nebedalyvavo.

1918.XII.1 buvo suorganizavęs Vilniuje Prekybos ir Pramonės banką, kuris kartu su Lietuvos valdžia

buvo perkeltas į Kauną. 1919.XII.12 M. Yčas buvo išrinktas šio banko direktoriumi ir nuo tada pradėjo, Lietuvos ekonominei gerovei pakelti, organizuoti krašto pramonę. Padėjo suorganizuoti Lietuvos Banką ir 1922 m. rudenį įvesti tvirtą, pastovią Lietuvos valiutą—Litą.

Savo darbu ir iniciatyva prisidėjo prie šių prekybos ir pramonės įmonių suorganizavimo:

1. „Lietuvos Garlaivių" akcinės bendrovės, kurios buvo pirmininku. 1920 m. pabaigoje su jūrų kap. L. Stulpinu nupirko 6 naujus laivus, kurie plaukiojo tarp Lietuvos pajūrio, Skandinavijos ir Anglijos valstybių.
2. Miškų eksploatacijos „Eglyno" b-vės, kurios buvo pirmininku.
3. Aliejui spausti „Ringuvos" akc. b-vės, kurios buvo pirmininku.
4. „Nemuno" akc. b-vės, kuri turėjo mašinų fabriką ir špižaus liejyklą. Šios bendrovės buvo revizijos nariu.
5. Lietuvos „Statybos" b-vės, kurios buvo iždininku. Ši b-vė nutiesė siaurąjį geležinkelį Biržai-Pasvalys.
6. Eksporto-importo „Dubysos" b-vės.
7. Verpimo-audimo fabriko Panevėžyje ir kt.

Trys sukurtos įmonės—Ringuva, Nemunas ir audinių fabrikas Panevėžyje, sėkmingai veikė iki Sovietų Rusijos okupacijos 1940 m.

Permatęs gręsiantį Lietuvai pavojų, dar prieš Lenkijos 1938.III.17 ultimatumą Lietuvai, keletą kartų privačiai važinėjo į Lenkiją, siekdamas santykių pagerinimo. Tačiau dėtos pastangos vaisių nedavė.

Aktyviai dalyvavo reformatų bažnytiniame gyvenime. Dar prieš I Pasaulinį karą buvo išrinktas kuratoriumi. Dažnai buvo renkamas sinodų direkto-

riumi. Važinėjo į Pasaulinės Sąjungos tarptautines konferencijas taikai per Bažnyčias skleisti. Jo rūpesčiu prie Lietuvos Universiteto buvo įkurtas Evangelikų Teologijos fakultetas, kuriame docentaudamas skaitė bažnytinės teisės paskaitas. 1928 m. Ev. Teologijos f-tas suteikė jam garbės daktaro laipsnį.

1940.VI.25 su šeima pasitraukė į Vokietiją, o iš ten į Portugaliją. Iš čia, būdamas sunkiose sąlygose, mėgino užmegsti ryšius su anglų ir Londono lenkų sluoksniais. 1941 m. pradžioje išvyko Brazilijon, kur po 3 mėn. dėl širdies ligos mirė, turėdamas 54 metus amžiaus.

M. Yčas anksti pradėjo žurnalistikos darbą. Iš Tomsko, dar būdamas studentu, siuntinėjo korespondencijas, pavadintas „Laiškai iš Siberijos": „Lietuvių Laikraščiui", „Lietuvos Ūkininkui", „Vilniaus Žinioms", „Vilčiai". Būdamas Dūmos atstovu ne kartą rašė rusų spaudoje Lietuvos reikalais. 1910—11—12—13 m. prisidėjo prie Biržų kalendoriaus išleidimo. 1914 m. suorganizavo kapitalą „Vairui" leisti ir pats jį apie metus laiko leido, kol karas sutrukdė. Karo metu Petrapilyje leido „Lietuvių Balsą".

Nepriklausomybės laikais bendradarbiavo „Lietuvos Aide", „Mūsų Žodyje" ir kitoje spaudoje.

Parašė: Vozniknovenije i organizacija evangeličeskoi obščiny v Litvie i položenije pastora v nei (Evangelikų bendruomenės atsiradimas ir organizacija Lietuvoje ir kunigo padėtis joje). Porą brošiūrų apie ev. reformatų gyvenimo reikalus.

1935—36 m. išleido savo atsiminimų „Nepriklausomybės Keliais" tris tomus.

Parašytas ketvirtas atsiminimų tomas žuvo sovietams okupavus Lietuvą.

Konstantinas Jašinskas (1875.VIII.1 Nem. Radviliškio vls., Biržų apsk.—1958.V.5 Vilkaviškis) veterinarijos gydytojas. Mokydamasis Mintaujos gimnazijoje, priklausė slaptai lietuvių mokinių organizacijai Kūdikiui ir buvo jos knygininku. To laiko atsiminimus yra paskelbęs „Lietuvos Aido" 1933 m. Nr. 87. Apie 1896 m., baigęs gimnaziją, veterinariją studijavo Tartu universitete. Kadangi buvo reformatas, tai iš rusų valdžios gavo paskyrimą veterinarijos gydytoju Vilkaviškio aps. Šiose pareigose ištarnavo 35 metus. Į pensiją išėjo laike II Pas. karo, vokiečių okupacijos metu.

Be tiesioginio darbo, per visą savo gyvenimą buvo pasišventęs ūkininkų švietimu raštu. Prieš I Pas. karą daug rašė ūkiniais ir veterinarijos klausimais „Lietuvos Ūkininke" (nuo 1906 m.), „Žemėje" (nuo 1907 m.). Lietuvos nepriklausomybės laikais rašė: „Ūkininko Patarėjuje", „Veterinarijoje ir Zootechnikoje", „Žemės Ūkyje".

Parašė ir išleido:

Kas reikalinga ūkininkui žinoti apie arklį, 1926.

Limpamosios ir parazitinės arklių ligos, 1926.

Nauji vaistai veterinarijos medicinoje (iš jo paskaitų skaitytų veterinarijos gydytojų kursuose), 1928.

Kiaulių ligos ir jų gydymas, 1930.

Gyvulių tuberkuliozė ir kova su ja Lietuvoje, 1938. Pastaroji brošiūra laimėjo veterinarijos departamento konkurse I-ją premiją ir buvo išspausdinta 150,000 egzempliorių.

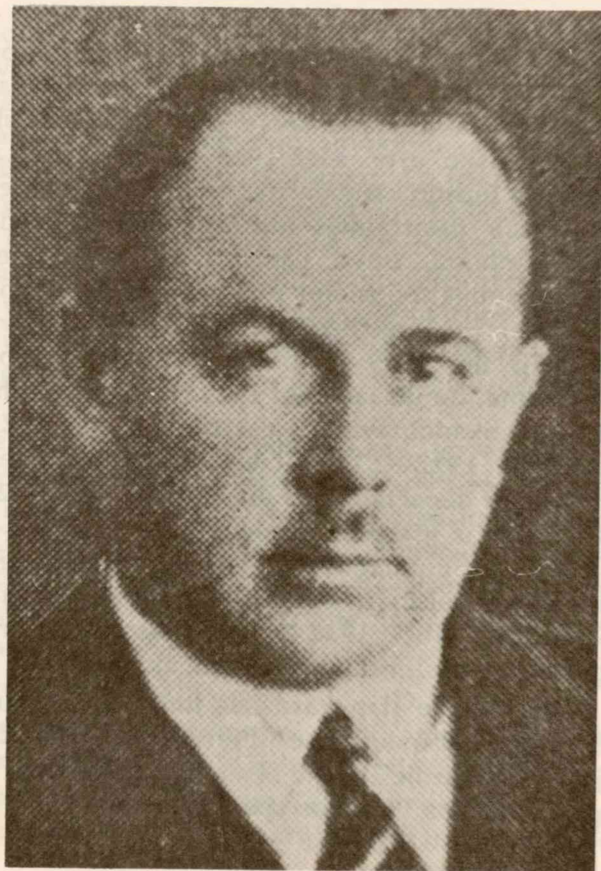
JONAS AUKŠTUOLIS

Jonas Aukštuolis (1886.IV.2 Kalnagalių vsd., Kupiškio vls.—Sibire) diplomatas, teisininkas, publicistas. Mintaujos gimnaziją baigė 1907 m. Petrapilio univ. teisių fakultetą išklausė 1912 m., bet diplomą įsigijo Tomsko u-te. Ligi 1915 m. tarnavo Kauno apygardos teismo kandidatu ir ėjo tardytojo pareigas. Tais metais, pasitraukęs nuo vokiečių okupacijos į Rusijos gilumą, buvo paskirtas Lietuvių Centro Komiteto nukentėjusiems nuo karo šelpti įgaliotiniu Pavolgyje ir juo buvo ligi 1916 m. Tais metais atvyko į Švediją ir ligi 1919 m. buvo tokiu pat įgaliotiniu Stockholme, o nuo tada ligi 1921 m. Lietuvos charge d'affaires Skandinavijos valstybėse ir ligi 1922 m. Olandijoje. 1922—23 m. Lietuvos užsienių reikalų ministerijos departamento direktorius. 1923—27 m. pasiuntinys ir įgaliotas ministeris Latvijoj, ligi 1929 m. Estijoj ir Suomijoj. Nuo 1930 m. užsienių reikalų ministerijos teisių ir administracijos departamento direktorius. Nuo 1932.X. įgaliotas ministeris ir nepaprastas pasiuntinys Čekoslovakijoje.

Publicistikoje slapyvardžiais Jonas arba Kalnagalietis rašė „Lietuvių Balse" (Petrapilyje), JAV „Lietuvoje", „Sandaroje" ir kt. Taip pat bendradarbiavo nepriklausomos Lietuvos spaudoje.

JOKŪBAS AŽUNARIS

Jokūbas Ažunaris (1878.XI.26 Melaišių km., Biržų vls. ir aps.—1952) 1895 m. išvykęs į Petrapilį pasimokė šaltkalvystės amato ir 1899 m. baigė pradžios mokyklos kursus suaugusiems. 1900—05 m. tarnavo rusų kariuomenėje. 1906 m. atvyko į JAV ir

JONAS AUKŠTUOLIS
1886 — ?

JOKŪBAS AŽUNARIS
1878 — 1952

apsigyveno Waterbury, Conn. 1906 m. savitarpio lavinimosi draugijos „Šviesa" ir 1909 m. pirmosios Amerikos lietuvių meno ir rankdarbių parodos organizatorius ir valdybos narys. Buvo SLA aktyvus narys ir kurį laiką 11 kuopos pirmininkas. Priklausė Waterburio lietuvių politiniam klubui, kapinių draugijai.

Nuo 1907 m. bendradarbiavo „Vilniaus Žiniose", „Darbininkų Viltyje", „Lietuvos Žiniose", „Lietuvos Ūkininke", 1910—23 m. „Vienybėje Lietuvninkų", „Lietuvoje", „Tėvynėje".

JURGIS KUTRA

Jurgis Kutra (1891 m. Šniurkiškių km., Biržų vls. ir aps.—1943 m. Sibiras) mokytojas, kultūrininkas, reformatų Bažnyčios kuratorius. Lankė Biržų liaudies ir Bauskės viduriniąją mokyklą, kurias baigęs įsigijo mokytojo teises ir buvo paskirtas Žagarės pradžios mokyklos mokytoju. I Pasaulinio karo metu buvo mobilizuotas ir išsiųstas į Rusiją. Voroneže lankė Martyno Yčo suorganizuotus, Vokietaičio vadovautus, mokytojų kursus.

1918 m. grįžus į Lietuvą buvo paskirtas Biržų pradžios mokyklų inspektoriumi. Mokytojavo Biržuose „Saulės" įsteigtoje progimnazijoje, kuri, laikui bėgant, išsivystė į valstybinę Biržų gimnaziją. J. Kutra mokytojo-pedagogo darbui išliko ištikimas iki bolševikų ištrėmimo į Sibirą 1941.VI.14, kur ir mirė 1943 m. kovo mėn.

Mokytojas J. Kutra Biržų gimnazijos aukštesnėse klasėse dėstė lietuvių kalbą ir lietuvių bei pasaulinę literatūrą. Pamokose duodavo daugiau mokslo žinių, negu mokyklų programa reikalavo. Ilgus metus buvo

JURGIS KUTRA
1891 — 1943

pedagogų tarybos sekretorius. Nuo 1925 m. buvo paskirtas gimnazijos vicedirektoriumi. Prisidėjo prie naujų gimnazijos rūmų statybos Biržuose.

Aktyviai reiškėsi Biržų miesto kultūriniame gyvenime. Dalyvavo 1922 m. dailės draugijos „Mūza" įsteigime, kuri rūpinosi vaidyba—dramos spektakliais. Pats spektakliuose vaidino ir režisavo moksleivių, šaulių, skautų ir kitų organizacijų spektaklius, rūpindamasis aktorių taisyklinga kalba. 1929 m. buvo išrinktas V-jo Kultūros kongreso Kultūros Sąjungos Tarybos nariu. Kurį laiką priklausė Lietuvos Valstiečių Sąjungai, mokytojų profesinei sąjungai. Nuo 1933 m. buvo Lietuvos Ev. Reformatų Kolegijos generaliniu sekretoriumi. Taipgi buvo Lietuvių Tautosakos archyvo narys, korespondentas. Moksleivių pagalba surinko daug dainų, pasakų, patarlių. Talkininkavo prof. J. Balčikoniui rinkdamas su gimnazijos mokiniais Šiaurės Lietuvoje retesnius žodžius, posakius ir pn., tūkstančius tokių surašytų kortelių pasiųsdamas žodyno redakcijai. Bendradarbiavo „Biržų Žiniose", „Mokykloje ir Gyvenime", „Lietuvos Žiniose".

J. Kutra ypatingai rūpinosi pasaulinės literatūros klasikų, dramos veikalų vertimu į lietuvių kalbą, kurių buvo didelis trūkumas. Jis su savo mokiniais yra išvertęs ir išleidęs ne vieną knygą, kurias išspausdino Kultūros b-vė, Šv. Kazimiero knygynas, Spaudos Fondas ir kitos leidyklos.

Iš J. Kutros redakcijos pirmą kartą pasirodė lietuvių kalba šie leidiniai:

R. Gustafsono „Jūrų karaliaus vainikas"1925 m.

Meterlinko „Sesuo Beatrisa" ir „Neprašyta viešnia".

W. Shakespearo „Otello" 1927 m. ir „Venecijos pirklys".

Dickenso „Dovydas Koperfildas", „Oliveris Tvistas" 1928 m. ir „Jaunuolėlių gyvenimas" 1929 m.

N. A. Rubakino „Šiaurės ledjūryje" 1932 m.

Servanteso „Don Kichotas".

A. H. Kanajevos „Moterų triūsas" 1937 m. ir kiti.

Daugelis vertimų liko rankraščiuose ir jų likimas nežinomas.

J. Kutra kartu su direk. A. Juška suredagavo leidinį „Biržų gimnazija", išleistas 1931 m.

PETRAS LAPIENĖ

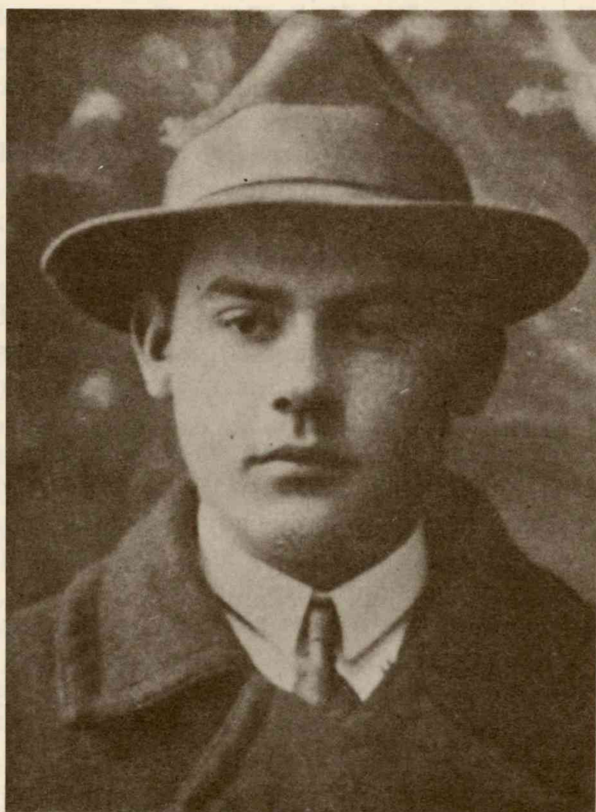
Petras Lapienė (1904.X.18 Kviriškio km., Biržų vls. ir aps.—1943.IX.2 Kaunas) pedagogas, literatas. Biržų gimnaziją baigė 1925 m., VDU humanitarinių mokslų fakultetą 1931 m.

Mokytojavo Linkuvos (1929—31 m.), Klaipėdos, Utenos (1932—34 m.), Kauno (1934—42 m.) gimnazijose. Paskutiniaisiais metais buvo Kauno X gimnazijos direktoriumi. 1942.III. buvo paskirtas į IX gimnaziją vyriausiu direktoriumi.

Buvo uolus tautosakos rinkėjas. Įvairių tautosakos užrašų surinko apie 4000, daugiausia per savo Utenoj suorganizuotą tautosakos rinkėjų būrelį. Periodinėje spaudoje paskelbė straipsnių lietuvių literatūros, kultūros klausimais.

Išspausdino studiją „Idealizmas ir realizmas V. Krėvės kūryboj" („Varpas" 1931—32 m.) ir studiją apie M. Čiurlionį ir kt. Bendradarbiavo žurnale „Mūsų Žodis". 1937—40 m. redagavo Lietuvos Esperantininkų Sąjungos laikraštį „Litova Stelo" (Lietuvos Žvaigždė). Kelis kartus buvo Lietuvos Esperantininkų Sąjungos pirmininku.

Išvertė į esperanto kalbą lietuvių poetų kūrinių ir lietuvių liaudies dainų. Barcelonoj įvykusiose esper-

PETRAS LAPIENĖ
1904 — 1943

antininkų pasaulinės poezijos varžybose (Flora ludoj) gavo premiją už K. Binkio eilėraščio „Gėlės iš šieno" esperantišką vertimą.

Parengė ir išleido esperanto kalba antalogiją „Iš lietuvių poezijos" (El litova poesio) 1938 m., 198 psl., ir rinkinį „Lietuvių liaudies dainos" (Litovaj popolkantoj) 1939 m., 40 psl.

PETRAS NASTOPKA

Petras Nastopka (1871.VI.22 Rinkuškių km., Biržų vls. ir aps.—1949.III.4 Biržai) veterinarijos gydytojas, reformatų Bažnyčios kuratorius. 1896 m. baigė Tartu Veterinarijos Institutą, dirbo įvairiose Rusijos vietovėse. Po I Pas. karo 1920—25 m. buvo Biržų aps. veterinarijos gydytoju ir Biržų gimnazijos mokytoju. 1926.IX.15 Lietuvos un-tas išrinko zoohigienos ir zootechnikos eksterjero katedros vedėju su einančio pareigas docento titulu. 1929.XI.1 panaikinus veterinarijos skyrių Lietuvos un-te, nuo tų metų vėl buvo Biržų aps. veterinarijos gydytoju. Paskelbė mokslinių straipsnių apie galvijų marą.

PETRAS KREGŽDĖ

Petras Kregždė (1894.I.2 Lyglaukiai, Biržų vls. ir aps.—1947.IV.22 New Yorkas) agronomas, ekonomistas, kooperatininkas, finansininkas, reformatų Bažnyčios kuratorius. Lankė Biržų liaudies ir Bauskės viduriniąją mokyklas. Baigęs aukštesniąją agronomijos mokyklą Dotnuvoje, studijavo Maskvos Žemės Ūkio Akademijoje. Rusų kariuomenėn paimtas, baigė karininkų mokyklą Petropavlovske. Rusų karo vadovybės komandiruotas 1917—18 m. gyveno Novo-Nikolajevske, Sibire. Čia suorganizavo Lietuvių

PETRAS NASTOPKA
1871 — 1949

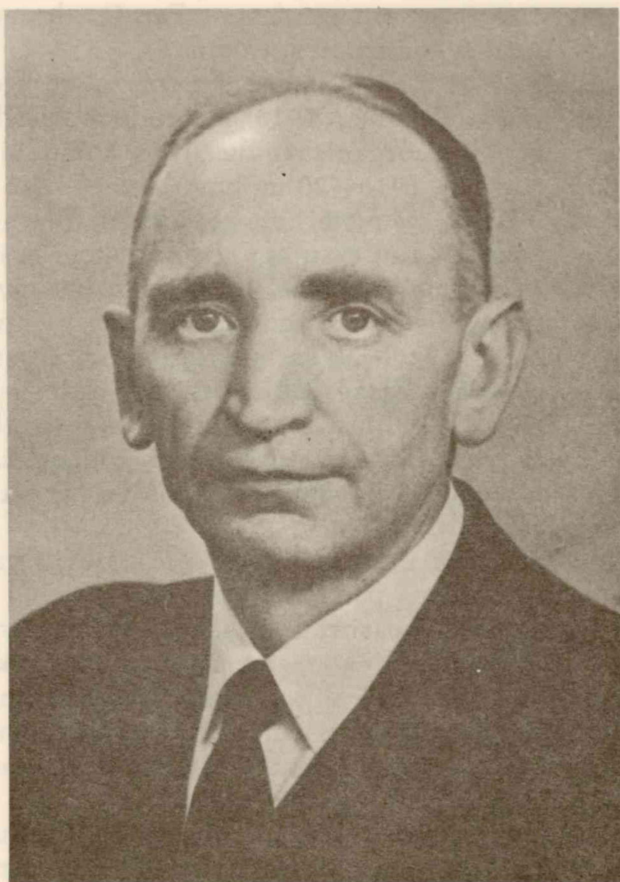
Tremtinių Draugiją ir jai pirmininkavo. Vietos lietuviams ruošė paskaitas, lietuviškus vaidinimus, vakarėlius. Įsteigė lietuvių mokyklą vaikams ir vakarinius kursus suaugusiems. Parašė dramos veikalą, kurį mėgėjų grupė suvaidino.

Slapta perėjęs Kolčako-bolševikų frontą, po ilgos ir nuotykingos kelionės 1918 m. rudenį pasiekė tėviškę. Biržuose suorganizavo Biržų aps. komitetą ir jam pirmininkavo. 1918—20 m. buvo Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų Ministerijos įgaliotiniu Biržų—Pasvalio apskr. Biržuose su agr. P. Variakoju įkūrė Biržų dailės draugiją „Mūza" ir jai pirmininkavo. „Mūzos" draugija surengė kelis spektaklius Astravo dvaro rūmuose. 1920—22 m. buvo Rokiškio, Zarasų ir Utenos apskričių Žemės Ūkio Ministerijos inspektoriumi. Nuo 1922 m. iš pradžių buvo Ž. Ū. Ministerijos skyriaus viršininku, kiek vėliau šios ministerijos Žemės Reformos Valdybos vicedirektorius.

Buvo išrinktas Steigiamojo Seimo atstovu, valstiečių liaudininkų partijos. Politinė karjera jo neviliojo. Iš seimo pasitraukęs savo jėgas paskyrė žemės ūkio kultūrai, kooperacijai ir žemės ūkio finansavimui. 1923—26 m. buvo kooperatyvų sąjungos Lietūkis direktorius ir valdybos narys ir žemės ūkio parodų Kaune organizatorius. Už nuopelnus buvo išrinktas Lietūkio garbės nariu.

1927—40 m. buvo Žemės Banko direktorius, Žemės Ūkio Rūmų valdybos vicepirmininkas, Lietūkio, Pienocentro, Maisto bei Kooperatyvų Sąjungos valdybų ir ekonominių Studijų draugijos narys. Klaipėdos ir Šventosios uostų statybų finansavimo komisijos pirmininkas.

Du kartu buvo kviestas užimti Žemės Ūkio ministerio postą: 1926 m. sudarant M. Sleževičiui

PETRAS KREGŽDĖ
1894 — 1947

ministerių kabinetą ir 1940 m. A. Merkui sudarant koalicinį ministerių kabinetą, bet atsisakė.

Laike pirmosios Sovietų Rusijos okupacijos dirbo repatriacijos komisijoje, vėliau vyr. planavimo komisijoje.

Laike vokiečių okupacijos 1941—42 m. buvo Žemės Ūkio Rūmų vicepirmininkas. Kovojo su vokiečių okupacine valdžia duoklių ūkininkams sumažinimo reikalu. Kartu su Žemės Ūkio Rūmų pirmininku J. Fledžinskiu įteikė protesto memorandumą okupantams dėl atstatymo nuosavybės teisių Lietuvoje. Dėl protestų Žemės Ūkio Rūmai buvo sulikviduoti. 1941—44 m. buvo Gemeinschaft banko Kaune direktoriumi.

Artėjant antrajai Sovietų Rusijos okupacijai 1944.VIII.14 su šeima, mažu žvejų kuteriu, pasiekė Švediją ir ten atstovavo lietuviams pabėgėlių stovykloje Grangaerde. Vėliau buvo Lietuvių Šalpos Komiteto atstovu Stockholme. Gyvendamas Eskilstunoje kartu su kitais įsteigė Lietuvių Draugiją ir jai pirmininkavo. 1947 m. su šeima atvyko į JAV ir čia po poros savaičių mirė nuo širdies smūgio.

Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios kuratoriumi buvo išrinktas nepriklausomos Lietuvos pradžioje. Tris kartus buvo išrinktas Sinodo direktoriumi. P. Kregždė buvo paskutinio prieš antrąją Sovietų Rusijos okupaciją sinodo, įvykusio 1944 m. per Jonines Biržuose, direktoriumi. Jo pastangų ir iniciatyvos dėka vokiečių okupacijos metu buvo išspausdintas 1942 m. Šerno Giesmynas. Prisidėjo prie naujos reformatų bažnyčios statybos Kaune.

Kooperacijos ir finansavimo klausimais rašė: „Lietuvos Aide", „Lietuvos Žiniose", „Ūkininko Patarėjuje", „Lietuvos Ūkininke". Jo sukurti ir

KONSTANTINAS KREGŽDĖ
1896 — 1947

vaidinti Novo-Nikolajevske, Biržuose, Rokiškyje dramos veikalai: „Vyresnysis angliakasys", „Jonas ir Onutė" ir kt., II Pasaulinio karo metu sudegė jo ūkyje Jukniškyje kartu su trobesiais.

KONSTANTINAS KREGŽDĖ

Konstantinas Kregždė (1896.VI.19 Lyglaukiai, Biržų vls. ir aps.—1947.III.26 Kaunas) mokytojas, kooperatininkas, visuomenės veikėjas, korespondentas, reformatų Bažnyčios kuratorius.

Baigė Biržų liaudies, Bauskės (Latvijoj) viduriniąją mokyklas ir Veiverių mokytojų seminariją.

1917—1919 m. buvo Novo-Nikolajevske (Sibire) lietuvių pabėgėlių pradžios mokyklos mokytoju. 1919—21 m. Astravo dvaro pradžios mokyklos mokytojas. 1921—23 m. Biržų gimnazijos lietuvių kalbos dėstytojas. Vienas iš Biržų meno draugijos „Mūza" steigėjų, spektaklių organizatorius, artistas ir režisierius.

1923—27 m. Lietuvos I ir II Seimo atstovas nuo valstiečių liaudininkų partijos. Po 1927 m. gruodžio perversmo dalyvavo kooperatinėje veikloje. Buvo Lietūkio, Pienocentro valdybos narys. 1940—44 m. Biržų Žemės Ūkio Draugijos direktorius. Antrosios Sovietų Rusijos okupacijos metu dirbo Pienocentre. Buvo nuolatinis Biržų Sinodo revizijos komisijos pirmininkas.

Bendradarbiavo „Lietuvos Žiniose", „Talkoje", „Lietuvos Ūkininke", „Jaunime", „Biržų Žiniose". Rašinėjo straipsnius politinėmis temomis, korespondencijas ir feljetonus Slagonio slapyvardžiu. Autorius kelių politinių brošiūrų, kurias išspausdino „Varpo" b-vė.

ALEKSANDRAS BALČIAUSKAS

Aleksandras Balčiauskas gimė 1907.X.5 Pumpėnų vls., Panevėžio aps., mirė 1952.I.24 Biržuose. Baigus VDU Evangelikų Teologijos fakultetą, buvo ordinuotas kunigu ir Biržų sinodo paskirtas tarnauti Biržų parapijai ir dėstyti tikybą Biržų gimnazijoje.

Suorganizavo ir 1932.I.12 įsteigė Biržuose reformatų jaunimo „Radvila" skyrių. Įsisteigus daugiau skyrių, įkūrė „Radvilos" draugiją su centru Biržuose. Parašė šiai draugijai įstatus. „Radvila" draugija turėjo 20 skyrių ir virš tūkstančio narių.

Kartu su mokytoju A. Šliku suredagavo knygą „Jaunimo Vadovas", kuri „Radvilos" valdybos pastangomis ir lėšomis buvo išleista 1936 m.

Nuo 1939 m. buvo Lietuvos kariuomenės evangelikų kapelionu. Sekmadieniais per Kauno radiją transliuodavo pamokslus. Po II Pasaulinio karo iki mirties buvo Biržų reformatų parapijos klebonu. Rašė „Sėjėjui" ir kt.

ALFREDAS ŠLIKAS

Alfredas Šlikas, gimęs 1902 m. Užušilių km., Biržų vls. ir aps., mirė Sibire 1941 m., mokytojas, reformatų Bažnyčios kuratorius.

Mokytojavo: Kuokaviečių pradžios mokykloje, Biržų vls. ir aps. Vėliau Druseikių pradžios mokykloje ir Biržų miesto „Aušros" pradžios mokykloje. Aktyviai veikė jaunimo draugijose.

Bendradarbiavo „Biržų Žiniose", „Ūkininkų Patarėjuje" ir kitoje lietuvių spaudoje, spausdindamas savo sukurtus feljetonus.

Parašė: Šventoji istorija evangelikų mokyklinio amžiaus vaikams su paveikslais; išspausdinta Kaune 1935 m. Ev. Reformatų Sinodo leidinys.

ALEKSANDRAS BALČIAUSKAS
1907 — 1952

ALFREDAS ŠLIKAS
1902 — 1941

Kaip lietuvis knygnešys kovojo su caro galybe, išsp. 1931.

Kartu su kun. A. Balčiausku suredagavo knygą Jaunimo vadovas, išl. 1936 m.

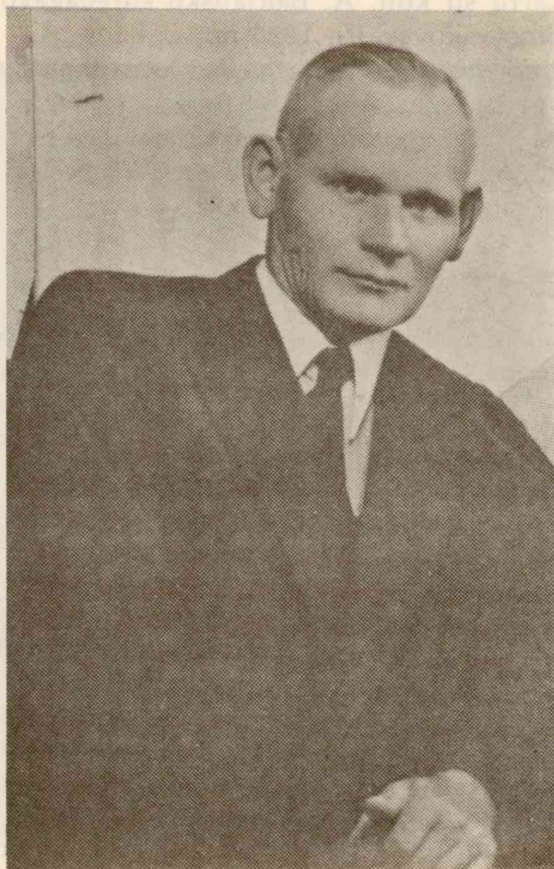
Prieš pirmąją Sovietų Rusijos okupaciją buvo reformatų Kolegijos reikalų vedėjas.

Per pirmąjį lietuvių trėmimą 1941.VI.14 buvo suimtas ir su visa šeima ištremtas į Sibirą, kur tų metų gale, per Kūčias, mirė.

JUOZAS ŽEMAITIS

Juozas Žemaitis (1894.XII.6 Nem. Radviliškis, Biržų aps.—1956.VII.29 Kaunas) veterinarijos medicinos gydytojas, chirurgas, veterinarijos mokslų daktaras, profesorius, Lietuvos TSR nusipelnęs mokslo veikėjas (1945 m.), reformatų Bažnyčios kuratorius.

Pradžios mokyklą baigė 1906 m. Į Panevėžio realinę gimnaziją įstojo 1908 m., kurią baigė evakuotą Rusijon 1916 m. Tais metais stojo į Tartu veterinarijos institutą, kurį lankė iki 1919 m. Po 2-jų metų pertraukos 1921 m. grįžo į institutą, kaip Krašto Apsaugos Ministerijos stipendininkas, ir jį baigė 1923 m. gruodžio mėn. 1924—25 m. dirbo trečiame artilerijos pulke ir skaitė hipologijos kursą karo mokykloje. 1925 m. gegužės mėn. buvo paskirtas Kauno un-te veterinarijos skyriaus chirurgijos katedros jaunesniuoju asistentu ir komandiruotas į Vienos aukštąją veterinarijos mokyklą pagilinti studijų. 1927 m. apgynė disertaciją „Extradural und Leitungsanaesthesie beim Hund" ir gavo veter. medicinos daktaro laipsnį. Lietuvos un-to medicinos fakultetas pakėlė jį chirurgijos katedros vyresniuoju asistentu.

JUOZAS ŽEMAITIS
1894 — 1956

Uždarius veterinarijos medicinos skyrių, 1928 m. buvo paskirtas Gruzdžių aukštesniosios gyvulininkystės mokyklos direktorium ir chirurgijos dėstytoju. Įkūrus Kaune-Vilijampolėje veterinarijos akademiją, 1938 m. buvo pakviestas docentu ir vadovauti chirurgijos katedrai.

Po II Pasaulinio karo 1944—47 m. buvo Lietuvos Veterinarijos Akademijos rektorius. Dėstė bendrąją bei operacinę chirurgiją ir oftalmologiją. 1945 m. už nuopelnus veterinarijos srityje LTSR Aukštosios Tarybos prezidiumas suteikė Tarybų Lietuvos nusipelniusio mokslo veikėjo garbės vardą, o Tarybų Sąjungos aukštoji atestacinė komisija pripažino veterinarijos mokslų daktaro laipsnį ir profesoriaus mokslinį vardą.

Po II Pasaulinio karo daug prisidėjo prie Veterinarijos Akademijos atkūrimo. Buvo vyresniuoju moksliniu bendradarbiu LTSR Mokslų akademijos gyvulininkystės ir veterinarijos institute.

Šalia mokslinės ir pedagoginės veiklos aktyviai dalyvavo sporte. Ilgą laiką buvo Kauno Medžiotojų draugijos pirmininku.

Prof. dr. J. Žemaitis ir jo gyvenimo draugė Palmyra Puodžiūnaitė-Žemaitienė buvo nužudyti jų augintinio.

Eilę mokslinių straipsnių apie arklių ir kitų gyvulių chirurgiją buvo paskelbęs Lietuvos ir užsienio spaudoje. Su prof. dr. Juozu Motiejūnu (1896—1969 m.), buvusiu Lietuvos Veterinarijos Akademijos rektoriumi, parašė ir 1932 m. išspausdino populiarų ūkininkams vadovėlį „Naminių gyvulių gydymas". Pakartotinai leidinys buvo išleistas Vilniuje 1938 m. J. Žemaitis išvertė iš rusų kalbos prof. B. M. Olivkovo „Operacinės chirurgijos" vadovėlį 1949 m.

JONAS ČYGAS

Jonas Čygas (1910 m. Jasiškių km., Nem. Radviliškio vls., Biržų aps.—1959.VII.25 Kaunas) veterinarijos gydytojas, parazitologas, nuo 1956 m. veterinarijos mokslų kandidatas.

1935 m. baigė Vienos veterinarijos akademiją. 1936—39 m. buvo veterinarijos gydytoju Panevėžio ir Šiaulių Maisto fabrikuose. 1940—41 m. Raseinių aps. veter. gydytojas, Šiaulių Maisto direktorius, respublikinio tresto Maistas valdytojas. Nuo 1940 m. komunistų partijos narys. 1942—43 m. kovojo fronte raudonosios armijos 16 lietuvių divizijoje.

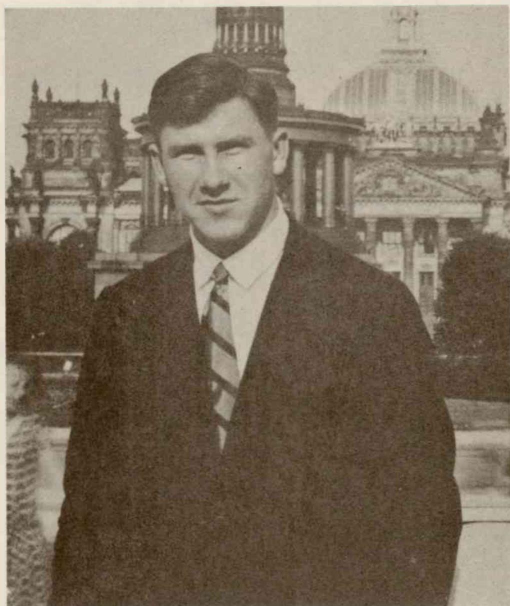
1945—47 m. buvo Lietuvos TSR mėsos ir pieno pramonės liaudies komisaru. Nuo 1947 m. Lietuvos Veterinarijos akademijos rektorius ir parazitologijos katedros vedėjas. Nuo 1948 m. docentas.

Paskelbė mokslinių straipsnių apie gyvulių helmintozę.

KONSTANCIJA SKETERYTĖ—JABLONSKIENĖ

Konstancija Sketerytė-Jablonskienė (1868.X.8 Nerekonių km., Joniškėlio vls., Biržų aps.—?) beletristė, kalbininko Jono Jablonskio žmona.

Bendradarbiavo nuo 1889 m. „Varpe", nuo 1893 m. „Ūkininke", vėliau „Vilniaus Žiniose", duodama beletristinių dalykėlių, vertimų S. O., S. O. L. ar O. S. Rytietės slapyvardžiu. 1893 m. išėjo „Ūkininko" priedu jos verstos P. Peiverintos apysakaitės „Viesėdis" ir „Pirmutinė šalna". 1894 m. išėjo Tolstojaus verstas „Kaukazo belaisvis" ir „Kur meilė, ten ir Dievas". 1904 m. „Vilniaus Žiniose" išspausdino E. de Amicis vertimus „Tėvo slaugytoją" ir „Raštininką", kurie 1905 m. buvo atskirai išleisti „Apsakymėlių" vardu drauge su kitais vertimais.

JONAS ČYGAS
1910 — 1959

VACLOVAS STUDNICKI
1874 — 1962

VACLOVAS STUDNICKI

Waclaw de Gizbert Studnicki (1874 m. Latvija—1962.IV. Californija) istorikas, reformatų Bažnyčios Vilniaus sinodo kuratorius.

Studnickiai—Radvilų kunigo olando van Putten, atvykusio XVII a., palikuonys.

W. Studnicki 1919—39 m. buvo Vilniaus miesto archyvo direktorius. Parašė ir išspausdino:

Przewodnik historyczny po Wilnie, 1910.

Z dziejow najswietnejszej niegdyš gymnazjum na Litwie (Kėdainių mokyklų istorija), 1934.

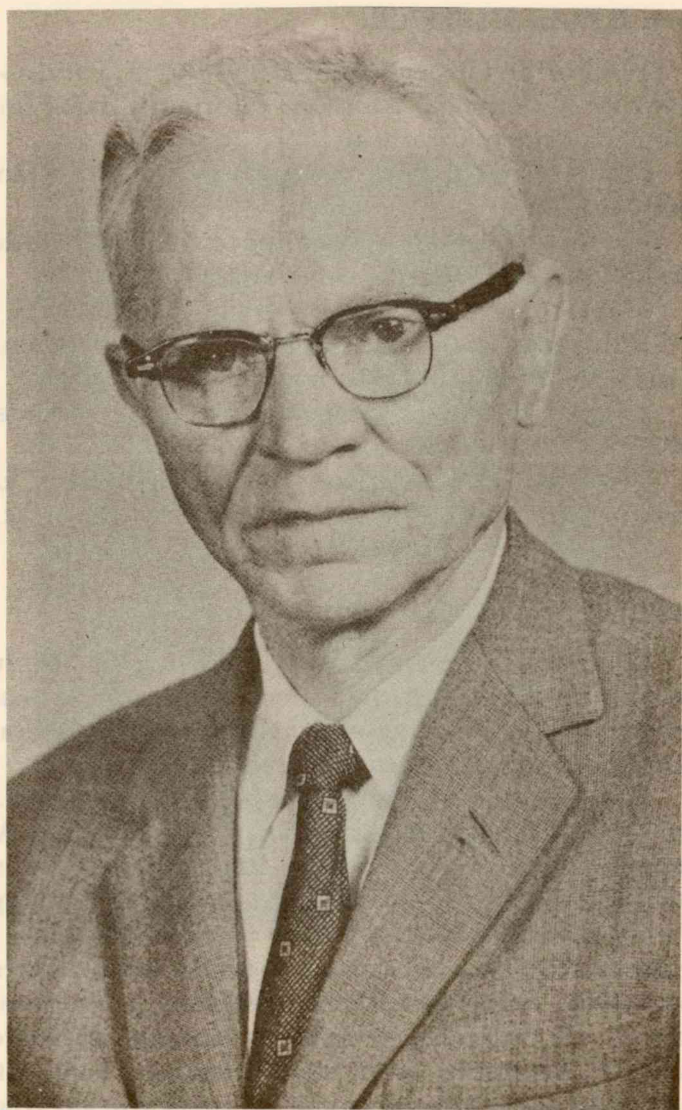
Kosciol ewangelicko—reformowany w Wilnie, 1935.

Stosunek Panstwa do Jednoty Litewskiej za czasow dawnej Rzeczpospolitej Polskiej, 1936 ir kt.

JONAS VARIAKOJIS

Jonas Variakojis (1892.V.20 Rinkuškių km., Biržų vls. ir aps.—1963.X.31 St. Charles, Ill.) pulkininkas leitenantas, Lietuvos nepriklausomybės kovų veteranas, reformatų Bažnyčios kuratorius.

Mokėsi Pernavos gimnazijoje Estijoje, kurią 1913 m. baigęs atvyko į Vilnių ir čia per vasarą dirbo A. Smetonos redaguojamame laikraštyje „Viltis". Tų metų rudenį įstojo į Petrapilio un-to teisių fakultetą. Po trijų metų studijų, 1916 m. buvo mobilizuotas į rusų kariuomenę. 1917 m. po baigimo Vladimiro karo mokyklos Petrapilyje, buvo išsiųstas į Austrijos frontą. Po bolševikų perversmo Rusijoje iš fronto atvyko į Voronežą. Iš čia buvo deleguotas dalyvauti 1918.I.29 įvykusiame antrame lietuvių karių suvažiavime Petrapilyje. Tų metų vasario mėn. pabaigoje kartu su L. Noreika ir K. Škirpa buvo Rusijos

JONAS VARIAKOJIS
1892 — 1963

Lietuvių Tarybos deleguotas į Lietuvos Tautos Tarybą Vilniuje, pranešti apie lietuvių padėtį Rusijoje ir apie nusistatymą Lietuvos ateities klausimu. Tų metų kovo mėn. pabaigoje Tautos Tarybos buvo paskirtas į Oršą (Minsko gub.) organizuoti lietuvių tremtinių grąžinimą į Lietuvą. Šį darbą baigęs tų pačių metų rudenį pradėjo dirbti Prekybos ir Pramonės banke Vilniuje.

Pradėjus Rusijos bolševikams veržtis į Lietuvą, 1918.XII.29 stojo savanoriu į organizuojamą Lietuvos kariuomenę ir buvo paskirtas Panevėžio Srities Apsaugos viršininku. Po kelių dienų, priartėjus rusų bolševikų kariuomenei, turėjo iš Panevėžio pasitraukti. Besitraukdamas Kėdainių link formavo savanorių būrį, kurį, bekovojant su priešu, išvystė į Panevėžio atskirą batalioną, o vėliau—į 4-tą pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulką, kurio vadu išbuvo iki 1921.IX.21.

Su rusų bolševikais dalyvavo kautynėse užimant Ukmergę, Panevėžį, Kupiškį, Rokiškį, Ilukštą ir išvejant juos iš Lietuvos. Kautynėse su bermontininkais vadovavo prie Meškučių. 1920 m. kare su lenkais dalyvavo ginant Vilnių ir sustabdė lenkų invaziją prie Musninkų.

1921.IX.21 buvo paskirtas III-čios karo apygardos štabo viršininku. 1924 m. baigė aukštųjų karininkų kursų III laidą. 1926 m. iš kariuomenės išėjęs apsigyveno Šešuolėliuose, Ukmergės aps.

1928.XI.29 buvo Susisiekimo ministerijos valdytoju. 1929.IX.24 grįžo atgal į kariuomenę ir buvo Krašto apsaugos ministeriu ligi 1930.VI.28.

Gyvendamas Šešuolėliuose dalyvavo vietos gyventojų ekonominėje ir kultūrinėje veikloje. Su kitais įsteigė ir 10 metų pirmininkavo Zibalų pieno perdirbimo b-vei. Veikė Širvintų Smulkaus Kredito

d-jos valdyboje. Aktyviai reiškėsi Ukmergės Žemės Ūkio draugijoje, kur buvo išrinktas tos draugijos garbės pirmininku.

Už pasižymėjimus kovose dėl Lietuvos laisvės ir nuopelnus tėvynei buvo apdovanotas dviem Vyčio Kryžiaus I laipsnio, Vytauto Didžiojo 2-ro laispnio, Gedimino 3-čio laipsnio ordinais. Buvo gavęs medalius Savanorio, 10 metų Lietuvos Nepriklausomybės ir Latvijos „Lačplešio" ordiną.

Antrą kartą Sovietų Rusijai okupuojant Lietuvą, 1944 m. liepos mėn. pasitraukė į Vokietiją. 1949 m. kovo mėn. atvyko į Chicagą. 1957 m. apsigyveno Valley View miestelyje prie St. Charles, Ill.

Reformatų Bažnyčios kuratoriumi buvo išrinktas 1919 m. Gyvendamas Chicagoje įsijungė į lietuvių reformatų veiklą. Buvo kelių tremties sinodų direktoriumi. Bendradarbiavo „Mūsų Sparnuose", „Karyje" ir kt. spaudoje.

Parašė „4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas", kurį išleido žurnalas „Karys" 1965 m., 120 psl.

JOKŪBAS MIKELĖNAS

Jokūbas Mikelėnas (1885.VII.21 Mažutiškių km., Biržų vls. ir aps.—1966.IV.19 Chicago) gydytojas, visuomenės veikėjas. Liaudies mokyklą baigė Biržuose. Tomsko gimnaziją baigė eksternu 1907 m. ir Tomsko universiteto medicinos fakultetą 1913 m. Nuo 1913 iki 15 m. vertėsi gydytojo praktika Skaistkalnėje ir Nem. Radviliškyje.

I Pasaulinio karo metu 1915—16 m. dirbo nukentėjusiems dėl karo šelpti lietuvių komitete Maskvoje. 1916—20 m. buvo lietuvių sanatorijos vedėju Jaltoje. Per visą Lietuvos nepriklausomybės

JOKŪBAS MIKELĖNAS
1885 — 1966

laiką, nuo 1920 ligi 1941 m., buvo Biržų aps. ligoninės vedėjas ir chirurgas. Sutvarkė seną Biržų ligoninę ir su inž. A. Mošinskiu sudarė naujos apskrities ligoninės statybos planą, kurios statybą sutrukdė Sovietų Rusijos okupacija. Pasitobulinimui lankė chirurgines klinikas Stockholme, Rygoje, Berlyne. Jo rūpesčiu buvo įsteigtas Likėnų-Smardonės dumblo vonių ir mineralinių vandenų kurortas.

Gyvai reiškėsi visuomeninėje veikloje. 1921—41 m. buvo Biržų aps. seimelio ir Biržų miesto valdybos nariu, kartais jų pirmininku; atstovas į Lietuvos savivaldybių suvažiavimus. 1936 m. buvo Biržų aps. ypatingas atstovas prezidentui A. Smetonai perrinkti. Daugelio Biržų organizacijų narys. 1927 m. jo iniciatyva buvo įsteigtas Biržų muziejus.

Reformatų Bažnyčios kuratoriumi buvo išrinktas 1920 m. J. Mikelėnas, pradedant 1923 m., buvo nuolatiniai perrenkamas reformatų kolegijos prezidentu iki 1941 m., kada pasitraukė į Vakarus. Kaip kolegijos prezidentas dalyvaudavo visuose reformatų organizacijų parengimuose.

Savaitraščio „Biržų Žinios" steigėjas, jo pirmasis redaktorius ir savo lėšomis leidėjas nuo 1922.VIII.14 ligi 1924 m. pabaigos. Už nuopelnus Lietuvai 1928 m. buvo apdovanotas Gedimino III-jo laispnio ordinu. 1941 m. pasitraukė į Vokietiją.

1948.VI.24 Klein-Wittensee, V. Vokietijoje, kartu su gener. suprt. prof. dr. kun. P. Jakubėnu sušaukė pirmąjį Liet. Ev. Reformatų sinodą tremtyje ir buvo išrinktas kolegijos prezidentu. 1949 m. Horneburgo sinode buvo perrinktas kolegijos prezidentu. 1949 m. atvyko į Chicagą. 1950 m. Chicagos reformatų sinode ir vėl buvo perrinktas kolegijos prezidentu. Šiose pareigose išbuvo iki 1961 m. sinodo, kuriame buvo išrinktas kolegijos garbės prezidentu.

Spaudos darbe pradėjo reikštis nuo 1910 m. Džiovos, difterijos, populiariosios medicinos ir kitais klausimais rašė ,,Viltyje", ,,Lietuvių Balse", ,,Medicinoje", V Lietuvos gydytojų kongreso darbuose, ,,Kovoje su Džiova", ,,Mūsų Žodyje", ,,Sėjėjuje", ,,Biržų Žiniose", ,,Lietuvių Žodyje", ,,Drauge", ,,Naujienose", ,,Mūsų Sparnuose" ir kt.

Buvo Lietuvių Enciklopedijos bendradarbis.

Pradėtų rašyti atsiminimų nebaigė.

MYKOLAS PLEPYS

Mykolas Plepys (1891.XI.4 Pakapynės km., Papilio vls., Biržų aps.—1969.XII.25 Chicago) laikraštininkas, reformatų Bažnyčios kuratorius.

Baigęs Biržų liaudies ir miesto keturklasę mokyklą, dirbo pašto-telegrafo valdininku Panevėžio pašte. 1913 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Per I Pasaulinį karą dalyvavo Rumunijos, Austrijos ir Lenkijos frontuose. Už narsumą buvo apdovanotas medaliu. Petrapily buvo pakeltas į karo valdininkus karininko teisėmis.

Grįžęs į Lietuvą tarnavo Panevėžio batalione, o po Nepriklausomybės karo dirbo Biržų pašte. Po kiek laiko buvo paskirtas Biržų pašto viršininku. Aktyviai reiškėsi visuomeniniame ir kultūriniame gyvenime. Buvo dailės d-jos ,,Mūza" nariu, spektaklių vaidintojas, šaulių teatro režisierius, Biržų Žemės Ūkio Smulkaus Kredito Banko valdybos pirmininkas. Nuo 1930 iki 1934 m. redagavo ,,Biržų Žinias". Rašė vedamuosius, feljetonus ir kūrė eiles.

1944 m. pasitraukė į Vokietiją ir gyveno Spakenbergo-Geesthachto DP stovykloje. Į Chicagą atvyko 1949 m. Rašinėjo ,,Naujienoms" ir bendradarbiavo žurnale ,,Mūsų Sparnai", buvo redakcinės

MYKOLAS PLEPYS
1891 — 1969

komisijos narys. Nuo 1961 m. iki mirties buvo šio žurnalo teksto rinkėjas. Paruošė 17 numerių.

Iš ukrainiečių kalbos išvertė Zenono Byčinsko „Jonas Husas", kurį išleido Lietuvių Ev. Spaudos Centras, Chicago 1970 m., 198 psl.

ONA JABLONSKYTĖ—LANDSBERGIENĖ

Ona Jablonskytė-Landsbergienė (1894.VII.14 Dubelnas, Latvija—?), duktė bendrinės lietuvių kalbos kūrėjo Jono Jablonskio (1860—1930), akių gydytoja.

1913 m. baigė Velіže gimnaziją, o 1920 m. Petrapilio aukštuosius moterims medicinos kursus.

Grįžusi Lietuvon 1921 m. ištekėjo už Vytauto Landsbergio-Žemkalnio. 1922 m. išlaikė valstybinius egzaminus ir įsigijo medicinos praktikos teises. Nuo 1923.IV dirbo Lietuvos un-te kaip jaunesnioji asistentė, nuo 1924 m. kaip vyr. asistentė, pas prof. P. Avižonį ligi 1930.IV. 1926 m. Kaune atidarė savo akių gydytojos kabinetą. Be to, nuo 1928 m. buvo Kauno kalėjimo gydytoja ir Kauno ligonių kasos akių ambulatorijos vedėja. Laike II Pasaulinio karo, Lietuvos okupacijos metu, dirbo Kaune kaip vaikų klinikos akių skyriaus vedėja. Buvo viena Lietuvos akių gydytojų draugijos steigėja ir pirmosios valdybos 1932 m. sekretorė.

I Pasaulinio karo metu, būdama dar studentė, buvo vienintelė savanoriškai likusi su sunkiai sužeistaisiais austrų puolamo Tarnovo ligoninėje. Buvo apdovanota Šv. Jurgio Kryžiumi.

Bendradarbiavo „Medicinoje". Didesnė jos mokslinė studija „Aklumo priežastys Lietuvoje, universiteto akių klinikos 1920—23 m. duomenys", išsp. „VDU medicinos fakulteto darbuose", IV t., 352—388 psl.

JULIJA JABLONSKYTĖ—PETKEVIČIENĖ

Julija Jablonskytė-Petkevičienė (1896 Mintauja—?), duktė Jono Jablonskio, dailininkė.

Gimnaziją baigė Gardine ar Voroneže 1914 m. I Pasaulinio karo metu kurį laiką dėstė M. Yčo gimnazijoje Voroneže lietuvių kalbą. 1918 m. grįžo Lietuvon ir sekančiais metais ištekėjo už Tado Petkevičiaus. Meno mokyklą baigė Kaune ir su savo kūriniais dalyvavo keliose parodose.

Atliko eilę vertimų į lietuvių kalbą:

K. Ivanovo „Rytai ir mitai" 1919 m. ir „Senovės istorijos apsakymėliai", dvi dalys, 1920—21 m.

J. Jakubovskio „Tautybių santykiai Lietuvoje prieš Liublino uniją", 1921 m.

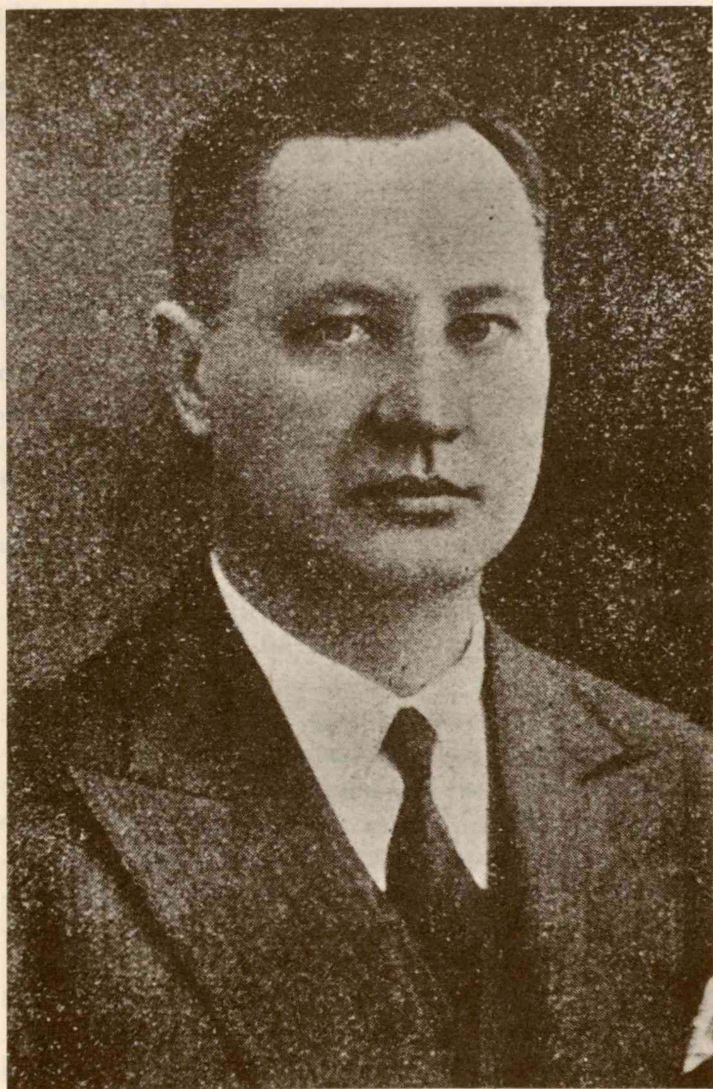
R. Kiplingo „Džiunglės", 1927 m. ir kt.

PETRAS VARIAKOJIS

Petras Variakojis (1892.X.24 Kvietkelių vnk., Biržų vls. ir aps.—1970.X.14 Alytus) agronomas, pramonininkas, visuomenės veikėjas, reformatų Bažnyčios kuratorius.

Liaudies mokyklą baigė Biržuose, vidurinę—Bauskėje. 1911 m. įstojo į Dotnuvos žemės ūkio mokyklą, kuri 1915 m. buvo dėl I Pas. karo perkelta į Rusiją ir ją tais metais baigęs, įstojo į Tartu un-to veterinarijos institutą. Dėl karo studijas IV kurse turėjo nutraukti. 1918 m. dirbo Lietuvių Centro Komitete Rusijoje nukentėjusiems dėl karo šelpti.

Lietuvon grįžo 1918 m. Nuo 1919 m. dirbo Žemės Ūkio Valstybės Turtų ministerijoje ūkio inspektorium. Pasitraukęs iš tarnybos ir būdamas grafo Alfredo Tiškevičiaus vienas iš įgaliotinių, 1924 m. nupirko iš grafų Tiškevičių:

PETRAS VARIAKOJIS
1892 — 1970

Biržų alaus bravorą, kurį atremontavęs paleido į darbą.

Astravo dvaro vandens malūną, esantį prie Širvėnos ežero ir Apaščios upės, kurį sutvarkė pastatydamas turbinas ir valcus.

Žemutinį malūną, esantį ant Apaščios upės.

Vilnų verpimo fabriką, įrengdamas vilnakaršę.

Plytinę Dirvoniškių palivarke ir išnuomavo iš gr. Tiškevičiaus ilgiems metams Astravo dvaro centrą ir teises kultūriniam ūkiui.

1924 m. Astravo dvare įkūrė vilnų verpimo fabriką ir vieną pirmųjų Biržų aps. garinę pieninę, kuri vėliau buvo perkelta į Biržų miestą. 1929—30 m. su M. Pakščiu ir H. Jansonu įkūrė linų ir pakulų apdirbimui linų verpimo ir audimo įmonę „Siūlas". Lino pluošto apdirbimo srityje buvo bene pirmoji Lietuvoje. Šioje įmonėje dirbo apie 150 darbininkų. Dvare išlaikė žemės ūkio mokyklą mergaitėms. Astravo dvare išgyveno iki 1940 m.

Po I Pasaulinio karo, viename pirmųjų Ev. Reformatų Bažnyčios Sinodų Biržuose, buvo išrinktas kuratoriumi. Kelis kartus buvo Sinodo direktoriumi. Buvo vienas iš steigėjų Biržų Žemės Ūkio draugijos, Biržų Žemės Ūkio Smulkaus Kredito banko ir tuose kooperatyvuose buvo valdybos nariu. 1935 m. įsteigė akcinę bendrovę „Biržų Kurortas". Buvo Kauno Prekybos, Amatų ir Pramonės Rūmų, Žemės Banko ir Lietūkio tarybos nariu.

1943—44 m. buvo Mažeikių aps. agronomu. 1945 m. persikėlęs į Vilnių dirbo miesto daržininkystėje. Tų metų gale su sūnumi Saulium buvo ištremtas į Sibirą. 1955 m., po Stalino mirties, sugrįžo Lietuvon. 1955—58 m. dirbo Alytaus tuberkuliozės ligoninės pagelbiniame ūkyje sodininku. Vėliau miškų ūkyje

buvo medelyno vedėju iki išėjimo 1962 m. į pensiją. Mirė Alytaus gatvėje motociklisto suvažinėtas.

Dar vidurinėje mokykloje pradėjo rašinėti straipsnius „Lietuvos Ūkininkui", „Vienasėdžiui". Vėlesniais laikais bendradarbiavo „Lietuvos Balse", „Sandaroje", „Lietuvos Aide". Nuo 1925 m. pradžios iki tų metų balandžio mėn. redagavo „Biržų Žinias". Kurį laiką buvo „Žemės Ūkio" antruoju redaktorium.

Iš agronomijos srities parašė ir išleido: „Žaliosios trąšos" ir „Laikinieji tvartai".

MARTYNAS MAŽUIKA

Martynas Mažuika (1889.XI.4 Galentiškių km. Papilio vls., Biržų aps.—1944.X.24 SSSR) savanoriskūrėjas, kooperatininkas, savivaldybės ir visuomenės veikėjas, reformatų Bažnyčios kuratorius.

Mokėsi Rygoje. Po I Pasaulinio karo grįžęs Lietuvon, įsijungė į karo audros suniokotos Lietuvos atstatymo darbą. Eilę metų buvo Biržų aps. savivaldybės valdybos pirmininku, Biržų Žemės Ūkio draugijos, Biržų Žemės Ūkio Smulkaus Kredito banko valdybos, Biržų gimnazijos tėvų komiteto nariu, Rytų Partizanų Brolijos Biržų būrio komiteto pirmininku, Lietuvai pagražinti draugijos Biržų skyriaus sekretorius. Rūpinosi Lietuvos vyr. etmonui Jonušui Radvilai paminklo pastatymu Biržų piliakalnyje.

1940 m. vasarą Sovietų Rusijos pareigūnų buvo suimtas, sumuštas, išvežtas į Panevėžio, iš ten į Vilniaus kalėjimą, o iš čia į Sovietų Rusiją, kur ir žuvo.

Bendradarbiavo „Biržų Žiniose". Buvo šio savaitinio laikraščio redaktorius nuo 1925.III.8 iki 1929 m.

MARTYNAS MAŽUIKA
1889 — 1944

JONAS KAROSAS

Jonas Karosas (1912.III.20—1976.IV.7 Vilnius) žurnalistas, pedagogas.

Lankė Biržų, Šiaulių ir Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijas. Nuo 1930 m. komunistų partijos narys.

1931 m. studijavo Vilniaus Stepono Batoro un-te chemiją, o 1932 m.—teisę. 1931 m. buvo nelegalių komunistinių laikraščių ,,Valstiečių Balso", ,,Barikada", ,,Bedievis" redaktorius. 1934 m. jo suredaguotas laikraštis ,,Žinios", išėjus pirmam numeriui, lenkų valdžios buvo uždarytas. 1932 m. už revoliucinę veiklą buvo kalintas, bet grupinėje byloje išteisintas. 1934.II buvo suimtas, bet 1935.II vėl išteisintas. Baigęs huhalterių kursus, dirbo sąskaitininku privačioje ligoninėje.

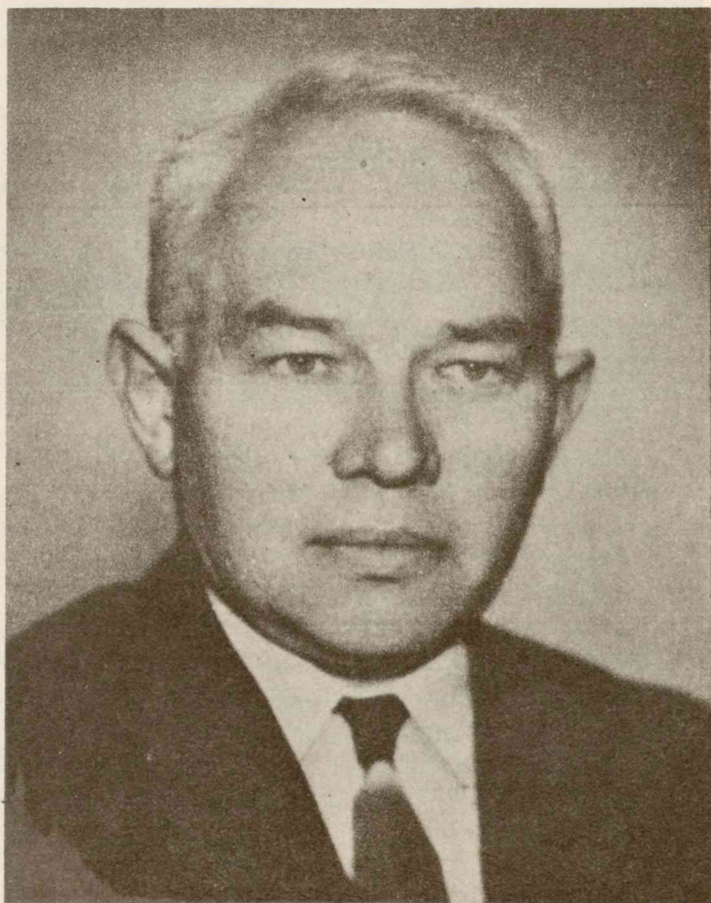
1940 m. buvo laikraščio ,,Prawda Wilenska", vėliau dienraščio ,,Vilniaus Balso" redaktorius.

1942—44 m. tarnavo Raudonosios Armijos 16 lietuvių divizijoje. 1944—55 m. būdamas ,,Tiesos" redaktoriaus pavaduotoju mokėsi ir 1949 m. baigė Vilniaus un-to teisių fakultetą.

1950—59 m. Vilniaus un-to žurnalistikos katedros vedėjas, vėliau—dėstytojas. 1955—61 m. buvo žurnalo ,,Komunistas" vyr. redaktorius. Nuo 1961 m. žurnalo ,,Mokslas ir gyvenimas" vyr. redaktorius. 1958—64 m. LKPCK narys, nuo 1966 m. LKP revizijos komisijos narys.

1957—59 m. buvo Lietuvos TSR žurnalistų Sąjungos organizacijos biuro pirmininku, nuo 1959 m. Lietuvos TSR žurnalistų sąjungos valdybos prezidiumo pirmininkas ir TSRS žurnalistų sąjungos valdybos sekretorius.

1962 m. buvo apdovanotas LietuvosTSR nusipelniusio kultūros veikėjo titulu. Paskelbė straipsnių

JONAS KAROSAS
1912 — 1976

Vilniaus krašto revoliucinio sąjūdžio ir spaudos istorijos klausimais. Nemažai pagelbėjo vilniečiams lietuviams.

Parašė ir išspausdino:

„10,000 kilometrų aplink Europą", Vilnius 1957 m.

Atsiminimų knygą „Kalba Vilniaus akmenys", Vilnius 1963 m.

MYKOLAS VAIDYLA

Mykolas Vaidyla (apie 1890 m. Prūdelių km., Papilio vls., Biržų aps.—1976.VII.12 Chicago) žurnalistas, visuomenės veikėjas, kovotojas už Lietuvos laisvę.

Pradžios mokyklą baigė Papilyje. 1912 m. su tėvais persikėlė į Vilnių ir lankė Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnaziją. Lietuvos Tarybai paskelbus Lietuvos atstatymą, stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę.

1920—21 m. studijavo teologiją Edinburghe, Škotijoj. Nuo 1923 m. tęsė teologijos studijas Pittsburghe, Pensilvanijoje, JAV. Vakarais mokytojavo vietinėje lietuvių mokykloje. Iš rytų JAV pakraščių lietuvių kolonijų persikėlęs į Chicagą atsidėjo visuomeniniam ir spaudos darbui. Buvo Amerikos lietuvių atstovu Amerikos visuomenėje. Vienas iš Amerikos Lietuvių Tarybos (ALT-os) steigėjas, nuo 1940 m. centro valdybos narys, sekretorius, iždininkas, vėliau ALT-os garbės narys. Veikė Tėvynės Mylėtojų draugijoj; buvo Susivienijimo Lietuvių Amerikoje (SLA) švietimo komisijos narys; ilgametis Lietuvių Jūrų Skautijos sponsorius. Nuo 1957 m. priklausė masonų ložei.

Gyvendamas Chicagoje iš pradžių dirbo „Naujienose", ruošdamas spaudai vietos žinias, o vėliau

MYKOLAS VAIDYLA
a. 1890 — 1976

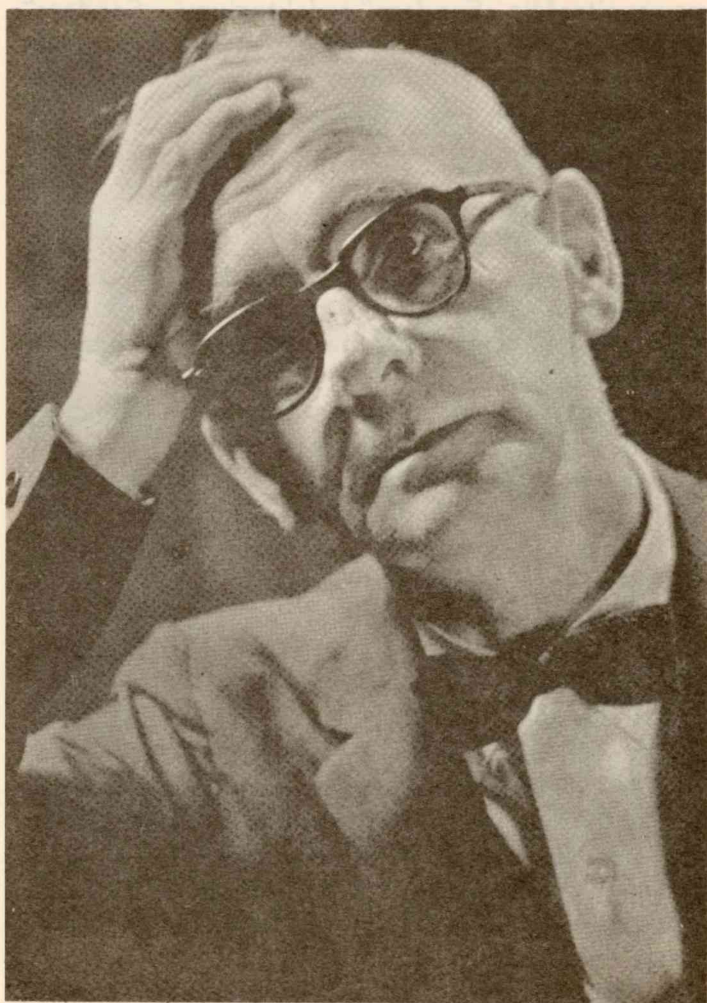
redagavo dienraščio pirmąjį puslapį. Nuo 1929 m. tapo savaitraščio „Sandara" redaktoriumi. „Sandarą" redagavo iki mirties, beveik vienas prirašydamas visą laikraštį ir kartu atlikdamas visą juodą technikinį spaudos darbą. JAV išgyveno 65 metus.

VLADAS JAKUBĖNAS

Profesorius Vladas Jakubėnas (1903.XI.29 Biržai—1976.XII.13 Chicago) pianistas, kompozitorius, muzikos kritikas, reformatų Bažnyčios kuratorius.

Skambinti fortepionu pradėjo nuo 8 metų amžiaus. Laike I Pasaulinio karo gyveno Maskvos vasarvietėje. 1918 m. sugrįžo į Biržus. 1921—22 m. mokėsi Kauno „Aušros" gimnazijoje ir lankė valstybinę muzikos mokyklą. 1923 m. baigė Biržų gimnaziją. 1923—24 m. žiemą sukūrė dainą „Gėlės iš šieno" (K. Binkio žodžiai). Nuo 1924 m. studijavo Rygos konservatorijoje kompozicijos skyriuje pas prof. J. Vitols, kurią baigė 1928 m. laisvo menininko laipsniu. Gavęs valdžios stipendiją tų metų rudenį įstojo į Berlyno Aukštąją Muzikos Akademiją. 1932—1943 m. profesoriavo Kauno Konservatorijoje dėstydamas solfedže (solfeggio), instrumentaciją, aukštesnį fortepijono kursą, kompoziciją. Kaip muzikos recenzentas plačiai bendradarbiavo oficioze „Lietuvos Aidas", „N. Romuvoje", „Vaire" ir buvo nuolatiniu „Muzikos ir Teatro" bendradarbiu.

II Pasaulinio karo metu 1944 m. pasitraukęs į vakarus, organizavo koncertus, akompanavo solistams. Su rinktine lietuvių dainininkų grupe 1948—49 m. buvo išvykęs į Angliją. Iš tos kelionės parašė visą ciklą reportažinio pobūdžio straipsnių.

VLADAS JAKUBĖNAS
1903 — 1976

1949 m. atvyko į Chicagą ir 1949—67 m. buvo pastoviu liuteronų Ziono parapijos vargonininku. Privačiai vertėsi fortepijono muzikos dėstymu, dainininkų repertuaro apmokymu, akompanavimu koncertuose ir muzikos kūryba. Straipsniais ir recenzijomis bendradarbiavo Lietuvių Enciklopedijoj, dienraštyje ,,Draugas", žurnale ,,Mūsų Sparnai" ir kitoj lietuvių spaudoj.

Priklausė International Society for Contemporary Music Chicago skyriaus valdyboje. Šios draugijos koncertuose buvo atliekami jo kūriniai. 1962 m. festivalyje buvo premijuotas Vl. Jakubėno sukurtas fortepijonui ,,Velniuko šokis".

Vl. Jakubėnas sukūrė nemažai stambių muzikos kūrinių. Simfoniniam orkestrui tris simfonijas, rapsodiją, siuitą ,,Miško šventė", Intermezzo rustico, maršą ,,Šokėjų eisena" ir kt. Styginiam orkestrui—preliudą, trigubą fugą, kvartetą; violenčelei ir fortepijonui—serenadą; smuikui ir fortepijonui—melodiją; fortepijonui sonatą, ,,Iš pasakų krašto", ,,Legendą" ir kt. Visą eilę solo dainų: ,,Ežerėlis (F. Kiršos žodžiai)", ,,Kai numirsiu", ,,Nejaugi vėl, o Dieve" (St. Santvaro žodžiai)", ,,Laisvųjų daina" (K. Inčiūros žodžiai), ,,Mano deimantai" (J. Tysliavos žodžiai) ir kt. Iš sukurtų liaudies dainų penkios išleistos atskiru leidiniu.

Chorui sukūrė dainų: liaudies dainą ,,Ožys", ,,Vai eičiau, aš eičiau", ,,Nurimk sesut", ,,Rugsėjis", ,,Tremtinių ir išvestųjų giesmė" (B. Brazdžionio žodžiai—,,Mylėk Lietuvą iš tolo"), poemą ,,Mano pasaulis" (V. Mykolaičio-Putino žodžiai), kantata ,,De Profundis", išleista 1966 m. (B. Brazdžionio žodžiai), ,,Pranaše Didis". Be to sukūrė eilę lietuvių liaudies bažnytinių giesmių.

Apipavidalino ir orkestravo dalį A. Vanagaičio dainų. Paruošė spaudai Stp. Sodeikos dainų rinkinį ir t.t. Parašė stambų veikalą apie Lietuvos muziką anglų kalba.

Vl. Jakubėnas padarė didelį įnašą į lietuvių kultūros lobyną ne vien savo muzikine kūryba, bet ir publicistine veikla.

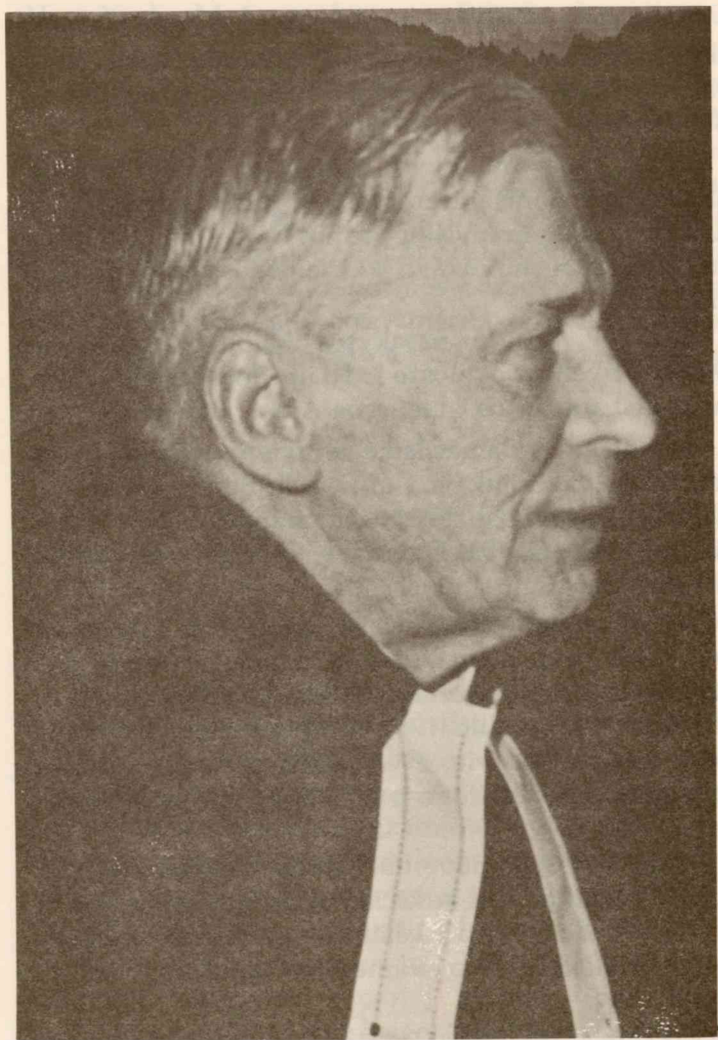
PETRAS DAGYS

Petras Dagys (1904.III.15 Peikštenių km., Biržų vls. ir aps.—1977.XII.1 New Yorke, JAV) kunigas, visuomenės veikėjas, spaudos darbuotojas. Jo tėvai—Martynas ir Matilda Viederytė Dagiai buvo pasiturį ūkininkai, apsišvietę; skaitė beveik visą tuolaikinę lietuvišką spaudą, net gaunamą iš Rygos ir Amerikos.

Baigęs Biržų gimnaziją, studijavo Vytauto Didžiojo un-to Evangelikų Teologijos fakultete teologijos ir filosofijos mokslus, kuriuos baigė 1930 m. Be to, studijavo humanitarinius bei teisės mokslus, kurių užbaigti neteko.

Studentu būdamas reiškėsi kooperatinėje veikloje. Buvo Sodeliškių ir Lapakritos pieno perdirbimo bendrovių, Nem. Radviliškio Smulkaus Kredito bankelio steigėjas ir beveik nuolatinis visų Pieno Centro suvažiavimų Kaune delegatas.

Lietuvos Ev. Liuteronų Konsistorijos paskirtas, nuo 1931 m. buvo Šventosios uosto Butingės parapijos kunigu. Čia ant gauto iš Žemės Ūkio ministerijos žemės sklypo statė didžiulę kleboniją su sale parapijos ir visuomenės reikalams. Buvo Šventosios uosto žvejų kooperatyvo pirmininkas ir Klaipėdoje Žuvies akc. b-vės steigėjas bei revizijos komisijos pirmininkas.

PETRAS DAGYS
1904 — 1977

Nuo 1933 m. buvo Lietuvos kariuomenės evangelikų kapelionas Klaipėdoje, o Klaipėdą vokiečiams užėmus, Kaune iki bolševikai atleido visus kapelionus iš tarnybos.

Nuo 1934 m. buvo Klaipėdos Gubernatūros tikybos reikalams referentas. Jo pastangomis buvo sudarytas visų lietuviškų grupių Bažnytinis Komitetas, kuriam pirmininkavo iki Klaipėdos krašto netekimo.

Kun. P. Dagio pasakytos kalbos per „Jūros Dienos" Šventosios uoste ir Klaipėdoje beveik ištisai buvo atspausdintos „Lietuvos Aido" atkarpose.

Kaune gyvendamas laikė lietuviams evangelikams pamaldas, talkininkavo kun. Ad. Šerno giesmyno išleidimui, rūpinosi reformatų bažnyčios prie Ožeškienės g-vės statyba. Dalyvavo reformatų sinoduose Biržuose.

Artinantis antrajai Sovietų Sąjungos okupacijai su savo visa tėvų šeima, daugeliu kitų artimųjų bei žvejais su dviem kuteriais pasitraukė į Švediją. Į JAV atvyko 1946 m. Nuo 1951 m. iki mirties klebonavo New Yorko lietuvių evangelikų parapijoje, kartu aptarnaudamas Bostono ir kurį laiką Toronto parapijas.

Kun. P. Dagys buvo liberališkai tautinis kunigas. Tautos reikalus statė aukščiau už religinius, nes tauta yra Dievo dovana, o tikėjimas—kiekvieno žmogaus sąžinės reikalas. Buvo ekumeninio sąjūdžio puoselėtojas.

Gyvendamas JAV aktyviai dėjosi prie visų lietuviškų darbų. Susivienijimo Lietuvių Amerikoje (SLA) centre dirbo nuo 1947 m. su pertraukomis iki 1967.VIII.5. Suorganizavo vieną iš didžiųjų SLA kuopų New Yorke. Nemažai darbo įdėjo veikdamas

New Yorko Mažosios Lietuvos Bičiulių draugijoje ir Lietuvių Tautinėje „Sandaros" organizacijoje.

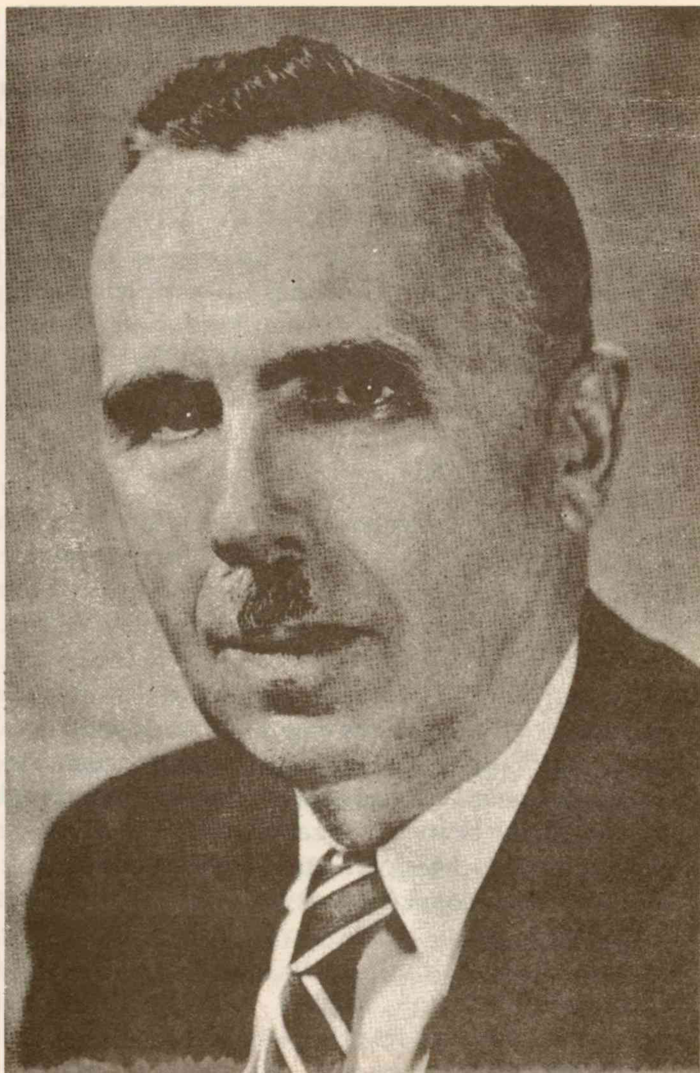
Kun. P. Dagys savaitraštį „Kelias", vėliau tapusį Ev. Liuter. Konsistorijos oficiozu, spausdintą Klaipėdoje, redagavo nuo 1935—39 m. iki bolševikai, okupavę Lietuvą, uždarė. Buvo redakcinės komisijos narys žurnalo „Kelias", leisto JAV ir Canados Liet. Ev. Liuteronų Sinodo. Buvo faktinuoju redaktoriu mėnesinio laikraščio „Gimtinės Garsai", leisto Lietuvių Protestantų Sąjungos Amerikoje. Bendradarbiavo „Tėvynėje", „Sandaroje", „Mūsų Sparnuose" ir kt.

MYKOLAS DEVENIS

Dr. Mykolas Devenis (1891.V.1 Klausučių km., Biržų vls. ir aps.—1978.V.28 Santa Monica, California) kuratorius visuomenininkas, Sibiro kankinys, kovotojas už Lietuvos laisvę, kultūros rėmėjas.

Baigęs Biržų pradžios mokyklą ir privačiai pasiruošęs, įstojo į Pernavos, Estijoje, gimnazijos V klasę. 1912 m., dar nebaigęs gimnazijos, stojo savanoriu į rusų kariuomenę. Atlikęs karinę prievolę, 1914 m. išlaikė eksternu egzaminus iš gimnazijos viso kurso ir įstojo į Maskvos un-to medicinos fakultetą. 1914 m. vasarą atvyko pas tėvus į JAV ir, prasidėjus I Pasauliniam karui, nebegrįžo į Lietuvą, bet pradėjo studijas Ann Arbor un-to, Michigan, technikos fakultete. 1915 m. stojo į garsųjį Yale un-to medicinos fakultetą ir jį baigė 1920 m. su maximum cum laude pažymiu.

Nuo 1920 m. vertėsi gydytojo praktika Waterbury, Conn., kur su pertrauka dirbo ligi pasitraukimo į pensiją 1960 m.

MYKOLAS DEVENIS
1891 — 1978

Dr. M. Devenis mylėjo Lietuvą, savo gimtinę Klausučius, juos laiks nuo laiko aplankydavo, o taipgi palaikė tamprius ryšius su savo Bažnyčia, ją šelpdamas, remdamas. 1923 m. Biržų Sinodas išrinko į kuratorius.

Gyvendamas JAV padėjo muzikui Mikui Petrauskui išleisti dalį jo kūrinių „Dainos".

1928 m. su šeima grįžo į Lietuvą pastoviam gyvenimui. Nusipirko kng. Radvilų Deltuvos dvarą, Ukmergės aps., ant Šventosios upės kranto ir vertėsi gydytojo praktika bei kultūringu ūkininkavimu.

1940 m. liepos mėn., per pirmąją Sovietų Sąjungos okupaciją, bolševikų buvo areštuotas ir ligi 1941.VI.16 laikytas Ukmergės ir Vilniaus Lukiškių kalėjimuose. Po to, ištremtas į sunkiųjų darbų stovyklą Vorkutoje, Sibire, ir čia buvo išlaikytas ligi 1942.IV.13, kol žmonos kurt. Alenos Vileišytės-Devenienės didžių pastangų, rūpesčių ir JAV State Departmento pagalba buvo iš nelaisvės išvaduotas. 1942 m. rudenį per Aziją pasiekė JAV.

1943 m. įsteigė JAV Lietuvių Protestantų Sąjungą ir buvo nuolatiniu jos pirmininku. Deveniai per šią Sąjungą daugelį lietuvių aprūpino reikalingais affidavitais, kurie, iš V. Vokietijoje esančių tremtinių stovyklų atkeliavę į JAV, rado pastogę ir globą jų įsigytame ūkyje Watertown, Conn. Tarpe jų rado prieglobstį ir visi trys broliai profesoriai Biržiškos, nemažas būrys reformatų ir kitų lietuvių intelektualų.

Nuo 1924 m. buvo Valstiečių Liaudininkų Sąjungos Centro Komiteto, Sandaros ir Susivienijimo Lietuvių Amerikoje narys.

Išėjęs į pensiją, persikėlė gyventi į Santą Monicą, Californią. Čia taipgi buvo Los Angeles Lietuvių

Protestantų Sąjungos pirmininkas, o nuo 1977 m.— garbės pirmininkas.

Bendradarbiavo specialioje medicinos spaudoje. Davė plačius parodymus Kersteno komisijai ir 1953 m. United Nations apie Vorkutos stovyklą.

Dr. M. Devenis buvo didelis lietuviškos spaudos mylėtojas, senų lietuviškų raštų, žemėlapių kolekcionierius ir turėjo surinkęs šimtus senų ir retų leidinių, skirtų laisvos Lietuvos kultūriniam muziejui. Jo lėšomis buvo leidžiami: savaitraštis „Lietuvių Kelias", Lietuvių Protestantų Sąjungos organas „Tėviškės Garsai". Savo ūkyje Watertown buvo įrengęs spaudos reikalams spaustuvėlę. Stambiomis aukomis rėmė reformatų žurnalą „Mūsų Sparnai" ir kitokią įvairių krypčių lietuvišką spaudą.

1974.VI.22 kartu su žmona kurt. Alena įsteigė prie Liet. Ev. Reformatų Bažnyčios kultūriniams reikalams remti šimtatūkstantinį Devenių Kultūrinį Fondą.

PERIODINĖ SPAUDA

Reformatų pastangomis buvo leisti žemiau išvardyti periodiniai leidiniai.

BIRŽŲ KALENDORIAI

Vos spaudą atgavus, dar prieš I Pasaulinį karą, buvo pradėta leisti kalendoriai. Kalendorius pastoviai redagavo kun. Povilas Jakubėnas, pradžioje padedant studentui Martynui Yčui.

Nuo 1905 m. iki 1910 m. kalendoriai buvo leidžiami „Kaimyno" vardu. Nuo 1911 m., kaip „Kaimyno" tęsinys, vardu „Biržų Kalendorius". 1906 m. kalendorius buvo išspausdintas Mintaujoje. 1911 metams „Biržų Kalendorius" buvo išspausdintas Jagomasto spaustuvėje Tilžėje.

Įsisteigus Biržuose Martyno Yčo spaustuvei, toliau kalendoriai pastoviai buvo spausdinami Biržų spaustuvėje. Kalendoriai ėjo, su pertrauka I Pasaulinio karo metu, nuo 1906 iki 1928 m. Kalendoriai buvo leidžiami storoki, knygos pavidalo. Jie, kaip reformatų leidžiami, buvo prirašomi reformatų autorių. Juose būdavo išspausdinta beletristinių vaizdelių, eilėraščių. Prieš I Pas. karą kalendorius daugiausia prirašydavo poetai Stanislovas Dagilis ir Julius Janonis—Vaidylos Ainis.

Biržų kalendoriai išstūmė Lietuvos pasienyje įsigalėjusius latviškus kalendorius—„Laika Gramata."

BIRŽŲ ŽINIOS

Nepriklausomoje Lietuvoje pirmas provincijoje leidžiamas laikraštis buvo įsteigtas Biržuose. Savaitinį nepartinį laikraštį „Biržų Žinias" įsteigė kurt. dr. Jokūbas Mikelėnas ir jas savo lėšomis leido ir redagavo nuo 1922.VIII.14 ligi 1924 m. pabaigos. „Biržų Žinios" buvo spausdinamos Biržų spaustuvėje ir ėjo su pertraukomis nuo 1922 m. iki 1944 m.

Nuo 1925 m. pradžios „Biržų Žinias" redagavo kurt. agr. Petras Variakojis, nuo 1925.III.8 iki 1929 m.—kurt. Martynas Mažuika. Nuo 1929 m. redagavo agr. Albinas Binkis, po jo kurt. Mykolas Plepys. Vokiečių okupacijos metu laikraštį redagavo J. Lipniūnas.

MŪSŲ ŽODIS

„Mūsų Žodis" buvo įsteigtas 1922 m. ir pradžioje spausdintas Kaune. Vėliau buvo spausdinamas Biržų spaustuvėje. Šio protestantų pasaulėžiūros mėnesinio žurnalo, skiriamo Lietuvos Ev. Reformatų Bažnyčios reikalams, pirmuoju redaktoriumi buvo suprt. kun. Jonas Šepetys, o nuo 1925 m. prof. dr. kun. Konstantinas Kurnatauskas. Šį žurnalą leido Lietuvos Ev. Reformatų Kolegija.

„Mūsų Žodis" teikdavo gilesnio turinio rašinių tikybiniais, pedagoginiais, istoriniais ir visuomeniniais klausimais, o taip pat gausių žinių iš evangelikų gyvenimo Lietuvoje ir užsieniuose. Žurnalo leidimas buvo nutrauktas per pirmąją Sovietų Rusijos okupaciją 1940 m.

SĖJĖJAS

„Sėjėjas", krikščioniškos minties dvisavaitinis reformatų laikraštėlis, buvo skirtas plačiajai reforma-

„Biržų Žinių" bendradarbiai laikraščio 2-jų metų sukakties proga (iš k. į d.)—priekyje: A. Puodžiūnas, N. N.; sėdi: N. N., P. Jakubėnas, O. Variakojienė, P. Variakojis (Astravo dvaro), J. Yčas, J. Mikelėnas, O. Mikelėnienė. Stovi—I-je eilėje: K. Vagneris, J. Žemaitis, N. N., J. Dilys, P. Nastopka, M. Nastopka, Vl. Jakubėnas, P. Variakojis, Taraškevičius, V. Morkūnas, N. N., M. Plepys, P. Čigas, V. Niurka, Mikelėnas; stovi—II-je eilėje: J. Nastopka, M. Mažuika, N. N., A. Binkis, J. Kutra, N. N., N. N., A. Šlikas

tų bendruomenei. Redaktorius ir leidėjas visą laiką buvo prof. dr. kun. Povilas Jakubėnas. „Sėjėjas" buvo spausdinamas Biržų spaustuvėje ir ėjo nuo 1926 iki 1940 m. Laikraštėlyje buvo talpinami lengvesnio ir populiaresnio turinio tikybiniai straipsniai. Beveik visas laikraštėlis buvo prirašomas paties redaktoriaus, kuriame be pamokslų buvo talpinamos dar informacinės ir parapijinės žinios. Vėliau „Sėjėjo" paskutinį puslapį,skirtą jaunimui, redagavo kun. Fr. Barnelis, jnr.

TIESOS ŽODIS

1939 m. pradžioje buvo pradėtas leisti Klaipėdoje savaitraštis „Tiesos Žodis", skirtas lietuvių evangelikų visuomenei, spausdintas Klaipėdoje „Lituania" spaustuvėje. Šį laikraštį redagavo ir leido kurt. Mykolas Zablockas. Laikraštis buvo didesnio formato ir susidėjo iš 4—6 puslapių. Pirmame puslapyje buvo talpinami tikybinio turinio rašiniai, kituose evangelikų reikalai ir įvairios pasaulietinės žinios. Vokietijos naciams atplėšus Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos, laikraštis po 4 mėnesių ėjimo turėjo sustoti.

MŪSŲ PASAULIS

Tremtyje, V. Vokietijoje, U. S. zonoje kurt. M. Zablockas 1950—51 redagavo ir leido evangelikams krikščioniškos minties rotatorinį mėnraštį „Mūsų Pasaulis". 1950 m. išleisti 8 numeriai, 1951 m.—4 numeriai, iš viso 132 mašinraščio psl.

Laikraščių „Tiesos Žodis" ir „Mūsų Pasaulis" redaktorius leidėjas Mykolas Zablockas-Norden, poetas ir rašytojas, yra sukūręs tikybinio ir auklėjančio turinio eilėraščių. Savo straipsniais bendradarbiavo „Lietuvos Evangelikų Kelyje", „Sėjėjuje", „Ka-

ryje", „Jaunoje Lietuvoje" ir kt. Evangelikų vaikams parašė ir išleido knygutę „Prieškalėdinis Kūdikių Džiaugsmas", Klaipėda 1938, 16 psl.

GIMTINĖS GARSAI

„Gimtinės Garsai", religinės ir tautinės minties mėnesinis laikraštis, vidutinio formato, 8 ir daugiau puslapių, ėjo nuo 1946 m. rugsėjo mėn. iki 1948 m. vidurio. Laikraštis pasižymėjo objektyviais rašiniais, tiksliomis informacijomis ir skirtas buvo visiems lietuviams evangelikams.

Laikraštį leido Lietuvių Protestantų Sąjunga Amerikoje, kurią 1946 metais įsteigė ir jai pastoviai vadovavo ilgametis šios Sąjungos prezidentas kuratorius dr. Mykolas Devenis. Laikraštis leistas Waterbury, Conn. Atsakomuoju redaktorium buvo dr. Algirdas Devenis, faktinuoju—kun. Petras Dagys.

MŪSŲ SPARNAI

Susiorganizavus Chicagoje Lietuvių Ev. Reformatų Bažnyčios centrui, susirūpinta spauda, kuri tarnautų evangelikams išblaškytiems po visą laisvąjį pasaulį. Lietuvių reformatų žurnalą „Mūsų Sparnai" įsteigė ir jo pirmųjų numerių redaktoriumi buvo kuratorius Eugenius Gerulis. Po suredaguoto dvigubo 8—9 numerio, išleisto 1955 m. gruodžio mėn., iš redaktoriaus pareigų pasitraukė. Pirmieji du numeriai išspausdinti rotatoriumi, sekantieji spausdinami ofseto būdu spaustuvėje.

Sekanti redaktorė kurt. Halina Dilienė, po keturių metų pertraukos, 1959 m. rugpiūčio mėn. suredagavo 10-jį numerį ir 1961 m. gruodžio mėn. dvigubą 11—12 numerį. Nuo 13 numerio, išėjusio 1963.I.1, ligi 22 numerio 1967 m. birželio mėn. vyr. redaktori-

umi buvo kun. Povilas Dilys. Nuo tų metų, pradedant numeriu 23, redaktoriumi kolegijos buvo pakviestas kurt. Jokūbas Kregždė.

„Mūsų Sparnai" išleidžiami reguliariai du kart per metus, su viršeliais 100 psl. „Mūsų Sparnuose" atsispindi beveik visas lietuvių reformatų gyvenimas laisvame pasaulyje.

Žurnalo redakcinę komisiją sudaro: Petras Bružas, Eugenius Gerulis, red. Jokūbas Kregždė, Palmyra Lampsatienė, gener. suprt. kun. Stasys Neimanas, Jonas Palšis ir Arvydas Ramonis.

Leidžia Liet. Ev. Reformatų Kolegija, administruoja Jonas Palšis.

APŽVALGĄ BAIGIANT

Liuteronų ir reformatų pastangos nuo pat reformacijos pradžios puoselėti lietuvių kalbą mokyklose ir vartoti visuomeniniame gyvenime, rengti lietuvių kalba leidinius, išgelbėjo lietuvių kalbą nuo mirties. Didžiojoje Lietuvoje, kad ir sunkiose sąlygose, leidžiamos reformatų knygos prisidėjo prie lietuvių raštijos, prie literatūrinės kalbos ugdymo, prie lietuvių tautinės kultūros pakėlimo ir paliko žymius pėdsakus bendrame lietuvių kultūros bare. Reformatų leidžiamos knygos gausino lietuvišką raštiją, kuri kad ir varžoma, persekiojama, plito tarp gyventojų keldama raštingumą ir kultūrindama tautą.

Kaip pirmas užmojis surankioti išblaškytus po įvairią lietuvišką spaudą reformatų rašytojus—nepilnai atsiektas. Dėl neprieinamų šaltinių, žinios apie atskirus rašytojus ir paliktus raštus nėra pilnos. Išvardyti tėra tie rašytojai ir jų raštai, kurie aptikti lietuvių spaudoj. Šioje apžvalgoje suminėti tie rašytojai, kurią baigiant jau yra iš šio pasaulio iškeliavę. Neišvardyti tebesireiškiantieji spaudoje.

Neminimi visi konvertitai, kurie yra plačiai pasireiškę lietuviškoj spaudoj, pav.: prof. Vaclovas Biržiška (1884—1956), prof. Petras Avižonis (1875—1939), prof. Pranas Gudavičius-Gudas (1876—1966), Petras Biržys Akiras-Pupų Dėdė (1896—?), režisorius Borisas Dauguvietis (1886—1949) ir kt. Konvertitai, kurie gyvenimo sąlygų buvo priversti tapti reformatais, nebuvo susipažinę nei su reformacijos

istorija, nei persiėmę reformatų dvasia. Prof. V. Biržiška, senųjų lietuviškų knygų tyrinėtojas, nors ir buvo reformatų Bažnyčios garbės kuratoriumi, bet su reformacijos istorija nebuvo susipažinęs, tuo labiau—įsijautęs.

Reikia viltis, kad šioji pirmoji apžvalga nebus paskutinė ir sekantieji apie reformatų rašytojus leidiniai susilauks išsamesnių davinių. Kolegijai principiniai pasisakius už tokio leidinio reikalingumą, Devenių Kultūriniam Fondui sutikus finansuoti, ši pirmoji apžvalga apie reformatų raštiją išvydo šviesą.

Reiškiu padėką kurt. Viktorui Karosui už įvado parašymą, kurt. Halinai Dilienei ir Petrui Bružui už patikslinimą ir Devenių Kultūrinio Fondo Valdybai už šios knygos išleidimą.

PANAUDOTA LITERATŪRA

Prof. Vaclovas Biržiška „Senųjų lietuviškų knygų istorija", Chicago, I 1953 m., II 1957 m.

Prof. Vaclovas Biržiška „Aleksandrynas", Chicago I 1960, II 1963, III 1965 m.

Martynas Mažvydas „Pirmoji lietuviška knyga", Vilnius 1974.

Prof. Jonas Yčas „Biržai", Kaunas 1931 m.

Dr. K. Gudaitis „Lietuviai evangelikai", Canada 1957 m.

Ingė Lukšaitė „Lietuvių kalba reformaciniame judėjime XVIII a.", Vilnius 1970 m.

Pranas Naujokaitis „Lietuvių literatūros istorija", Brooklynas I 1973 m., Chicago II 1975 m.

Stanislovas Dagilis „Lietuviškas Šiupinys", Vilnius 1973 m.

Jurgis Jašinskas „Julius Janonis, poetas ir revoliucionierius", Chicago 1975 m.

Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, Vilnius I 1966, II 1968, III 1971.

Lietuvių Enciklopedija.

Kancyonolas, Mintauja 1877 m.

Giesmynas, Vilnius 1910 m.

Žurnalas „Mūsų Sparnai".

J. Jurginis „Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje", Vilnius 1976.

Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, Vilnius 1957.

Jurgis Lebedys „Senoji lietuvių literatūra", Vilnius 1977.

TURINYS

XVII AMŽIAUS RAŠTIJA

XVIII AMŽIAUS RAŠTIJA

XIX AMŽIAUS RAŠTIJA

XX AMŽIAUS RAŠTIJA

PERIODINĖ SPAUDA